

Slovenske národne vraže in prazne vére,

priméjane drugim slovanskim in neslovanskim.

(Spisal J. Navratil.)

Čitatelju.

Vraža ni vsaka prazna vera, nego samo óna, katera je verskega značaja, to je, katera sega kolikor toliko v vero (v verske nauke); zato pišemo: „vraže in prazne vere“, a ne: „vraže ali prazne vere.“ — Na priliko: „Če preteče komu zajec pot, znači to nesrečo“, — to je vraža; ako pa veruje kdo, da piči slepec (slepič) desetkrat huje od gada, to je samo prazna vera (ali kriva misel brez verskega značaja).

Vendar ne tajimo, da je včasih težko ločiti vražo od prazne vere, zato ker je večkrat ta poblojena z óno.

Namesto *vraže* čita se res tudi v znanstvenih knjigah nove dobe samo „*praznoverje*“, zlasti se pa za *vražni a, o*, govori in piše zdaj po navadi — *praznoverni, a, o*, tako tudi *praznoverec* ali *praznovernik*, a ne „*vražnik*.“

Zato ne šteje niti nam v greh, če se udamo v silo — občini ali pa novi rabi.

Učenjakom, kateri so premišljevali vraže in trdili, da izhajajo do malega iz poganstva, t. j. da niso nič drugega, nego nekdanje poganske (nekrščanske) vere ostanki, — pritrjujemo tudi mi.

Naši poganski predniki, kateri so se pred desetimi veki, — a tako i drugi narodi, kateri so se še poprej ali pa pozneje preverili (pokristijanili), — niso se mogli — ni pet ni šest — povse iznebiti stare poganske „národne“ vere, katere so bili vajeni od mladih nog. — Prenesli so tedaj iz stare vere *novó* (krščansko), mnogokaj nekrščanskega, in tako je stara (národna) vera postala potlej . . . vraža.

Da izhajajo sedanje vraže do malega res iz poganstva ali poganske vere, kaže nam prestar cerkven govor sv. Eligija, ki je umrl uže l. 659 ter govoril tedaj kristijanom še pred več nego 1226 leti tako, kakor se čita tudi v Grim. „D. Myth.“ 4. izd. na str. 401 i. d.: Prečitaj iz dolgega (latinskega) govora samo nekoliko vrstic, pa sodi sam!

(Liber 2. cap. 16.) „Ante omnia autem illud denuntio atque contestor, ut nullas Paganorum sacrilegas consuetudines, observatis, non *caraios* (caragios*) non *divinos* non *sortilegos*, non *praecantatores*, nec pro ulla causa aut infirmitate eos consulere vel interrogare praesumatis, quia qui facit hoc malum statim perdit baptismi sacramentum. Similiter et *auguria* vel sternutationes nolite observare, nec in itinere positi aliquas *aviculas cantantes* attendatis, sed sive iter seu quodcunque operis arripitis, signate vos in nomine Christi, et symbolum et orationem dominicam cum fide et devotione dicite, et nihil vobis nocere poterit inimicus. Nullus christianus observet, *qua die domum exeat*, vel qua die revertatur, quia omnes dies deus fecit; nullus ad inchoandum opus diem vel lunam attendat“ — — — —. „Nullus sibi proponat *fatum* vel *fortunam*, aut genesin, quod vulgo *nascentia* dicitur, ut dicat, 'qualem nascentia attulit, taliter erit', quia deus omnes homines vult salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire“ itd. — — — —

Ne nahajajo li se te ali take vraže še dan današnji med priprostim ljudstvom krščanskim? Treba pa vedeti, da so imeli **poganski narodi poleg** svoje poganske vere tudi še dosti vraž (praznoverja).

Čitaje, — kako je učen pogan, namreč grški pisatelj Teofrast, — vsaj 300 let pred Kr. rojstvom v svojih izvrstnih spisih: „*Ἡθροὶ γαρρικτῆρες*“ popisal praznoverca poganskega, — misliš res, da ti popisuje kdo kakega sedanjega praznovernika; samo grških boginj imena in molitve oziroma žrtve „bogom“ ali „boginjam“ namenjene, spominjajo te, da je govorenje o poganskem, a ne krščanskem praznovercu.

Nekatere izmed ónih vraž, s katerimi pita Teofrast svojega praznoverca, kanimo — primerjaje vražo vraži — porabiti pozneje na pravem mestu, da se uveriš, kako so si v rodu z našimi sedanjimi, in kako so prihajale take vraže nekdanj od naroda do naroda.

Pa utegne kdo vprašati: „A čemu se nabirajo in razglašajo zdaj take stvari (morda poreče kdo tudi: „take . . . neumnosti“)?

Učenjakom (veščakom) ni treba dopovedati tega; drugim bodi pa povedano v razjasnilo, da smo se poprijeli tega — ne baš prelahkega posla po vzgledu več slovanskih in neslovanskih učenjakov, *prvič* zato, ker so vraže in prazne vere človečjega roda prva zgodovina, najstarše ustno poročilo iz one predavne dobe, ko so bili narodi še nevedna deca brez potrebnega izkustva, ne znajoč prirodnih moči, ne znajoč pravih vzrokov različnim prirodnim pojavom (dežju, toči, blisku, gromu, streli itd. itd.); *drugič* zato, ker dokazujejo i vraže, kako smo si rod z drugimi velikimi

*) Glej Ducange pod besedo: „caragus“; (cararius).

narodi evropskimi; *tretjič* zato, ker se nahaja v vražah in praznih verah še mnogo starih in bajeslovnih ali bogoslovnih ostan-
kov; pa tudi zato, da bodo imeli vsi narodni učitelji naši v rokah pri-
praven pomoček, ter ž njim lahko zatirali škodljive vraže in prazne
vere med mladim zarodom slovenskim; kajti jalovi bodo
mnogoteri nauki v šoli, v cerkvi in v knjigi, dokler se ne iztrebijo
izmed ljudstva neke stare vraže, katere se drže kakor klošč starih
ljudi ter so na potu vsakemu napredku.

Ta namen, (da se iztrebijo škodljive vraže), utegne se pa
doseči tem poprej, ker primerjamo domače domačim in tujim,
zato da se bode videlo, kako so si nekatere vraže po bistvu v
rodu, po rabi ali načinu, oziroma po nasledkih pa včasih po-
vse navskriž.

Isto znamenje pomenja v tem kraju srečo, (dekličem vdajo,
možitev), v ónem pa . . . nesrečo (dekličem nevdajo, nemoži-
tev); isti dan (n. pr. petek) je temu ljudstvu **nesrečen**, ónemu
(oziroma tudi istemu ljudstvu po drugih krajih) pa **srečen** dan.

V nadi smo si, da izpregledajo po takih primerih i — slepci.
(Preganjali smo vraže in prazne vére uže l. 1848, 1849 in 1850
v svojem „Vedežu“, pa ne na ta način.)

Potrebno znanstveno razjasnjevanje t. j. razlaganje mnogih
vraž in praznih vér s pravimi prirodznanskimi i drugimi razum-
nimi uzroki, — kajti samo smeš éč jih, ne opraviš ničesar — pre-
puščamo gg. narodnim učiteljem! Tako ne bodedo razlagali ni po-
stanka v sem vražam in praznim veram, ampak samo ‚najvažnejšim‘;
vendar obilneje nego n. pr. Adolf Wuttke, katerega smo se držali
najbolj gledé razporeda, in to iz posebnih uzrokov prve izdaje
njegove jako čislane in uže davno razprodane knjige o nemških
narodnih vražah sedanje dobe. (Zarad kratkosti značimo prvo iz-
dajo (Hamb. 1860) samo z rimsko številko I., drugo (Berl. 1869)
pa samo z rimsko številko II; arabska številka za njima znači te
ali óne izdaje stran). Da je naše delo po bistvu in po primer-
jalnem načinu povse samostojno, kažejo ti uže prvi listi.

Dodati mislimo tudi posebno zbirko „praznih vér“, zlasti o
živalih.

Trditi smemo brez straha, da so z besedami našega jezika vred,
i mnoge vraže . . . indoevropske, a pojedine celó svetovne.

Nekatere so pa med različnimi evropskimi narodi nastale
stopram za krščanske dobe.

Slišali bodedo, kako so mnogo vraž zatrosili med nevedno
ljudstvo nekđaj tudi . . . ‚zaslepljeni učenjaki‘ ali uprav neved-
neži, — sosebnó predniki našim sedanjim razsvetljenim — z d r a v-
nikom, ki pitajo zdaj praznovérnega kmeta preradi . . . z bedakom,
ne vedoč, da je pobral on nekatero neumno vražo baš od njihovih
— praznovernih prednikov. Dokazov za to trditev ne mislim ostati
dolžan. Pridejo na vrsto — na svojem mestu.

Ker so Germani (Nemci) in Romani (Lahi ali Talijani) Slovencem in drugim Slovanom uže toliko sto let sosedje ali mejaši, ni čuda, da se je sosed od sosedja, mejaš od mejaša — navzel kakor kake besede, tako tudi kake vraže.

Beseda „črv“ (Wurm) za pomen: „kača“ po slovenskih zagovorih, kaže, da so bili oni zagovori poslovenjeni po nemških.*) Tako svedoči tudi to, če je v kakem nemškem zagovoru „slog“ (Reim), v istovetnem slovanskem ga pa ni, da je slovanska beseda preložena z nemške.** Težko in pretežko, dà nemogoče je razsoditi osedobi natanko, kdo je kaj pobral pri kom; ali če pomisliš, da so se bili Nemci mnogo poprej pokristijanili nego Slovenci in drugi Slovani, veruj, da smo iz početka več tako znanih cerkvenih vraž prejeli od nemških sosedov. Da smo kesneje zalivali sod z domačo kapljo, razumeva se samo sabo.

Ako pa premisliš še to, da so po mnogih, zdaj nemških krajih in deželah nekdaj živeli Slovani (zmisli se samo bivših Slovanov Polabskih, uže povse ponemčenih, dalje Serbov-Lužičanov, katerih je tudi uže mnogo potujčenih, kakor i Slovencev,***) ako, velim, premisliš vse to, pritegneš tudi ti, da se med tem in drugimi ponemčenimi Slovani brez dvojbe nahaja več takih „nemških“ vraž, katere so bile iz prva — slovanske. Tako se je, vem da, i med poslovenjenimi nemškimi na Slovenskem ohranila kakšna nemška vraža, ki jo prištevamo zdaj slovenskim.

Resnici je podobna i ta misel, da so se evropske pripovedke (oziroma vraže) pomnožile o križarskih vojskah kolikor toliko z onimi, ki so jih priobčevali križarji, vrnivši se domov iz jutrove dežele.†)

Da so nekatero vražo zatrosili med slovensko ljudstvo cigani, uveril sem se sam, ujevši jedno „cigansko“ (zatroseno po neki Ciganici v okolici Celjski).

To je prvi poskus, da se znanstveno sestavijo vse naše narodne vraže in prazne vere. S tem pa nečemo reči, da se v naši zbirki nahajajo vse slovenske vraže in pr. v., dasi jih smo marljivo nabirali ter obilo nabrali po velikem delu vse (politično razkosane) „slovenske dežele“ — nekaj sami, nekaj po vrlih znancih in prijateljih. Hvala jim na posebni ljubavi.

Imena, ali vsaj početne pismenke onih, kateri so nam priobčili večjih ali manjih zbirek, čitajo se pri dotičnih podatkih; do-

*) Glej „Letopis“ 1882—83 na str. 338 in 339.

**) Primeri pri Grohm. (202 in 203) češke besede: „At' stoji [zloděj nebo zlodějka t. j. tat ali tatica] jako štok (sic!) a hledi jako kozel“ — tém nemškim: „Sie sollen stehen wie ein Stock und schauen wie ein Bock.“

***) Gl. „Kopit. Spomin“ 1880 na str. 152.

†) Prim. pisateljjev predgovor knjigi: Fr. L. F. v. Dobeneck: „Des deutschen Mittelalters Volksglaube und Heroensagen.“ Izdal Jean Paul (Richter) Berlin 1815.

daje se skoraj vsaki vraži, tudi „domovnica“, t. j. kraj, da se zna od kod je.

Ako je katera brez nje, znači to, da je nam znana iz rojstvenega kraja, oziroma iz njene okolice,* ali pa da je sploh znana. Kder nismo izrčno imenovali kakega svedoka, ali poročevalca (prostaka), ondi se čita praviloma vsaj ime dotičnemu kraju ali deželi — z dodatkom: „Po ustnem poročilu“ (skrajšano: „Po ustn. por.“)

Mnogo vraž in pr. v. nabrali smo tudi med „Dunajskimi Slovenci“, t. j. med slovenskimi dijaki, pa tudi pri . . . slovenskih kostanjarjih in pomorančarjih, ki prihajajo in odhajajo, kakor žrjavi, kedar jim je doba. Jako so nam pri tem poslu ugajale knjige in novine, po katerih so se razglašale take zbirke tudi pri nas.

Navajali jih bodemo po hvale vrednem vzgledu drugih (slovenskih in neslovenskih) pisateljev te vrste zdušno in natanko.

Nekoliko drugih **slovanskih**, dozdaj še nenatisnenih vraž, nabrali smo med različnimi znanci in prijatelji **slovanskimi** na Dunaji.

Nakanili smo bili iz prva razglašati Slovincem samo slovenske vraže . . . pa smo se premislili kesneje ter poprijeli „primerjalnega načina“, ki obveljuje čim dalje tem bolj, ter se nadamo, da bode zanimal i Slovence, ker zvedo na ta način, koliko imajo po širokem svetu bratov, ne samo po krvi,“ nego i „po vraži“, — in od kod se je pritepla nekatera vraža — k nam.

Uveriš se pa dragi čitatelj, primerjaje vraže vražam (domače tujim, a tuje domačim), tudi o tem, kake globoko zakorenjenene in žilave so premnoge vraže.

Če tudi utegne, kar smo uže omenili, naš „primerjalni način“ pripomoči, da izpregledajo i . . . slepci, pa s temi besedami vendar nismo hoteli reči, da se iztrebijo zdaj vse vraže izmed slovenskega ljudstva — kakor bi pihnil.

Zlasti se stari ljudje ne morejo „odkrižati“ starim zakorenjenim vražam.

Nasprotovala bode torej šoli še več let domača hiša z mogočnim roditeljskim vplivom. Vendar smo se uverili sami, da se košati nekatera vraža v istem kraju, — v isti vasi samo še po nekaterih hišah ali morda v jedni sami hiši. Kakšen starec ali starka jo še pámeti in čisla; mladina je pa več ne zna, ali vsaj ne veruje več va-njo. Zato je mogoče, da so kako „našo“ vražo . . . zagreblji uže z onim vérnikom ali privržencem njenim, po katerem smo jo zvedeli stoprav pred nekoliko leti ali morda še za mladih nog. Izmislili se nismo — tako nam poštenja! — nijedne.

O tej priliki se pa ne moremo vztrpeti, da ne bi opozorili gg. narodnih učiteljev, a oni naj opozarjajo mladi zarod slovenski,

*) Konst. pl. Wurzbach blagovolil je zapisati v svoj „Biogr Lexik.“ da sem menda štajarski Slovenec ter se rodil okoli 1830. l. — Brez zamere bodi povedano, da sem se rodil v Metliki na Kranjskem 5. marca 1825.

kako zviti so mnogi praznoverci: kedar jim neče namreč kdo verovati „praznih kvant“ o čarovnicah, duhovih, strašilih zakladih itd. itd., — pravijo, ter se celó pridušajo: „To je prava Božja resnica, — to sem videl sam se svojimi očmi, ali slišal na svoja ušesa, — ali pa: to so mi pravili pokojni oča (ali mati),*“ ki so doživeli to sami.“ Včasih se „pozávajo“ (sklicujejo) na kakega poštenega soseda, včasih na več poštenih svedokov ali prič, itd. itd. — samo zato, da bi se jim verovala . . . debela laž.

Posrečilo nam se je na Dunaju l. 1884. po skrbnem popraševanju na laž postaviti takega možica, ki je bil pripravljen prisegati celó na „mašne bukve“, — z istim svedokom, na katerega se je bil l. 1882. pozval glede neke prazne vere o kačah. (Na drobno mislimo o tej dogodbi poročati v dotičnem predelu).

Da bi se pa dosegel naš namen, t. j. da bi se tem hitreje iztrebljale škodljive vraže in prazne vere, ki so neizrečeno na poti pravi národni omiki, morali bi gg. národni učitelji zlasti šolsko mladino o vsaki priliki opozarjati na nje (vselej s potrebnjim razjasnilom).

A zato jim treba znati vse take (škodljive) národne vraže in prazne vere. — Komur je tedaj znana katera taka, prosimo naj jo blagovoli priobčiti v izvirnem jeziku (po napisnici ali kakor mu drago) na ravnost nam,**) da se razglasi po tej zbirki.

Še nekaj: Ta zbirka utegne dopovedati s pripravnimi primeri vsakemu čitatelju i to: Glede na zgodovino in razširjenost sedanjih narodnih vraž . . . nima nijeden narod pravice . . . smešiti zarad njih kakega drugega naroda; — nego „vsak naj pometa pred svojim pragom“.

One „rasvetljenjake“, kateri hočejo pa zarad takih „neumnosti“ po sili smešiti siromaka prostaka, treba opomniti, naj se zmislijo nekih „učenjakov“ (res da pravih, „praznovercev“), ki so verovali ne samo v stari, nego i v novi dobi še v nauk, da bi se s tako zvanim „modrijanskem kamenom“ (lapis philosophorum, Stein der Weisen) — misliti si pa moraš namesto kamena — nekako tekočino — dalo iz vsake proste kovine napraviti zlato, ali pa srebro iz „rdečo“ tekočino zlato, — z „belo“ pa srebro.

S tem izmišljenim, a ne še izumljenim kamenom, t. j. nekakim „vesoljnim topilom“ (menstruum universale, allgem. Auflösungs-mittel), dala bi se — tako so trdili stare dobe učenjaki — pregnati tudi vsaka bolezen, dalo pomladiti se telo in podaljšati življenje.

Treba tù v misel vzeti tudi ono razsvetljeno gospôdo, ki veruje celó o sêdobi, da se vračajo ter prikazujejo (mrtvih ljudí) „duhi“ po veččakah ali umetnikih poklicani, — na ta svet in da od-

*) To ni vselej neresnično; mnogokrat je pa izmišljeno.

***) Napisu naj se dodajo samo te besede: „Oberster Gerichtshof, Wien.“

govarjajo — molčé s kakim znakom ali pa pismeno — na dotična umetnikovo vprašanje.

Vsi pámetimo še jako dobro, kako je bil tak umetnik (duhovnjak, ‚spiritist‘) ki je bil lani iz dalnjih dežel povabljen na Dunaj, zato da je pred zbrano véliko gospódo Dunajsko v neki hiši ‚duhe klical‘ z onega sveta, tukaj pa poklicani duh (11/2 1884) zasačen bil v samih . . . **nogovicah**. (Bil je slepar Mr. Bastian sam.)

Vse Dunajske novine poročale so potlej o tem, po dveh preimenitnih velikaših na duhovit način razodetem sleparstvu, — a vendar se niso dali prevériti nekateri v ‚duhove‘ zatelebani in zaslepljeni ‚učenjaki‘.

Zato še enkrat: „Vsak pometaj pred svojim pragom“, — pa bode čisto povsod!

Na Dunaju, maja meseca 1885.

Pisatelj.

Prvi del.

Vraža *) po svojem bistvu.

Vraža se opira na usodo (osodo) — ali pa na čaro (čaranje).

A. Vraža pa usoda.

Neznabožcem ali poganom bila je usoda neka „nadbožanstvena“ moč ali oblast, kateri so bila podvržena celó njihova božanstva (njihovi „bogovi“ ali maliki).

Dasi je krščanska vera usodo nadomestila s premodro božjo voljo, ter nekdanjo národno (pogansko) „vero v usodo“ . . . iztrebila do malega, — vendar ni ta národna vera izginila dozdej povse izmed krščanskih narodov.

Kedar kdo utone, ali se ubije ali umre kakorkoli, neprirodno, — pravijo „priprosti ljudje“, zlasti „ženske glave“ med Slovenci vendar še zdaj, da mu je bilo . . . „sojeno“ — „namenjeno“ tako, ali da mu je bila —, (menda) sojena taka smrt. — (Sploh.)

Po ustnem poročilu pravijo tudi naši bratje Srbi in Hrvatje o takih prilikah po gostem: „tako mu je sudjeno“; „sudjeno mu bilo“; **Čehi** (z **Moravci** vred): „to mu bylo souzeno“; „co komu souzeno, tomu neujde“ (češko-mor. pregovor); **Poljaki**: „tak mu bylo przyznaczone“ (sojeno) ali . . . „przyznaczenie“: — **Rusini**: „suženo jemu bylo; isto tako **Talijani** (Lahi): „gli era destinato“, ali: „il destino“; **Francozi**: „c' est son sort“, ali: „il devait“ . . . Tako bi nam odgovarjali na naše vprašanje menda i vsi drugi „krščeniki“ — prostaki.

Čujmo samo še to, kar pravijo **Litovci**: „tai buwo jo likkims“ (to mu je bilo sojeno); a **Lotvinci**: „tas jau bija winnam

*) „Vráža“, iz osnove „vrag“ in priponke „-ja“: vrag-ja [kakor nsl. *teža* iz *teg-ja*, *béza* (concursum) iz *bég-ja*], v staroslovenščini = mantela (*μαντήλα*), divinatio, Weissagung; strus. „*vorozá*“, incantatio, Zauberei. Mikl. lex. 74. — Po Murku: „*vráz*“ (ž), vraži, tudi *vráza* (ž), der *Aberglaube*, die *Wahrsagerei*, die *Schwarzkunst*. — Zdaj nam rabi beseda „vráza“ (zaničljivo „babja vera“) po navadi samo za prvi pomen izmed zadnjih treh nemških. Pri Murku čitamo tudi (nenárodno) besedo: „*prevéra*“, zu viel, zu grosser Glaube, Aberglaube [= *Ueberglaube*, po lat. „superstitio“; — pisatelj].

liktz“ (to mu je bilo namenjeno, ‚bestimmt, geordnet‘). Grim., D. Myth. 4. izd. II. 719 v opomnji.

Da je **srbski** narod veroval nekdanj usodo, priča nam poleg navedenega izreka prezanimljiva srbska pripovedka: „Usud“, t. j. poosebljena usoda. Prim. Vukove „Srpske narodne pripovijetke“ 1853 (13) str. 89—99.

Isto svedoči stara srbska narodna pesem, v kateri se jemljó v misel „knjige staroslavne“, v katerih je, „od vekomaj“ zapisano vse, kar se bode godilo; iz teh knjig čital je in prerokoval stari Jug Bogdan še pred Lazarjevo svatbo, kako se bode godilo poslednje dni [srbskega carstva]:

„Jug izvadi knjige staroslavne,*
Te kazuje pošljednje vrijeme:
Vidite li, moja braćo krasna!
Vidite li, kako knjiga kaže,
Nastanuće pošljednje vrijeme,
Nestanuće ovce i všenice,
I v polju čele i cvijeta. . . itd.

„Milica je Lazu sudjenica,
Na njemu će ostanuti carstvo“.

Vuk „Srps. nar. pjes. II, u Beču 1845 v 32. pesmi: „Ženidba kneza Lazara“ str. 183 (vr. 64—67); 184 (vr. 104—111) in 185 (vr. 150—158).

Isto tako nam kaže narodna pesem: „Smrt Marka Kraljevića“ starosrbsko vero, da je človeku sojeno, kedaj in kako mu bode umreti: Ondi II. 441.

Živo te spominja srbskega „Usuda“ ruska narodna pripovedka: „Marko Bogatin pa Vasilj Nesrečnik“ v zbirki A. I. Afanasjeva; tako tudi ruska narodna pripovedka: „Sreča pa Nesreča“.

Tako vero, kakoršno imajo priprosti Slovenci ponevedoma v usodo (kedar kdo utone, ali se ubije itd.), slišal sem uže večkrat tudi na Dunaju med priprostimi **Nemci** (in **Nemkami**, da celó med takimi, katere se prištevajo „izobraženemu svetu.“**)

Še dan danes veruje nemško ljudstvo po vzhodni pruski in po saksonski deželi, da je bilo tatom, ubijalcem („morilcem“) in drugim hudodelcem sojeno tako („dass es ihre Bestimmung gewesen sei“), da so morali delati tako, ter da niso mogli drugače I.; 8. — Prim. tudi Grim. „D. Myth.“ 4. izd. II. 714—719 in III. 259—267, kder se korenito razpravlja ta stvar — ne samo glede starih (in poznejših) Germanov, nego i gledé starih Grkov, Rimljanov in drugih (tudi sedanjih) narodov.

*) Zovejo se tudi ‚starostavne‘. Vuk rječn. 713. — Kdo ne misli nehoté na ‚Sembiljske (Sibiljske) knjige‘?

***) „Es war ihm halt so bestimmt“ — pravi o takih prilikah po domače Dunajčan ali Dunajčanka. — „Was bescheeret ist, entläuft nicht“, čita se pri sredovečnem (mhd.) nemškem pesniku: Schweinichen, 3, 249.

Iz vsega tega vidiš, da je bila vera v usodo, kakoršna je pri Turkih in drugih Muhamedovcih, nekdanj, — dasi ne do kraja taka — tudi pri poganskih Germanih, Grkih, Rimljanih, — Slovanih, Litovcih in Lotvincih. —

Vendar stari Slovani niso tako trdno (‚blind‘) verovali v usodo kakor n. pr. Turki; kajti pri Slovanih se je usoda dala tudi predrugačiti z molitvami in žrtvami (daritvami). Prim. Krek: „Einführung in die slav. Lit.-Gesch.“. 111.

I. Usodne dobe (usodni časi).

Gledé na usodo so nekateri časi srečni, nekateri pa nesrečni.

Pravijo jim „usodne dobe“ ali usodni časi (Schicksalszeiten).

Kdor jih zna in verno pazi na-njè, ‚lahko si izbere . . . sam svojo usodo‘, t. j. nakloni si srečo in se ubrani nesreči. (Včasih si utegne pomoči tudi . . . z „večno pratiko“.)

K usodnim dobam šteje priprosto ljudstvo zlasti pojedine dneve (v tednu, v mesecu in v letu), ki so „srečni“ (ugodni, dobri), ali pa „nesrečni“ (neugodni, slabi), tako da mora biti dete, katero se rodi tega ali ónega dne — srečno ali pa nesrečno, ‚vse žive dni‘, — da se srečno ali pa nesrečno izvrši vsako delo, katero se začne ‚srečnega‘ ali pa ‚nesrečnega dne‘.

Nesrečnega dne se ne sme človek tudi nikamor upotiti (na pot odpraviti se), ne sme se niti seliti, niti ‚zadati se, t. j. nastopiti nove službe‘.

„Srečni“ in „nesrečni“ dnevi pa niso povsod isti. Tudi uzroki temu razločku so različni. Vendar izhajajo iz poganskih časov glavnih uzroki, ki jih je nekoliko prestvaril krščanski vpliv.

Dnevi v tednu.

Nedélja (staroslovenski недѣля: nedělja, iz ‚ne dēlati‘). To nam kaže očito, da je nedélja krščanskega (kristijanskega) postanka; kajti samo kristijanu velja prepoved, da ne sme dēlati ta dan, oziroma zapoved, da mu ga je posvečevati. Zato so tudi vraže „o nedélji“ cerkvenega ali krščanskega svojstva.

Nekod pravijo Slovenci: „Srečno ono dete, katero se rodi v nedéljo“ (Krčevine pri Ormožu na Štaj.; Žabnica na Gorenjskem. Poved. A. Tk. in Fr. K—t.). Ista vera je v slovansko-nemški vasi „Jaroměřice“ na Moravskem in v njenem obližji. (Poved. K. P.).

Nemci verujejo, da bivajo „srečni“ nedeljski otroci *) ali kakor jim pravijo Nemci nekod „Solnčevi otroci**”, ki vidijo tudi duhove, strahove in zakopane zaklade.

*) „Sonntagskinder sind Glückskinder“ I. 10; (II. 57).

***) „Sonnenkinder“. Mor. Busch, „Deutscher Volksglaube“, Leipz. 1877; 13.

Po tem sodimo, da je nemška vraža predkrščanska, in da so se je nekateri štajerski Slovenci in nekateri Moravci kedaj navzeli od nemških deželanov ali sosedov (naj se tudi med temi zdaj morda ne sliši več); ta opomnja velja tudi Žabničanom. Če se niso te vere navzeli od nekdanjih nemških sosedov, pa so jo podedovali po svojih nemških prednikih; kajti Valvasor svedoči, da je bila Žabnica (Safnitz) nemška naselbina in za njegove dobe še na pol nemška. — Nismo mogli te vere zaslediti pri drugih Slovencih, niti pri drugih Slovanih — ni čitajoč, ni poprašujoč. *) **Serbi-Lužičani** pravijo samo to, da vidi oni, kdor se je rodil v nedeljo, lahko strahove („Gespenster“), a srečno óno dete, katero se rodi sveto noč (in der Christnacht). Veckenst. 435 in 436.

„Kdor si v nedeljo reže nohte, ta ima nesrečo ves teden“. D. Tk. (= D. Trstenjak) „Glasn.“ 1860. 110. — Tudi ta vraža je menda nemške gore list. Prim. pri Busch-u, 13.

Kdor gré v nedeljo rib lovit, lahko mu se pripetí, da namesto ribe kačo vloví. (Mart. vrh. Tušek. „Gl.“ 1858, II. zv. 80.)

Lovci, kateri hodijo ob nedeljah na lov, morajo po smrti brez glave, s puško na rami, v temnih nočeh plaziti za divjačino. Zato se sliši po noči često žvižganje in kako psi lajajo „včasí celó kak strel dolino preleti“. (Škarnjice blizu Dobja na Štaj. „Kres“ 1882. 268); „Črtice“ 91.

Da ta vzraža ni vzrasla na domačem, nego na tujem (nemškem) svetu, uveriš se, čim prečitaš pri Wuttke-ju II. 16 in 17 (§. 16) spisek pod napisom: „Wodans Mythe“ oziroma: „Wilder Jäger“ (divji lovec) itd. — Po jako razširjeni nemški véri je namreč „divji lovec“ — duh imenitnega moža, ki je hodil celó ob nedeljah in praznikih v lov, a zato mu je zdaj hoditi v lov do sodnega dne. Po gostem ga spremljajo „ognjeni psi“, in druga strašila ali duhovi, zlasti pa nekdanji grešni lovci (ki so gazili ljudem strn ali setve) — včasih brez glave.

Srbi so „od pamtiveka“ posvečevali „sveto“ („svetlo“) nedeljo, sosebno pa „mlado nedeljo“; vendar so hodili nekđaj srbski velikaši „v lov“ brez straha baš ob nedeljah, ter se vračali domóv brez ikake nesreče, pa i brez sreče, to je s praznimi rokami. V pesmi: „Ženidba kneza Lazara“ veli car Stepan:

Danas petak, a sutra subota
Preko sutra svijetla nedjelja,
Poći ćemo u lov u planinu.“ —

(Vuk: II. 182, vr. 49—50). Dalje čitaš ondi ob istem lovu na str. 183 (vr. 86—88) tako:

*) Jako nam pa bode drago, ako nam kdo po pravici posvedoči ali razglasi, da te vere ni zdaj več ni v tem, niti v ónem kraju slovenskem v njej dni hiši. — Za tiskanja pravila sta nam veleč. g. N-k. in V. K., da je ta vera tudi med Slovenci okoli Celja. (Konjice in Medlog; v tém kraju sluje posebno „nedeljski sin“.)

„Otidoše u lov u planinu,
 Lov loviše po gori zelenoj,
 Ni dobiše, ni šta izgubiše.“ —

Ohranila se je pa prekrasna národna pesem*), ki nam pripoveduje, kako je Marku Kraljeviću zato, ker je bil prešel v lov neko nedeljo, slučajno v mlado nedeljo na sv. Jurija dan, rano brez molitve in ne umivši se, jezdečemu pod konja iznenadi priletela strahovita „zmija“ (kača), ovila se Marku okolo života, ter ga hotela ujesti, a kako duhovito ga je rešila njegova „ljuba“ (= žena), . . . posestrivši „zmijo krilašico“ (od šest krila i četiri glave), ker po srbskem národnem običaju največji sovražnik, ako ga pobratiš („pobratimiš“), — največja sovražnica, ako jo posestriš („posestrimiš“), mora se ti izpremeniti pri tej priči v prijatelja — prijateljico. —

Naposled 'zmija' izpregovori iz zelene trave, da ona ni 'zmija krilašica', nego „mlada nedjelica“, ter podučí soprogo Markovo (Andjelijo) takó:

„Andjelijo, o ljubo Markova, . . .
 Svetuj, ljubo, svog junaka Marka,
 Da nerani u lov u nedjelju,
 Pre neg s' um'je i Bogu pomoli. —
 Da me nisi, ljubo, posestrila,
 Ja bih bila Marka pogubila.“ —

Nemcem je nedelja — srečen dan tudi za poroke (I. 10; II. 57). — Jako radi se ob nedeljah poročajo i Slovenci, da bi jo pa za to kde imenovali „srečen dan za poroke“, tega nisem mogel zvedeti do zdaj.

Isto velja o **Poljakih**, ki se n. pr. na Poznanjskem (Posen) po navadi poročajo v nedeljo, ter nosijo tudi otroke krščevat samo ob nedeljah. Kolb. IX. str. 171 in 167.

Nohti se po stari nemški vraži ne smejo rezati v nedeljo. (Wolf, Zeitschr. für D. Myth. 1200; prim. I. 10; Busch 13.)

Kdor zbolí v nedeljo, — umreti mu je po nemški vraži, ki se čuje v Marki (I. 10), oziroma na Braniborskem (Busch 13). Kdo vé, ni li ta vraža, (ki se sliši med Serbi-Lužičani; Veckenst. 435) bila iz prvine slovanska. Vemo, da so nekđaj ondod živeli Slovani, ki so sezidali tudi slovansko mesto „Branibor“ (Brandenburg), **) a ponemčili se s časom, vendar ne še povse.

*) Pogrešamo je v vseh Vukovih zbirkah in izdajah njegovih srpsk. nar. pj. Nahaja se pa v Iv. Filipovičevi zbirki: „Kraljević Marko u narodnih pjesmah“. U Zag. 1880, str. 214—218; malo drugače v braće Jovanovića zbirki: „Kraljević Marko“. Po najnovejši (še nenatisnjeni) varijanti bosanski, — v kateri Marko uže . . . puško nosi, — pripetila se je pa Marku óna nesreča samo zato, ker je šel v mlado nedeljo pred solncem (prije sunca) v lov. Priobčil nam pisatelj K. Gröber na Dunaju l. 1885.

**) „Unter dem Namen *Brannibor* (sic.) schon als Wendenstadt bedeutend, hernach lange Zeit die erste Stadt der Mark und Bischofsitz“ — piše nemški prof. Dr. H. A. Daniel v svoji knjigi: „Lehrbuch der Geographie für höhere Unterrichtsanstalten.“ (Halle 1872 na str. 381.)

Kakor bodemo videli pozneje, imajo **Čehi** za vsak dan, kedar kdo zbolí, posebno vražo, — njihovi nemški sosedje (deželani) pa nijedne. Prim. str. 150—151 Grohmann, ki je ondi ponemčil, (preložil na nemški jezik) češke vraže te bire.

Češka vraža pravi: Kdor zbolí v nedeljo, pa mu ne odleže deveti dan, ta umre. (O. Frh. v. Reinsberg-Düringsfeld: „Fest-Kalend. aus Böhmen“. Prag 1864 na str. XV.)

Ista vraža (o nedelji) pripisuje se v Ččm. 1853. 476 ponedeljku, zato se pa pogreša ondi taka vraža za nedeljo.

Muhamedovcem je (vsaj po jutrovi deželi) nedelja nesrečen dan. (Busch. 17.)

Arapom in **Turkom** je nedelja nesrečen dan zato, ker je naslednjo noč umrl „prorok“ Muhamed. Busch 18 (2 razst.).

Ponedeljek (skrajšan: pondeljek, stsl. ПОНЕДЕЛЬНИК: poneděljniku), t. j. prvi dan po nedelji.

Večini Slovencev je ponedeljek navaden dan, nekaterim pa kot delavnik najsrečnejši, ali najbolji dan za posebna dela: za ral, setev, košnjo itd., a koroškim Slovincem posebno za poroke. (Poved. O. R.) Zakaj? Tega zdaj ne vé več živa duša. Morda zato, ker je ponedeljek prvi dan po svetem dnevu? — Temu ne pritruje vse slovensko ljudstvo; kajti štajerskim Slovincem je ponedeljek [vsaj nekod] nesrečen dan. Primeri „Črtice“ 221. — Tudi drugi **Slovani** ga prištevajo nesrečnim dnevom.

Poljakom in **Rusinom** je ponedeljek sploh nesrečen dan.

Neki Rusin pravil mi je (1882), da njegov ded ni hotel v ponedeljek („ponedilok“) začenjati nikakega važnega dela: oranja, sejanja, žetve, košnje itd. — Zlasti žetev in potovanje začenjati v ponedeljek („poniedzialek“) zabranjuje ljudem i **poljska** vraža, ki prištevava ponedeljek tudi onim nesrečnim dnevom, ko ni dobro bolniku niti začeti zdraviti se, ni zdravil zavživati. (Kolb. „Lud.“ III, 93 in VII, 174.)

Češka vraža (po „Ččm.“ 1853. 476): — Kdor zbolí v ponedeljek, pa mu ne odleže („nelepši se“) deveti dan, ta umre; — po Reinsb.-Düringsf. (l. c.) pa: Kdor oboli v ponedeljek, ostane bolán največ devet dni, ali pa umre.

Slovak veli: „V ponedeljek ni dobro začeti prve rali.“ Dobš. 59. — Ako mu pa v ponedeljek ženska pride prva v hišo, misli, da bode pri gospodarstvu srečen teden. Dobš. 47.

V ponedeljek ne dajo Slovaki (sosedu) ognja iz hiše, nekod zato, da ne bi bil ves teden nesrečen („nešt'astlivý“), nekod pa zato, da se jim ne bi godilo zlo („aby zle nevodilo“) sa jim.“ Dobš. 47. — Ista vraža je nekod tudi pri Nemcih. Busch 14. (Primeri tu na 130 strani.)

Za svatbe pa ponedeljek Slovakom ni nesrečen dan, zato ker začenjajo svatovati baš v ponedeljek (Dobš. 15), kakor koroški Slovenci — vsaj v Pokrčah. (Povedal Osv. R. iz Pokrč.)

Bolgar odhaja na daljne ali važne pote najrajši ob ponedeljkih in sredah. (Povedal l. 1885 Bolgar Ivan Nestorov iz Kolofera v južni Bolgariji pod Balkanom.)

Srbom v Srbiji je pa ponedeljek (sè sredo in četrtkom vred) srečen dan, a to sóseb ponedeljek za kakega važnega dela početek n. pr. ako hoče kdo hišo zidati („kuću graditi“) itd. (Poved. neki srb. trgovec iz gornjega Milanovca l. 1885.)

Nemcem je ponedeljek nekod (Westf., Lauenb.) sploh nesrečen dan.*) Ni svetovati se ne sme ob ponedeljkih po nemški (tirolski) Busch vraži. l. 60. — Ugoden je ponedeljek na Nemškem samo — tatom. Busch. 14. Nemški ponedeljek znači namreč „Mesečev ali Lunin dan“.

V rodu si je pa mesec z nočjo ali temo (ki ugaja tatom), zlasti pa z izpremenljivostjo in nestanovitnostjo.

Iz istega uzroka, iz katerega nečejo Slovaki v ponedeljek dajati ognja iz hiše, nečejo Nemci nekod istega dne posojevati ničesar, posebno ne mnogo novcev („ker bi se iznebili sicer sreče na ves teden“. Busch. 14).

Po treh svedokov verjetnih ustnih poročilih je ponedeljek *nesrečen* dan (za važnih opravil početek) tudi ruskim **Nemcem** po baltijskomorskih „oblastih“ (Ostsee-Provinzen), sóseb v Rigi; a isto tako i pravim **Rusom** po vélikem ruskem „carstvu“, (zlasti v Smolensku, Moskvi in Petrogradu, — pa i po Kavkazu in **Litovcem** po Litvi), — povsod . . . iz neznanega nam do zdaj uzroka. Nijeden Rus (prostak) neče začeti v ponedeljek staviti ali zidati si hiše; a nekod, n. pr. v Smolensku neče ti ruski „mužik“ (kmet) ali „izvoščik“ (vozač) za novo hišo, ki jo staviš, (ob *ponedeljkih* privažati gradiva . . . za nikake novce. — Tatarji Muhomedovci) po Kavkazu nimajo te vraže. — Prim. tudi rusko vražo o sredi in o petku.

Muhamedovcem po jutrovi deželi oziroma **Arapom** in **Turkom** je ponedeljek — srečen („dober“) dan. Busch. 18.

Vtorek (zdaj po navadi „torek“; da se je s časom obrusil v kaže nam stsl. *вторникъ*: *вторникъ* = drugi dan (po nedelji) iz stsl. *второй*: *второй*, to je: drugi).

„Torek“ je nesrečen dan mnogim štajerskim Slovencem. Temu je kriva menda národna vera v strahovito „Torko“ ali „Torkljo“, ki ima po nekih krajih zdaj ob torkih svoj dan. B. R. — V Pesniški

*) „Der Montag ist ein Unglückstag, weil das an ihm Begonnene wie der Mond nicht wochenalt wird.“ I. 10. Am Montag darf [daher] nichts unternommen werden, was dauernd sein soll“. Ni „otroci ponedeljski“ (Montagskinder) ne živé dolgo („sterben einen schnellen Tod“. Bavar.) II. 57.

dolini (na Štajerskem) pravijo, da je bil torek nekdanj posvečen „boginji Torklji“. Prim. „Novice“ 1857. 107; dr. Jos. Pajek: „Črtice“ 239.*)

Prostoslav Kretanovč, ki je hotel potujoč po Štajerskem „obiskati“ dva sloveča gospoda, pa ni zatekel nobenega doma, piše šaljivo: „Če ni bil tisti dan torek, (pa) sem najbrže srečal zjutraj kako . . . babo.“ („Sloven. Nar.“ 6. aprila 1882.)

Prim. tudi štajersko-slovensko vražo: „Kateri hlapec ali dekla nastopi službo v torek (ali pa v petek), ne dosluži leta.“ (Stavešnici pri Radgoni: „Črtice“ 221.)

Nekod je Slovincem torek (sè sredo in petkom vred) „slab dan“ samo za kako posebno opravilo; n. p. za sečnjo (drevja); v Dutovljah (zapisal L. Žvab); hrvatskim Slovincem („Kajkavcem“) za perilo (pranje) — v Podstenah; po ust. por.

Porokam torek ne ugaja. V torek se ženijo samo konjedirci (pri Strugah; povedal nek Stružanec); — „konjedirci in beriči“ pa v Kranji. (Zap. L. Žvab.)

Slovakom ugaja baš torek za poroke; kajti poročajo se po navadi ob torkih, dasi začenjajo svatovati uže v ponedeljek (večer). Dobš. 15 (4) in 17 (5).

Otroci, kateri se rodé v torek, niso . . . pametni. V Mali prištavi (na Notranjskem) pravijo namreč neumnemu človeku, „da je prišel v torek na svet.“ Zap. L. Žvab.

Tudi nekaterim **Srbom** v Bosni in Srbiji je torek (s petkom vred) nesrečen dan za važna dela: „U utorak (útornik) neide ni vuk kroz šumu ali trnje, jer se boji, da ne izgubi dlaku“ (sic). Pravila sta mi to (l. 1884) v Beči neki Bošnjak in neki srbski trgovec iz gornjega Milanovca (v Srbiji). Na „Prosari-planini“ in drugod je pa Bošnjakom sám torek nesrečen dan v tednu; zato veli druga bosanska poslovice: „Nesretan je, kô da se urodio u utorak.“ (Poved. l. 1885 stotnik in pisatelj C. Gröber, ki je živel tudi v Bosni ter nabiral ondod národne pesmi in drugo „národno blago.) V Nišu in okoli njega nečejo v torek začenjati nikakega dela rekši: „Tko je počeo u utornik, nije dobro prošao da petka.“ (Poved. neki Nišan.)

V **Dalmaciji** nečejo „mornarji“ *potovati* v torek kakor ni v petek. (Otok Hvar. Povedal A. B-i.)

Čeh: Kdor v torek oboli, a ne ozdravi se tretji dan („třetího dne“), umre še isti teden. Ččm. 476.

Serbi Lužičani pravijo: „Ako se kdo ženi ali moží v torek (ali pa v petek), bode mi zakon srečen.“ (Veckenst. 435.)

Nemcem je pa torek srečen dan za sôdna opravila, zlasti za pogodbe, poroke in svatbe (I. 10; II. 58). Tako tudi Nemcem

*) Torklja pride še na vrsto v II. delu; gl. tudi p. b. „sobota“ na str. 140. Da je pri Slovincih dobila ime po torku, tej misli pritrjuje tudi slavni naš Miklošič.

na Češkem sploh za ženitev ali možitev najbolji dan; zdaj pravijo da „zato, ker je torek sv. Ane dan“. (Grohm. 117.)

Ugaja torek po nemški vraži nekod tudi „novim službam“, zato se ondod zlasti posli radi „zadajejo“ (hodijo v nove službe) ta dan, ker si tolmačijo „Dienstag“ = **Dienst-tag**.“ Nekdaj so se nemški posli ob torkih in petkih samo *selili* (zadavali pa ne). Web. „Demokr.“ III. 195. — Sicer pa pravijo i Tirolci, da torku ni nič kaj upati, zato ker letajo tega dne ... čarovnice na svoj ples. Busch. 14. — Stara Dunajčanka, trda Nemka, svarila je nekega prebolevšega znanca mojega, naj ne hodi prvič po bolezni iz hiše v torek, ker je *nesrečen* dan. — „Težko, da bi kdo, t. j. kateri Nемеc v torek ali v petek izpremenil navado svojemu življenji.“*)

Kočevarjem je torek (s petkom vred) zdaj nesrečen dan samo za potovanje, t. j. da se neče nijeden prostak odpraviti daleč na pot. (Priobčila mi l. 1884. mlada Kočevarja, jeden iz Mlake (Moos) pri Kočah, jeden pa iz novih Lazov, Hinterberg.)

Lahom je torek (s petkom vred) neugoden dan za svatovanje in za potovanje: „Nè di venere, nè di marte non si sposa nè si parte.“ („Ueber Land u. Meer.“ 1884—85, str. 730.)

Muhamedovci po jutrovi deželi, zlasti **Arap** i in **Turki** prištevajo torek nesrečnim dnevom, zato ker so bili nekđaj tega dne pomorjeni mnogi „slavni mučeniki“ za Muhamedovo vero. (Busch, 18.) — **Židom** je pa torek posebno „dober dan“ za vsako podjetje in za potovanje, zato ker se v sv. pismu óne besede, ki se čitajo po vsakega dneva stvaritvi: „in Bog je videl, da je dobro,“ pri torku nahajajo — dva krat. (Priobčil mi vseučilišne knjižnice Dunajske dobroljlec dr. Frankfurter.)

Sréda (stsl. срѣда: srěda) tako „krščena“ zato, ker je srednji dan v tednu, t. j. na sredi med nedeljo in soboto.

Sreda je, kar smo uže slišali, Slovincem nekod neugoden dan za „sečnjo (drevja)“ gl. v torek!

V Ratju (pri Hinjah na Kr.) pa pravijo, da v sredo (kakor v petek) ni dobro upotiti se kam.

Slovakom je nekod sreda (s petkom vred) nesrečen dan za potovanja in vsakega dela početek.**)

V istem smislu je sreda (s ponedeljkom vred) brez znaneга nam uzroka *nesrečen* dan tudi **Rusom** in **Litovcem**. (Povedal letos neki znanec, Rus, ki je živel na Kavkazu, v Petrogradu, Moskvi in Litvi, pa mi ni znal povedati omenjenega uzroka, zato ker ga ni zvedel nikdar sam.) Vse znane nam do zdaj bajeslovne

*) „Nicht leicht wird Dienstags oder Freitags eine Veränderung in der Lebensordnung vorgenommen werden. Web. „Demokr.“ III 216. (Ni tako davno, da so bile te besede prvič razglašene.)

**) „Z domu nevyhadzaj do cesty, prace [děla] ne začínaj vo stred u a v piatok; to nedobre.“ Dobš. 48. —

ruske in druge knjige molče tudi povse o tem. Morebiti, da se zve ta uzrok gledé srede in ponedeljka pri Rusih . . . baš vsled tega razglasa. —

Po **ruskih** narodnih pripovedkah je posebljena Sreda — čudna prikazen, ki nas spominja zlobne Torke ali Torklje. (Iz Hudjakova veliko-ruskih pripovedek („skazok“) str. 106. A. Afanasjev: „Poetičeskija vozzrenija Slavjan na prirodu.“ Mosk. 1865 do 69; I. 242. Prim. tudi Grim., „D. Myth.“ 114—5.)

„Kdor je na sredi, ima zlato jab'ko*) v skledi“ — veli belokranjski pregovor. Vendar se ne upam trditi, da ugaja sreda zato ali pa iz kakega drugega praznovérskega uzroka za poroke Slovincem, seosebno Dolenjcem, ki se po navadi jako radi poročajo ob sredah. Če se ne varam, godi se ondod tako po stari zapovedi ali naredbi, bodi se cerkveni ali pa posvetni, s katero se je prikrajšal nekoliko čas potratnemu svatovanju, ki se je vršilo nekaj od ponedeljka do sobote večera, tedaj po ves teden. Zanimljiva utegne biti pa opomnja, da je v neki dolenjski župi, kder so se poprej poročali ter začenjali svatovati tudi ob sredah, stoprav v novi dobi dotični gospod župnik (zato ker so svatovali in „mrsili“ potlej tudi še „v petek“) naredil tako, da se poročajo njegovi župljani zdaj v ponedeljek ter svatujejo samo do petka, t. j. do polnoči med četrtkom in petkom. Jako bi se tedaj motil vsak, kdor bi kedaj hotel dopovedati učenemu ali neučenemu svetu, da ugaja tem ljudem . . . zlasti ponedeljek za poreke.

V Istri je vera, da samo na „kvatrno sredo“ ni dobro lužiti. (Isto velja pa tudi o kvatrnem petku in kvatrni soboti.) — Ni na drevje plaziti („na stabla pojti“) ni dobro te dni. (Zapis. J. Volčič.)

Čeh veli: „Kdor zboli v sredo, pa ni mogel še spati sedmi dan („a neměl-li spani dne sedmého“), umre tretji dan po tem.“ Ččm. 476., — ali pa: Kdor oboli v sredo in dobro spi sedmi dan, temu odleže, da prebolí tretji dan, ali mu je pa huje ter umre sedmi dan. (Reinsb.-Düringsf. str. XV.)

Bolgarom in **Srbom** (tém v Srbiji), je sreda (kakor ponedeljek) *srečen* dan — Bolgarom sóseb za *potovanje*. I. Nestorov, pravil mi je (1885), da je on kot dijak odhajal z doma v dalnja domača in druga mesta n. pr. v Zagreb, a potem v Beč samo ob ponedeljkih in sredah (po svojih roditeljev želji).

Serbom-Lužicanom je sreda (sè soboto vred) neugodna za možitve ali ženitve, za potovanje in pšenično setev. (Veckenst. 435.)

Tudi **Nemcem** je **sreda**, nekaj Vodanov dan („Wodans Tag“), nekod nesrečen dan, zlasti viharen, — ugoden čarovnicam, ki letajo zvečer na svoj shod.*)

*) Belokr. „jab'ka (ž.) kakor srb. hrv. jabuka“ = jabolka, jabolko stl. jabloko.“

**) „Am Abend fahren die Hexen, die Sturmeswesen, aus.“ II. 58.

V sredo — pravijo Nemci, da je Judež izdal svojega Gospoda; zato se ne sme ta dan nič gnojiti nič sejati, in nič važnega začeti. II. 58. Tirolci pa mislijo, da je sreda *nesrečen* dan zato, ker se je Judež obesil v sredo. M. Busch (15), ki pripisuje pravi uzrok cerkvenemu vplivu, zato ker je bil ta dan (pri starih Germanih) v poganski dobi posvečen namreč maliku Vodanu. — Opozarjamo na to, da sta ponedeljek in sreda *nesrečna dneva* tudi **Rusom** in **Litovcem**, da pa rusko-litovskega uzroka tej národni véri nismo mogli še zaslediti do današnjega dne. Prim. na str. 130 in na str. 132.

Muhomedovci se neizrečeno bojé poslednje sredo „Safar“-meseca. V Kahiri (Kairo) ne upa se tega dne živa duša iz hiše, rekši, da imajo „besi“ (hudobni duhi) posebno moč do človeka. Busch, 19.

Četrtek (stsl. *чѣтврѣтъкъ*; *četrvrtkŭ*) = četri dan [po nedelji]. Četrtek je Slovencu — navaden dan, — nič srečen, niti nesrečen; nič posebnega se ne pravi, — nič „vražjega“ ne veruje med Slovenci o njem.

Maloruske žene nečejo lužiti v četrtek („v četverg babi ne zoljât“), rekši, da je . . . greh. Dragom. 22.*)

Srbkinje pa mislijo, da se ne sme presti „u oči“ četrtrka [t. j. óni večer pred četrtkom]. — Čitaj o tém smešno pripovedko pri Vuku, „rječn.“, na str. 823 pod besedo: „četrtrin“. Prim. tudi v tem spisu p. b. „sreda“: v Istri itd.

Srbom v Srbiji (vsaj v gornj. Milanovcu) je pa četrtek srečen dan. Prim. „Ponedeljek Srbom“ str. 130.

Češka narodna véra: Kdor zboli v četrtek, pa se ne ozdravi deveti dan, — umre. Ččm. 476.

Silo imeniten bil je starim, poganskim Germanom (Nemcem) ta dan, posvečen njihovemu bogu ali maliku Gromovniku, ki mu je bilo ime Thunar ali st.-v.-n. Donar = Donner; od tod nemški**) „Donnerstag“: četrtek. Čuje se o njem med Nemci res še mnogo vraž iz stare poganske dobe. — Ne sme se po nemški vraži tega dne začenjati nikako „važno delo“, nekod zlasti ne svatovanje;***) ob četrtkih ne opravlja nemško ljudstvo nekod (kakor ob sópraznikih) mnogo domačih in gospodarskih opravil — menda [ponevedoma] v spomin nekdanjemu poganskemu prazniku. Prim. II. 58—59 in I. 11.

*) Mih. Dragomanov: „Maloruskija narodnja predanja i razkazy itd.“ Ki[j]ev, 1876.

**) Na tanko: nvn. („novo-visoko-nemški“).

***) „— besonders in Gegenden, wo slawische Elemente (sic) einwirken, da wird am Donnerstag keine Hochzeit gehalten, sonst... donnert's in der Ehe.“ Tako sósebnó pri severnih Nemcih. — Po južno-nemških krajih je pa baš nasprotna vera: „Donnerstagheirat — Glücksheirat“. II. 58—59.

Kriva je pa nekih učenjakov misel, da je bil četrtek pri starih Slovanih posvečen bogu Perunu. (Rázloge nasprotni misli zvmemo malo kesneje, ko bode govorjenje o postanku imena „teden“ in pojedinim dnevom v njem.)

Mahomedovcem po jutrovi deželi je četrtek (poleg petka) najbolji dan: „blaženi dan“. Busch, 18.

Petek (stsl. **пѣтекъ**: **пѣтекъ** = peti dan **po** nedelji).

Po hrv. Slovencev národní veri je pa Kristus svojega trpljenja dan za ‚vuspomenu‘ (spomin) svojih ran na „križnem drvu“ krstil „petek“. Mat. Valj. „Kres“, 1884. 613.

Petek je nakaterim narodom evropskim nesrečen, nekaterim pa srečen dan.

Slovincem je petek sploh „nesrečen dan“. Ob petkih se ne upoti nihče rad na dalnje pote; nikdo ne pričénja rad važnih ali težavnih opravil. Tako po Dolenjskem. *) L. P. „Glasn.“ 1862. 240.

Potrujejo nam pismena in ustna poročila, da se ista vera nahaja tudi po Gorenjskem po „suhi Krájini“ ali Notranjskem, med Slovenci po Štajerskem, po Koroškem, po Goriškem oziroma po slovenskem primorju . . .

„Petek — nesrečen dan“ . . . povsod znano, piše nam L. Žvab, ki je živel v Dutovljah (na Krasu), v Kranju, v „beli Ljubljani“, zdaj v Trstu. — Za Gorjansko (na Krasu) potrdil tudi K. Štrekelj; za Trboje (na Gorenjsk.) S. Knific; za Ipavo Ž. Sežun.

Belokranjski pregovor: „Petek — slab začetek“ (Metl.) znan je tudi v Dutovljah in po vsem Krasu. (Zapis. L. Žvab.) Če si pa začel kako delo, n. pr. setev, uže poprej, delaj brez skrbi tudi v petek naprej. (Neki Semičar.)

„Kdor se v petek smeje, v nedeljo se joče“ (Mala Pristava na Notranjskem. Zapis. L. Žvab.) — ali:

„Kdor se v petek veseli, — tega v nedeljo žalost obhaja.“ (Na Dolenjsk. L. P. „Glasn.“ 1862.) ali pa: „Kdor se v petek veseli, ta v nedeljo žaluje; kdor pa v petek žaluje, ta se v nedeljo veseli.“ (Tržič. P. Pk.)

V petek ni dobro striči las, ker rastó . . . prehitro potém. (Dutovlje. Zapis. L. Žvab.) — Za nekaj je pa petek vsaj nekaterim Slovincem vendar srečen ali „dober“ dan: „Kdor si reže o petkih nohte, dobi trdne zobé.“ Na Dol. „Glasn.“ 1862. 367; ali ga nikdar zobje ne bolé. („Glasn.“ 1860. 110.)

V petek popoldne se mora pokazati solnce, če je še tako oblačno. (Pri Strugah blizu Ribnice.) Ta vraža je pač „krščanska“, ki nas spominja prvega, vélikega petka“.

Srbo-Hrvati po Slavoniji, po nekdanji „gornji vojaški krajini“, **) po Bosni in Hercegovini verujo tudi v nesrečni petek.—

*) „Dolenjsko“ in „Gorenjsko“ (brez kakega pristavka) znači v tem spisu, óno: kranjsko-dolensko, to pa: kranjsko-gorenjsko stran.

*) Lika, „Otočac“, Ogulin in „Slunj“ (Sluin).

Tako se bojé ondod tega dne, po Hervatskem pa samo pravoslavni, t. j. Srbi,*) da se ne upajo delati uže v četrtek večer („u oči petka“). Poved. častnik Vukotinović v Beču (1882**) in dr. K-ić iz Slavonije l. 1885.

Tudi **Srbom** v nekdanji srbski **Vojvodini** je petek nesrečen dan, sósebno za dela in potovanje (Ustn. por.)

Srbi v Nišu in po njegovi okolici nečejo v petek nikakega dela *počenjati*, pa ni *nadaljevati* nečejo v petek kakega poprej početega, a do petka ne dovršenega posla. Moj svedok trdi, da velja to o vsi stari Srbiji.

V Starem Vlahu ne vprenzajo („ne hvataju“) volov v petek, misleč, da bodo potlej „goveda“ krvomočna („... goveda krvomute“). Milićević „Glasn. srps.“ 1873. zv. 37; 115.

Razun tega praznuje narod skoro po vsi Srbiji na leto po **dvanaest** posebno imenitnih **petkov**, „narodnih svetkov“, ki jih je po „Glasniku srpsk.“ 1867, zv. 22. 90—93 priobčil Milićević sè zanimljivo bajko vred o tem, kako je kristijanom razodel te petke, (ki so jih bili židi zapisane oteli nekemu ujetemu apostolu), židovskega ga modrijana sin, hoté pokristijaniti se, in kako je zato oča... zaklal njega in sebe! —

V isti Srbiji je pa petek nekod... sploh srečen dan, ki ugaja vsakemu „započetku“, tako da je nastala ondod uže davno národna poslovice: „Petak—lep za početak“. (Poved. l. 1885 neki trgovec iz gornjega Milanovca.) Pogrešamo te narodne poslovice v obeh Vukovih zbirkah, tako tudi v Milićevićevem spisu: „Život Srba seljaka“ v „Glasniku srps.“ zv. 22 (1867) in 37 (1873)...

Čehom in **Moravcem** (po ust. por.) je petek, kakor Slovencem sploh nesrečen dan.

Čeh veli: „V pátek započaté dlo se nedaži — jde naz pátek.“ Čm. 1853; 491.

„Kdo v pátek se sméje, v nedéli pláče;“ ali: „Kdo se sméje v pátek, plakati bude v nedéli.“ (Čelak. 497.)

Po ustnem poročilu je ta pregovor, ki se veže z našim in poljskim, znan i na **Moravskem**. — **Čeh**: „Kdo rozstúně se (obolí) v pátek, a ne zlepši se (ne popravi se) za týden, umře ve čtrnácti dnech.“ Čm. 476.

Tudi mnogim **Slovakom** je petek (kakor sredo gl. str. 132) sploh nesrečen dan. Dobš. 48. Zato se Slovaki ne selijo v petek (niti v sredo); Dobš. 47. Zato jim velja pri gospodarstvu i to pravilo: „Co v *piatok* uliahlo sa, neprisadzuj; neschovaš“ (kar se je v petek izleglo, ne pripuščaj; ne ohraniš). Dobš. 60.

*) „Hrvati (= hrv. Slovenci) ne znajo za nesrečni petek.“ Povedal neki „Kajkavec“ iz Podsten. Zagrebčan (prostak) pa veruje vendar še va-nj. Povedal Iv. pl H.

**) Stotnik K. Gröber slišal je v Bosni na Prosari-planini, kder je živel najdalje, samo za torek, da je nesrečen dan, — nikdar pa za petek, ki je Turkom... svetek. (Zato lahko, da je to vražo nekod zatrl poprejšnji „turski strah“.)

Nekod pa ne drže nič na dni („ne dajú nic na dni“) in pravijo: „My pracujemo (delamo) na svatieho Môjžiša (Možeža), t. j. . . . kedy môžeme (a kedy čo načim) = kedar moremo (in kedar je treba).“ Dobš. 48.

Potrčila mi je to neka Slovakinja od „sv. Jurja“ na Ogrskem (šest ur od Požuna), rekši, da pri njih ne véruje živ krst v nesrečne dni, bodi si ponedeljek, torek, sreda — ali petek itd.

Bolgar se v petek ne upoti rad na pot; za druge posle mu pa petek ni nesrečen dan. (Poved. I. Nestorov.)

Rusom je petek sploh nesrečen dan, kajti ruska poslovice veli: „Kto vь pjátnicu dëlo načínajet', u togo ono budet' pjatit'sja; t. j. kdor v petek delo začénja, temu pojde rakovim pótem.“*) Dalj. „Poslov.“ 111 31. (Afan. I.; 231.)

Po mnogih krajih ruskih ženske ob petkih ne predejo, ne lužijo („ne varjati šeloka“**), ne peró perila („ne stírjajut' bëlja), ne izgrebajo iz peči pepela, a moški ne orjejo, niti ne vlačijo („ne pašut' i ne boronjat'“), zato ker mislijo [zdaj], da je jako velik gréh („boljšoj grëh“) opravljati taka dela ob petkih; pa tudi zato ne, da ne zaprašé matere Petke („matušku Pjaticu“***) in da jej ne zametó s pazdirjem in prahom očí, ker hodi tačas po izbah (Afan. I. 233—234).

Malorusi ne znajo sicer nič srečnega niti nesrečnega petka; vendar čislajo več pojedinih (ugodnih) petkov, rekši, da se človeku kateri se postí ob onih petkih, ni bati tega ali ónega zla. Vseh ónih **dvanajst petkov** navaja Dragomanov v svoji knjigi n. pr.: „Kdor se postí prvi petek („vélikega posta“), ne bode béd en (nadložen); kdor se postí drugi petek, (pred „Vélikim dnem“, t. j. pred Veliko nočjo), ni mu se bati nagle smrti itd. itd.

Tudi med štaj. Slovenci je znana „kriva véra“, da se udeleži posebnih milosti božjih vsak, kdor se postí „**dvanajst določenih petkov**“ med sv. Matijem in božičnimi prazniki. (Slo mšek, „Drobt.“ 1846, 56; prim. „Črtice“ 147.) — Dokazano je z ónimi besedami, da je bila ta kriva véra (vraža) pred **1200** leti tudi . . . nemška.

Ni mi treba menda praviti, da so si vsi ti „dvanajsteri petki“ rod med sabo in z „vélikimi petki“ srbskimi, premda se zdaj med sabo „strinjajo“ . . . samo po številu in postu.

Poljakom je pa petek nekod sploh srečen dan. To priča poljski pregovor: „Piątek — dobry początek“ (petek — dober početek). Tako po ustnem poročilu znanih mi Poljakov n. pr. iz Tarnopola, Czortkowa (ob Podolji) i. dr.

*) „Pjatit'sja: umikati se: zurückweichen. Prim. 1. česki pregovor o petku.

**) Šelokъ ali po izr. šolokъ = lug.

***) Gl. dalje pod napisom: „Ozir na teden“.

Vendar treba vedeti, da so mnogi Poljaki ta poljski pregovor pobrali samo v šoli . . . iz slovnice (izmed raznih primerov poljske govornice), da tedaj poljska véra v „srečni petek“ ne sega tako daleč kakor ta pregovor.

Pravil mi je znanec (Poljak iz „Rzeszowa“), da navzlic navedenemu pregovoru, ki ga je znal iz poljske slovnice tudi on — veruje v njegovem rojstvenem kraju in okoli tega vse v „nesrečni petek“, in da tudi njegova mati, ki se je rodila v Varšavi, ni hotela pri gospodinjstvu ob petkih začenjati nikakega važnega dela, ni seliti se, ni potovati, niti najemati nove dekcle.

Tudi po mnogih drugih krajih je Poljakom petek nesrečen dan („feralny dzien“) posebno za žetev in za potovanje: „Nie rozpoczynać żniw (ne začenjati žetve w dnie feralne, t. j. Poniedzialek i Piątek, podobnie jak nie wyjeżdżać w drogę w te dnie“ (ne odpravljati se na pot). V Kujavah — povsod. (Kolb. III. 93.)

„Kto się śmieje w piątek, zapłacze w niedzielę“ — pravijo i Poljaki. Tako tudi po vsi Galiciji: „Kto w Piątek tańcuje, a w Sobotę śpięwa, ten niech się w Niedzielę nieszczęścia spodzięwa“ (naj se nada, t. j. pričakuje v nedeljo nesreče!)

Serbom-Lužičanom je (s torkom vred) i petek srečen dan za ženitve ali svatbe. Morebiti, da so se ti bratje naši, ki živé sredi Nemcev, te vere navzeli od nemških sosedov? Čitaj dalje!

Nemcem je petek isto tako, kakor Srbom in Poljakom nekdaj srečen, nekdaj pa nesrečen, — oziroma: nekdaj najsrečnejši, a nekdaj najnesrečnejši dan.

Prvo misel, da je petek srečen ali najsrečnejši dan pripisujejo nemški učenjaki poganskemu vplivu ali „poročilu“,*) t. j. spominu na ljubeznjivo boginjo Freijo (Venero starogermansko, po kateri je nemški petek dobil ime „Freitag“ = Freija-tag: Frejin dan); drugo misel, prvi nasprotno, tolmačijo pa s „poročilom krščanskim“ o vélikem petku.

Kodar se je tedaj ohranilo poročilo o ljubeznivi boginji Freiji, ondod je petek Nemcem najsrečnejši dan, pripraven zlasti za svatbe in dobro se odseda — pravijo — vsako delo, v petek začeto; otroci, ki se narodé v petek, pa krsté v nedeljo, — srečni bódejo kakor óni, kateri se rodé v nedeljo. — V petek treba zapreči in žeti začeti, ob petkih (zlasti kedar mesec raste), morajo se po nemški vraži rezati tudi nohti, zato da . . . ne bolé človeka potém zobjé.

Ta nemška vraža, s katero se strinja i slovenska, str. 135) sluje po nemškem „sploh“. II. 59; **) sebosno pa po Sileziji [pruski], po Braniborskem in Tirolskem, Busch, 157. —

*) „Der verhängnissvollste Wochentag ist der Freitag; je nachdem aber die heidnische oder die christliche Ueberlieferung überwiegt, gilt er als der glücklichste oder aber seltener, als der unglücklichste Tag.“ II. 59 (I. 11).

**) Od baltijskega morja, [ob katerem so stanovali nekdanji Polabski Slovani], celo v Tirole; „Von der Ostsee bis nach Tirol hinauf“, v. Busch, 16).

Tudi lase naj si strižejo Nemci le ob petkih; tako jim vé-
léva ali vsaj priporoča domača vraža (II. 59; Busch, 16); Slovencu
pa ne ugaja — kakor smo čitali na str. 135 — za ta posel petek,
zato ker rasto potém pre hitro.

Po drugih nemških deželah (zlasti po katoličanskih, kodar
se misli, ali se je vsaj mislilo nekdanj na „trpljenja dan“) — ondod
je pa petek naj nesrečnejši dan za vsako važno delo, za poto-
vanje, selitev in za nove službe I. 11; II. 59.

Na Dunaju neče v petek „zadati se“, t. j. v novo službo
priti nijeden hlapec, nijedna dekla. To velja tudi o mnogih drugih
boljih (gosposkih) služabnikih in služabnicah, ki se štejejo med „omi-
kane“ ali „izobražene“. — Pa da hoče služabnik ali služabnica
res tudi priti tega dne v novo službo, odgovorila bi takemu poslu
gospodar Dunajčan in gospodinja Dunajčanka, da . . . tega dne . . .
ne, kajti je . . . *petek*.

Posebno se pa bojé na Dunaju . . . „nesrečnega petka“ žen-
ske, in to ne samo prostakinje, nego tudi premnoge „izobražene
gospe“. Te vrste Nemcem in Nemkam je petek nesrečen dan tudi
za poroke. — Nesrečno bode tudi dete, katero se rodi v petek. *)

Po koroško-nemški vraži ne sme se v petek prati v potoku,
sicer . . . nastane povodenj. (Iz istih virov: I. 11 in II. 59.**)

„Kdor se v petek smeje, joče se v nedeljo“ — ta pregovor
čuje se nemški tudi po Tirolskem (Busch, 16.) Prim. franc.: „Tel
qui rit vendredi, dimanche pleurera.“ Čel. 494; angl. „He that sings
on Friday, shall weep on Sunday.“ (Ondi.)

Da je petek **Francozom**, celó Parižanom nesrečen dan, zlasti
za potovanje, dokazal je Fr. Sarcey v svoji „Revue“ l. 1884. s
tem, da zaslužijo v Parizu vse železnice z izvoščiki in dostavniki
(„omnibus“) vred ob petkih po stanoviti navadi manje nego ob
drugih dneh.

Trdo se držé iste vraže tudi **Romunci**. (J. Slavici, 65.)

Muhamedovcem (Turkom i. dr.) je poleg „blaženega četrтка“
petek — njihov svetek — najugodnejši dan; zato mu pravijo
„izvrstnik“. (Busch, 18.)

Opomnja. Katerega koli prostaka Slovana, ali drugega pri-
prostega človeka sem vprašal, je li mu znan uzrok, zakaj mislijo
ljudje, da je petek . . . **nesrečen** dan, ali zakaj je nekaterim . . .
srečen dan, — razun jednega Slovenca, ni mi znal povedati nijeden
uzroka niti temu, niti onemu. — Oboje je stara národna vera, ki
prehaja od očeta na sina, od matere na hčer. Sin veruje očetu,

*) Nahaja se ta vraža tudi v nekdanji nemški naselbini, Žabnici.
(Poved. Fr. K-t. po materinih besedah: „Kateri otroci se rodé v nedeljo, so
srečni; kateri pa v petek, so nesrečni“. Prim. pod bes. „nedelja“.)

***) Prve polovice te nemške vraže navzeli so se tudi koroški Slovenci.
(V Pokrčah. Poved. O. R.)

hči materi, ne vprašaje **zakaj**; tako prehaja od roda na rod, a živa duša ne vpraša . . . **zakaj**?

Tako radovedni so samo pojedini učenjaki, ki premišljujejo take „pojave“ ter jim ugibljejo uzroke.

Slišali smo, kaj je po nemških učenjakov mislih krivo nemški vraži ali „národní veri“ v srečni in nesrečni petek.

Po naši pusti pameti, dal bi se vse vzlic ostankom nekdanje poganske vere v boginjo Frejo uzrok tudi *srečnemu* petku razlagati s krščanskim poročilom, namreč z veselim spominom na srečno rešitev („odrešenje“). Res ovršavajo protestanti véliki petek kot vesel praznik.

S tem veselim, pa zatemnelim spominom smel bi se morda tolmačiti tudi uzrok *srečnemu* petku pri nekaterih Srbih in Poljaki, kateri niso (n. pr. ob meji Podoljski) v nikaki dotiki z Nemci.

Pri vseh onih kristijanih, kateri so se iz prvine na véliki petek spominjali „trpljenja in smrti“, obveljala je tedaj vera v „nesrečni petek“,*) — pri onih, kateri so mislili na srečno rešitev, zakorenila se je pa vera v „srečni petek“.

Ne dá se „srečni petek“ tolmačiti z *neravnim* ali *lihim* številom, t. j. „neparom (5), češ, da znači po slovanskem bajeslovju *neravno* ali *liho* število („nepar“) s r e č o; r a v n o ali s o d v o („par“) pa . . . nesrečo (kakor dokazuje z drugimi besedami J. A. Voraček v „Slovansk. Sborn.“ 1884 str. 572).

Ta misel ne more obveljati zato, ker bi dosledno morali biti vsi *lihi* dnevi v tednu . . . srečni, kakor so n. pr. nekaterim Slovincem (Semičarjem) vsi *lihi* („neravni“) dnevi v mesecu . . . [za potovanje] srečni, — sodvi („ravni“) pa nesrečni. Tako mi je povedal in (po dvakratnem vprašanju, da ne bi bilo kako zmote) dopovedal l. 1884. na Dunaju . . . Semičar, G—č; rekši: „n. pr. 19, 21, 23. itd. . . so srečni („dobri“); . . . 20, 22, 24. itd. . . pa nesrečni („slabi“) dnevi za potovanje“.

Sobota (stsl. сѡбота: sáбота, izr. sombota). Da ta beseda ni postala na ravnost iz hebrejske, kakor se misli sploh, povedano je na strani 142.

O tem dnevu nisem mogel dozdej iztakniti druge vraže slovenske nego to, ki jo je priobčil dr. Jos. Pajek po svojih „Črticah“ duševnega žitka štajerskih Slovincov“, kako strašno je kaznovala (žrla) nekdanj Torklja take predice, katere so dolgo predle „ob sobotah na večer“; str. 238.

Pri **Malorusih** krojači ne šivajo v soboto večer, nego samo do večera, misleč, da je greh. (Dragom. 22.)

*) Zato ker je v petek „Bog“ umrl, tedaj petek „prav za prav velik praznik“ — rekel je omenjeni Slovenec (prostak) Ant. M. od Dobrépolj.

Srbom v Srbiji je sobota sploh nesrečen dan — vsaj okoli gornjega Milanovca. (Povedal mi neki trgovec iz Milanovca l. 1885.)

Serbi-Lužičani¹ pravijo: V soboto (kakor v sredo) človek ne sme ženiti se ali možiti, niti odpraviti se nikamor na pot. Tudi se ob sobotah ne sme sejati rž. — Proso sejati treba pa po njihovi veri baš v soboto. (Veckenst. 435.)

Češka vraža: Kdor oboli v soboto in drugi dan še boleha („stáně“), umre v treh dneh; ako mu pa tretji dan odleže, in dobro spi, ozdravi se, predno mine štirinajsti dan. Reinsberg-Düringsfeld XVI. uči malo drugače: „Če se začne bolezen v soboto in traje ves teden, umre človek tri dni pozneje; ako mu pa itd.“ kakor zgoraj.

Nemška vr. šteje soboto med nesrečne dneve. V soboto večer se ne sme presti, drugače se izpridi preja še tisto noč, ali jo kdo ukrade, ali si pa sprede človek . . . „vrv za vrat“ itd. . . .*)

[Štaj.-slovenska vraža prepoveduje isto tako, da se ne sme presti v soboto večer, samo da nepokorne predice izročā v kazen . . . strahoviti Torklji, ki je po bistvu brez dvojbe istovetna z nemško Harke (Harke²). Prim. I. 238 (§ 423 a), Grim. „D. M. I. 210 in v „Glasn.“ 1864. na str. 353--354 spisek: „O torki.“]

Sobota je po nemški narodni veri „starega Boga dan“, nedelja s ponedeljkom vred pa „novega“.**)

Po tirolski veri je sobota posvečena Materi Božji, ter mora ta dan solnce kolikor toliko posijati njej na čast. (Busch, 17.) Nekod pravijo Nemci: . . . zato da si posuši Mati Božja . . . srajco (II. 60), — ali kakor pravijo drugod: tančico, t. j. „pajčolan“; (Sám slišal l. 1884. v Neu-Purkersdorfu blizu Dunaja.)

Muhamedovcem je sobota (kakor premnogim krščanom petek) nesrečen dan „za pót“, pa tudi „za kúp“ itd.; zlasti nečejo ob sobotah kupovati hiš, — pa ni striči si las, niti rezati nohtov (kakor ni mnogi Nemci in nekateri Slovenci ob nedeljah). Prim. Busch 19.

Ozir na teden in njegove dni.

Beseda „teden“ (ki je pogrešamo v stari slovenščini), postala je kesneje iz stsl. „tū dny“ (ta dan). Ko se je namreč po preteklih 7 dnevih vrnil zopet prvi dan (nedelja), rekali so naši predniki, da je zopet „te den“.***) Tako je nastal pojem „teden“; †) še poprej pa je bila iz istega uzroka za pojem „teden“ začela rabiti starim Slovincem beseda „nedělja“. Res velé tednu še dan

*) „Galgenstrick“. II. 60.

**) „Der Samstag gehört dem alten Herrgott, der Sonntag (und Montag) dem jungen“. II. 60.

****) Tako pravijo štajerski Slovenci še dandanes za „ta dan“.

†) Prim. hrv. tjedan, tajedan, tajdan, č. týden (stari roditnik: „tého dne“ poleg novega: (týdne); polj. tydzień (rod. tegodnia in tygodnia, po novem tudi „tydnia“).

danes Rusi nedelja, Srbi nedelja ali nedjelja, Bolgari nedelb ali sedmica; pa i Slovencem rabila je v Trubarjevi dobi nedelja („nedela“) poleg besede ‚teden‘ (keden ali ‚kedem‘) za ta pomen.*)

Delitev časa na „tedne“ po 7 dni znana je od nekdanj Kitajcem, Semitom in Peruvianom. Naučil se je menda človek tega merila najprej v jutrovi deželi . . . od meseca, ki potrebuje za svoje 4 dobe . . . za vsako po *sedem dni*.

Dognano je, da je došel teden ‚od Egipta‘ po „Aleksandrijcih“ Grkom in Rimljanom še pred krščanstvom, in da so ga iz Rima dobili Germani (Nemci) tudi še pred krščansko vero — v 4. ali 5. veku po Kr. Zato so po Rimskem vzgledu nadeli dnevom v tednu iz prva samo poganska, t. j. nekrščanska imena, ki jim rabijo do malega (razun srede in sobote) še dan danes, samo da zvoné zdaj v književnem jeziku ali „novo-visoko-nemški“ malo drugače nego „staro-visoko-nemški“ itd. Da vidimo!

Latinski 1. dies Solis (nemški zdaj: Sonntag); 2. dies Lunae (Montag = Mond-tag); 3. dies Martis (Diens-tag iz Dies-tag, švab. „Zies-tag“, a ta iz Ziewes-tag po germanskem vojnem bogu: „Zio“ = Mars); 4. dies Mercurii (Mittwoch), nekdanj menda st. v. n. „Wuotanes tac“? st-saks. Wōdanesdag = Wōdans-tag, (Vōdanov dan);**) 5. dies Jovis (Donnerstag = ‚Tag des Donner‘, ki je bil starim Germanom tudi ‚Gromovnik‘ kakor Rimljanom Jupiter ali Jov); 6. dies Veneris (Freitag = Frejin dan, ‚Tag der Freija‘, ki je bila Germanom — kakor Rimljanom Venera — boginja ljubezni); 7. dies Saturni, kesneje: dies sabbati, od hebr. besede „sabbath“ (posrednje iz njenega grškega lica); st. v. n. : ‚sambaz-tag‘ = Samstag; (Angleži pravijo poleg ‚Sabbath‘ tudi še zdaj ‚Saturday‘).

Treba pa vedeti, da je pri Rimljanih teden starejši od teh bajeslovnih ali zvezdoslovnih imén, kesneje uvedenih, ki so se — po glasoslovnih pravilih nekoliko izpremenjena — ohranila tudi v romanskih jezikih (v laškem, francoskem, španjskem itd.), razun 1. in 7. dneva, ki sta bila prekrščena po cerkveno-latinskih imenih: ‚Dominica‘ pa ‚Sabbatum‘. Prim. „Slovan. Sborn“. 1884 str. 566.

Slovenci smo teden prejeli stoprav s krščansko vero, in to, prvi izmed vseh Slovanov, v nekdanji Panoniji. Zato naši dnevi v tednu nimajo ‚poganskih imen‘; krstili so jih (do malega)

*) Prim. Mikl: „Die christl. Term.“ in „Lexic. palaeosl.-gr. lat.“ 425. Isto tako židovski *sabbath* znači poleg prvotn. pomena (počitka dan) tudi *teden*.

**) Angleži pravijo sredi še zdaj „Wednesday“ (po starem: „Wodnesday“). Da je bil pa Wuotan (Wodan) starim Germanom to, kar Rimljanom Merkurij, pričata Tacit in Pavel-Diakon. Tacit pravi, da so Germani častili „Merkurja“, najbolj ter mu žrtvovali ob posebnih dnevih celó. . . Ijudi. (Germ. c. 9.) Pavel Diakon pa potrjuje (19) izréno, da je bil Germanom ‚Wodan‘ ali ‚Gwodan‘ to, kar Rimljanom Merkurij. (Prim. Grim. „D. Myth.“ 4. izd. I. 99—100. 102—104.)

po številih, — bodi si po načinu cerkveno-latinskem,* ali pa po grškem, vendar so jih redili ali vrstili malo drugače; kajti Grkom, — ki so se držali hebrejskega načina in reda, v krščanski dobi pa krstili prvi dan, t. j. nedeljo κυριακή = Dominica, Gospodov dan, je po hebrejski matici ponedeljek δευτέρα = drugi (dan); torek τρίτη = tretji; sreda τετάρτη = četrti; četrtek πεντάς = peti; petek παρασκευή, (čitaj *novogrški*: paraskevė = pripravlanje, pripravlanja dan**); sobota σάββατον.

V novi grščini čitamo poleg navedenih cerkvenih imén tudi ta po Rimljanskem kroju skrojena imena: ή της Σελήνης ήμέρα, dies Lunae; ή του Άρεως ήμέρα, d. Martis; ή του Έρμου ήμ., d. Mercurii; ή του Διός ήμ., d. Jovis; ή της Άφροδίτης ήμ., d. Veneris; ή του Κρόνου ήμ., d. Saturni; za „nedeljo“ rabi pa tudi posvetnim piscem cerkveno ime: κυριακή.

Po tem vidimo, da so se Grki do malega držali starozá-konskih imen, in svetopisemskega reda, da se pa slovenska imena ne strinjajo nì z imenstvom grškim, nì z latinskim. (Tu si mislimo samo cerkveno-latinska imena; kajti ogibali so se krščanske vere oznanovalci kakor živega ognja . . . poganskih imen. Gledé na ime ‚sreda‘, in na staroslovensko lice sobota (sabota = sombota; iz st. v. n., ‚sambaz‘, a ne na ravnost iz hebr. ‚sabbáth‘, niti iz grško-lat. lica σάββατον, sabbatum), moraš pa, če premisliš do dobra vse okolnosti, — vsakakor pritegniti slavnemu Miklošiču, ki trdi z bistroumnim Kopitarjem, da so bili dobili Slovenci teden v Panoniji s krščanstvom vred uže po prvih (zgodovinskih) oznanovalcih, in da so od njih prejeli s časom ‚teden‘ z vsemi drugimi imeni vred vsi drugi bratje slovanski***); samo Polabski Slovani krstili so četrtek — posnemaje nemški način, po bivšem domačem Gromovniku „perendan“ = stsl. peruny dny, t. j. Perunov dan (Donnars- ali Donners-tag). — Motijo se tedaj vsi oni, kateri mislijo, da je bilo to jedino pogansko ime Polabskim Slovanom ostalo . . . iz poganske dobe; kajti da so dobili vsi Slovani teden in, njegovovih dni imena ‚stoprav s krščanstvom, to nam kažejo uprav ta imena, ki se strinjajo vsem — tako razkosanim Slovanom.

Živo spominjaje se še starega domačega Gromovnika Peruna, ‚krstili‘ so Polabski preverjeni Slovani — kakor smo rekli — posnemaje nemški način, četrtek „perendan“; a petku so vzdeli

*) ‚feria secunda‘; ‚tertia‘, ‚quarta‘ itd.

**) „Rüsttag“ (Vorbereitungstag), zato ker so se židi tega dne pripravljali za svojo soboto (K. Schenkl). — Židi sami pravijo pa petku „šiši besabbáth“, izr. besabát (= šesti dan v tednu) ali pa tudi „ereb sabbáth“ = Sabbathabend (kakor velé Nemci soboti tudi „Sonabend“).

*** Prim. Mikl. „Die christl. Terminologie der slav. Sprachen“, (Denkschriften XXIV. 1—58.)

ime: „skôpy dan“ (skópi dan*). — Tako se je n. pr. tudi Nemcem staro pogansko ime sredi... („Wuotanes tac“?) s časom izprevrгло v „Mittwoche“ (f.), a naposled v „Mittwoch“ (m.), isto tako pogansko ime soboti v sedanji „Samstag“; ostala jim pa druga poganska imena.

Če šteješ ponedeljek za prvi dan tednu, zato ker znači torek ali vtorek („victory“) drugi dan, — ondaj res ni ‚sreda‘ = srednji dan v tednu; ako pa računaš po cerkvenem načinu nedeljo za prvi dan, a ponedeljek za prvi **po** nedelji, torek za drugi dan **po** nedelji (tedaj tretji v tednu), — ondaj je sreda tudi pri nas in drugih Slovanih po tem računu uprav na sredi tedna.

Ker je pa za razlago narodnih vraž važno, da se vé, kateri dan je kateremu narodu prvi dan v tednu itd., bodi povedano še to, da se po Stulli-jevi svedočbi ‚ponedeljnik‘ zove [nekod] tudi ‚prvi‘ — in da M. Busch navedeno nemško vražo (po kateri nečejo Altenburški Nemci v ponedeljek posojevati ničesar drugim ljudem, ‚ker bi se iznebili sicer sreče na vês teden‘) — razjasnuje uprav s tem: ker je ponedeljek ljudstvu [nemškemu] ‚večinoma‘ prvi, a ne drugi dan v tednu.

Zbog različne štetve tedenskih dni ne more biti pa jedinstva ni gledé uzrokov takim vražam, katere so zavisne od lihih ali pa od sodveh števil.

Zábi se s časom — kakor mnogim drugim, tako i takim vražam pravi uzrok, — a stare zakorenjene vraže ostanejo med ljudstvom tudi... brez znanega mu uzroka... ali vsaj brez pravega (starega), ki se je umaknil morda kakemu novemu.

V srbskih in bolgarskih pesmih nahaja se često posebljena „sveta Nedelja“, — tako tudi „sveta Petka“, tedaj obé kot svetnici, in se pri Srbih in Bulgarih tudi časté kot svetnici.

„Svi se sveci redom posadili:

Navrh stola Gromovnik Ilija,

Nasred stola Sava i Marija,

Po dnu stola Petka i Nedjelja“.

Vuk: „Srps. nar. pjesme. II. (1845), str. 100.

„Da svetkuju petku i nedjelju“.

— — — — —

„Ne svetkuju petku i nedjelju

Ni Iliju, koji gromom bije.“ — Ondi str. 206.

. [„Nemanjići stari]

Sagrađiše visoke Dečane,

— — — — —

U Prizrenu crkvu svetu Petku.“**) — Ondi str. 199. vr. 43.

*) „Stsl. skapyj dne“. Po Mikl: ... „etwa der karge Tag, wegen der faste“. Ondi str. 20.

**) Žumberska cerkev ‚sv. Petke‘ v župi Sošički pol ure nad Radovico, dobro poldrugo uro od Metlike, je zdaj na pol porušena (brez krova in oltarja) ... Vendar se jej Žumberčani še zdaj zagovarjajo kakor sv. Antonu za krmače in drugo blago. Žumberska cerkev ‚sv. Nedelje‘ v Radatovičih stoji blizu kranjske meje (Bušinje vasi), péšice malo uro od Malih Lešč, dve uri od Metlike.

„Zaspala svéta Nedelja
Na svéta Petka skuto'i.“ itd. (Bolg.) Milad. str. 34.

„Zborъ sa sabra i zaigra
Na ličenъ denъ, na Velikdenъ,
Na hubava Sveta Petka,
Sveta Petka i Nedelja.“ — (Bolg.) Čolak str. 280.

Srbi mislijo še dan danes, da je sv. Petka — sv. Nedelji ‚majka‘. To razlagajo nekateri tako: ‚boginja Zora‘ — mati Solncu. Prim. Afanasjeva „Poetičeskija vozrženija“ . . . I. 242.

Poleg sv. Petke („Pjatnice“) posebljuje se v maloruski, tako zvani „Šaloputski molitvi“ tudi ponedeljek in sreda.*)

Ponedeljek imenuje se v njej — kakor kakšen sv. Peter . . . ‚Božji ključar‘, ki pa po morju brvi poklada in jetnike (ujetnike) iz jetništva rešuje:

„Svjatij Ponedilocku
Božij Gospodnij ključniku (sic)
Ščo po morjam kladki kladeš
A nevoljnika z nevolji vizvola(j)eš
Primi dušu raba Božogo . . .
Da ponesi na nebesa:
Tam' svjata (sic) Pjatnicja **)
Naša prečistaja (sic) matinka,
A Pravaja Sereda
I usja [vsa] naša pravedna ridnja ***)“ — itd. (Dragom. 36.)

Opomnja. Namesto „Pravaja ali Prava Sereda“ (sreda) pravijo Malorusi tudi „Pereplavna“ (preplavna) sreda. — „Perepolovenije“ zove se ruski namreč svetek, kedar se začénjajo deca kópati. †) — Razlikuje se tedaj Šaloputska (dobra) Sreda, deci pomočnica, od (zle) Srede velikoruske, uže na str. 133 omenjene, ki predicam, ako jo kličejo na pomoč, sicer pomaga, t. j. doprede in celó dotkè, potlej jih pa — zadavi.

Ne jemljó se pa v tej Šaloputski molitvi v misel drugi 4 dnevi: nedelja, torek, četrtek in sobota.

V očenašu Šaloputskem posebljen je pa s ponedeljkom „ključnikom“ (sic) tudi četrtek („Suvertočka“ kot svetnica, ki pomaga ljudem v nebesa).

. . . . „Suvertočko“ ne sutobrasnaja, uhopi i ponesi nas na nebesa . . .“

(To je — s priobčeno češko vražo o četrtku — vse, kar sem mogel iztakniti o tem dnevu v slovanskem bajeslovju.)

*) Šaloputi (Malorusi) živé po južno-ruskim krajih.

***) Malorusi izrekajo Pjatnicja; tako ПЯТНИЦА je tudi v Dragom. knjigi; a ne Pjatnica“ (velikoruski), kakor čitaš v tej molitvi poleg 5 drugih tiskovnih grehov v „Slovansk. Sborniku“ 1884. str. 569.

****) T. j. rodnja (rodbina).

†) P. Ivaščenko: Zapiski jugo-zapadnago otděla imper. rus. geogr. obščestva. II. (1874), 94.

Zanimljiva je ‚svete Pjatrice‘ (sv. Petke) maloruska slavnost, ki jo je 1875 l. videl A. J. Lonačevskij v Krinici (= Studencu), kraju kakih 10 ‚verst‘ od mesta Lubna, ter po njegovem popisu priobčil tudi J. A. Voráček v svojem mičnem spisu: „Slovanský týden“ v „Slovansk. Sborn.“, III. 1884. na str. 570–71. Ondi je popisano tudi bolgarsko praznovanje sv. Petke (2 dni pred sv. Jurijem), ki je podobno našemu „proščenju“, samo da plešejo mladi Bolgari v Slivnu, v Plodivu . . . z nališpanimi bolgarskimi ‚momami‘ (dekliči) narodno ‚horo‘.

O maloruski slavnosti bodi povedano na kratko samo toliko: Prevelika množica ljudstva, s posodicami v rokah, zbira se v logu okoli čudovitega studenca, katerega postanek in zdravilna moč se pripisuje sveti „Pjatricji“; nekateri postavljajo tudi prižgane sveče studencu na zagrajo, zvečer pa polegajo razdelivši se na skupine, ob gorah okoli studenca — moški posebe, a ženske posebe — pod drevje; devajo potem lučice na drevje ter popevajo v zborih do kakih najstih, t. j. dokler lučice ne pogasnejo. — Nekateri odhajajo potlej domov; drugi pa ostajajo spéc pod drevjem ali pri vozovih čez noč.

Drugega dne ustanejo za rana, umijejo se najprej sè studenčnico, a potem opravljajo stoprav prepobožne in žive svoje molitve, mnogi klečeč, priklanjaje se in šepetaje.

Zlasti po maloruske slavnosti posebnih običajih, ki se zdé g. Voráčku jako stari in poganski („velmi starého, pohanskeho původu“), dalje po tem, ker je bil v romanskem in germanskem tednu petek posvečen . . . ženskemu božanstvu, — sodi on, da so stari poganski Slovani, — ako ne boginje tega imena, — brez dvojbe čistili in klicali kako drugo boginjo („bylost ženskou“).

Ta misel pa ne more obveljati, prvič zato ne, ker so brez dvojbe Slovani, in to ruski Slovani poslednji, prejeli teden, a z njim vred petek, . . . stopram s krščanstvom; drugič zato ne, ker ruska ‚Pjatnica‘, (malorus. tudi ‚Pjatinka - matinka‘) bolg. in srb. ‚Petka‘ ni nič drugega, nego da se je moški *petek* izprevrgel v žensko petko po grškem imenu temu dnevu (pa s končnico slovansko): „paraskevgij“ (f.) gen. paraskevgije = παρασκευή, dies Veneris, ki se nahaja poleg imena petek m. v stari slovenščini (Clouz. Sup.), v srbščini pa „paraskevija“ ali „paraskeva“ samo za pomen: „sv. Paraskeva“ ali „sveta Petka“, kakor so si jo podomačili južni Slovani.*

Da je temu res tako, svedoči nam srbski izrek: „Ubila te sveta Petka Paraskevija!“ Gl. Vuk. rječn. na str. 488: Para-

* Sv. Paraskeva ali sv. Petka, grško-vzhodne cerkve svetnica, bila je rodom Srbkinja, ter se praznuje v Srbiji njen svetek 14. oktobra po starem (26. oktobra po novem) računu. Njej na čast postijo se v Srbiji ves teden. „Slovník nauč.“ VI. 296.

skéva, Paraskèvija (die heil. Paraskewe, S. Parasceve), in na str. 496: Petka.

Ondi čitaš tudi srbski izrek: „Naudila *“ mu „mlada petka“, t. j. naškodil mu je mladi petek (der Freitag nach dem Neumonde). Po srbski narodni veri spada tedaj sosebno „mladi petek“ med nesrečne dobe.

Srečne in nesrečne dnevne dobe, oziroma ure.

„Srečna ura, kedar si se rodil!“ — ali pa: „nesrečna ura, kedar se je rodil ta človek!“ . . . take izreke slišal sem za mladih nog po gostem med Belimi Kranjci. . . Ondod (okoli Metlike) in drugod po Slovenskem, t. j. po nekaterih krajih krajnjskih, štajerskih, koroških, goriških, (tudi po Me(d)jumurji in okoli Varaždina) veruje priprosto ljudstvo še dandanašnji v Rojenice ali Sojenice, ki sodijo, vsako dete uže ob njegovem rojstvu, kaj bode [iz njega], in kako mu bode umreti naposled, ter so jako podobne grškim Moiram (*μοῖραι*), rimskim Parkam (Parcae) in severnim Nornam (Nornen, -ir). Na drobno bodemo govorili o njih v II. delu. Tukaj samo še toliko, da jim pravijo Bolgari „orisnici“, „urisnici“ ali „naročnici“. Afan. III. 343 **, in da se jako trudijo noseče Bele Kranjce v Železnikih, na Radovici . . . „da ne bi porodile ob uri, za katero se pripoveda „od Rojenic“, da je nesrečna“. (Sezual brat Anton stoprav 24/4. 1885 v Metliki.)

Za setev je „dober“ nekod samo *dopoldanski* čas, — neugoden tedaj *popoldanski*. (Podstene pri Banjiloki.)

Jako vkorenjena je pri **Srbih in Hrvatih** vera v srečno in nesrečno uro — ali, kakor velé Srbi: „dobri i zli čas“, ki znači po Vuku uprav „trenotek“ (Augenblick, punctum temporis).

Isti Vuk piše v svojem „rječniku“ na str. 125. p. l.: „Dobri čas“ tako: „Kao što se u narodu našem misli za dobru i zlu sreću, tako se može kazati i za dobri i zli čas (pa što se počne u dobri čas), ono dobro bude, a što se počne u zli [čas], ono bude zlo.“

„Po gdjekojjem se mjestima ovo već zaboravilo, jer n. pr. u Srbiji, kad ko na polasku reče: „s Bogom ostaj!“ — odgovori mu se ili: „s Bogom pošao!“, ili: u dobri čas pošao! kao i kad se što zlo dogodi, što se kaže: „u zao čas!“ ili „u z'o čas!“ — „Ali u Crnoj gori i po njezinem okolinama upravo se kaže (n. pr. kad se napija, ali kad se djevojici daje dobra molitva) dobri čas, kao što se i u protivnijem dogodjajima govori „zli čas“. — Prim. tudi Daničićev „rječn.“ pod besedo „čas“ na str. 901—902.

* Namesto: nahudila (iz „na“ in hud, a, o).

** Po Miklošiču izhaja prvo in drugo ime iz grškega *ὄρα* (constituere, določiti), tretje pa iz domačega korena: „na“ in „rok (rek)“.

Srbski narod govori še dan današnji: „dobra sreča“ in „zla sreča“ (= „fortuna secunda et adversa“). Prim. ondi; *) a srečo [dobro in zlo] daje. . . Usod (srb. „Usud“). Ja sam tvojega brata sreča. „Ja sam tvoja sreča.“ Meni je Usud tebi dao. Vuk. „Srps. nar. prip.“ 1853. br. 13, str. 90 in 91.

„Srbski dobri čas“, a seobno kot začetek kakemu važnemu delu ali kaki imenitni zgodbi, nahajamo še zdaj pri Germanih in Romanih.

Nemci pravijo še dan danes: „zu glücklicher, guter stunde geboren werden“. Grim. „D. Myth.“ 4. izd. II. 716 (1. op.).

V **starošpanjskem** Cidu čita se često: „el que en buen ora. . . en buen punto nascio.“ — Tako je nastal iz pojma o „dobrem času“, t. j. o dobri uri kakega početka (franc. „à la bonne heure“) tudi **francoska** beseda bonheur (m.) = sreča (sploh). Gl. ondi.

Po nekaterih **švicarskih** krajih mislijo ljudje, da bode nesrečno ono dete, katero se narodi „ob dvanajstih“ („in der zwölften Stunde“. Kant. Zürich. Vernal. 395).

Serbi Lužičani velj: „O poldne se ne sme delati na polju.“ (Veckenst. 434.)

Srečni in nesrečni dnevi v mesecu in v letu.

Slišali smo uže (gl. str. 140), da so nekaterim Slovencem lihi (neravni) dnevi v mesecu: 1, 3, 5, . . . (za potovanje) ugodni ali „dobri“; sodvi (ravni): 2, 4, 6, . . . pa neugodni.

V vsem letu je **sto** nesrečnih dni, kateri so, to se pa ne vé. (Povedal neki Semičar l. 1884.)

Nekod je pa ta vera, da so za gospodarska opravila, n. pr. za setev itd. srečni ali „dobri“ oni dnevi, pri katerih je „v pratiki“ (koledarju) „devica“, nesrečni pa oni, pri katerih je . . . „škorpijon“. (Poved. neki dečko iz Podstén pri Banjelóki.) Lahko se uveriš iz vsake pratike, — iz vsakega koledarja — da se ne strinjata ta praznoverska računa gledé nesrečnih dni; kajti škorpijona vidiš (navprek) vsako leto samo pri kakih 30 dneh.***) To število pride tudi na dan če razdeliš 365 ali gladko 360 dni med 12 nebeških znamenj. Ker velja to tudi za „devico“ zato bi po tem računu bilo v vsem letu (gladko) samo po 30 srečnih, a po 30 nesrečnih dni, ki so tedaj slovenskemu

*) Iz tega je razvidno, da je beseda „sreča“ (stsl. sřešta ali sřęšta, occursus; prim. stsl. sřęti, obviám fieri) iz početka značila vse (dobro in zlo), kar se je komu primerilo ali pripetilo, in se strinja tudi s skr. s'ri. Bopp. 356.

**) V pratiki za prestopno leto 1880 samo pri 28tih, za l. 1884 pri 33tih, za l. 1885 pa pri 32tih dneh. Čeh (prostak) veruje v 43 nesrečnih dni v letu. (Čem 1853. 492.) Ker se četrtna teh nesrečnih dni strinja skoro povse z nemškimi (gl. str. 149), zato sodimo, da so se zatrosili nekđaj po nemški „stoletni pratiki“ (ki se je pralagala tudi na češki jeziki). Prim. I. 12; 1. op.

kmetu nekod ‚dies fasti‘ in ‚nefasti‘ (srečni in nesrečni dnevi); pa samo za gospodarstvo, a ne za tožbe, niti za potovanje. *)

Po Tirolskem in po nekaterih bavarskih krajih veruje ljudstvo v **28** nesrečnih ali ‚zátornih‘ dni („Schwendtage“**), med njimi je tudi novo leto, sv. 3 kraljev dan, sv. Florijan in sv. Nikolaj (Miklavž).

Vrhu tega se pa Tirolci in severni Nemci boje še **31** nesrečnih, tako zvanih zavrženih dni („verworfenne Tage“).

Med temi jih je pet, ki so posebno nesrečni: 3. marca; 17. avgusta pa 1. 2. in 30. septembra meseca.

Premda se nemško število **31** jako ujema sè slovenskim, — pa nista ta računa vendar v nikaki zvezi; kajti v prvem mesecu je po nemški vraži sedem nesrečnih dni, a ‚škorpijon‘ pride v enem mesecu na vrsto samo po 2, 3 ali 4krat.

Švabom***) so pa najnesrečnejši ti trije dnevi: 1. aprila, zato ker se je kakor pravijo, tega dne rodil Judež ‚rjavac, veleizdajavec („der rothe Judas, der Erzverräther“); 1. avgusta, zato ker je bil po švabskem poročilu tega dne hudič pahnen v peklenski brezen, in 1. septembra meseca, zato ker je bila neki ‚tega‘ dne pokončana Sodoma in Gomora; po češki vraži pa 1. decembra „Čm.“ 1853. 492.)

Švabi znajo vsaj uzrok, zakaj so ti trije dnevi najnesrečnejši v letu; drugi Nemci pa ne vedó, zakaj so jim óni (poprej omenjeni) dnevi nesrečni, oziroma ‚zátorni‘ in „zavrženi.“

Belijo si glave in ugibljejo nemški učenjaki, da so ti dnevi utegnili biti za poganške dóbe ‚usodni dnevi‘. (M. Busch, ki je na str. 20 in 21. na drobno naštel vse óne nesrečne dni.)

Pravijo pa **Nemci**, da človek, kateri se naródi takega dne, ne živi dolgo, ali ga pa tare siromaščina in nadloga. Zakonski ljudje, kateri so se poročali takega dne, ne bodo si zvesti ter se ‚razkrušijo‘ skoro po poroki.

Kdor se kam upoti takega dne, doleti ga na potu nesreča (kvar). Ob takih dneh ne začenjaj človek (Nemec) ničesar zidati, ne odstavljaj nikakega živinčeta, katero si namenil za rejo, ne sej niti ne sadi! — Kdor se na kakšen ‚zátoren dan‘ rani o neki **uri**, ki je pa ljudem neznaná, — ne more mu se zaceliti (rana). Kdor se začne ‚pravdati‘ na tak ali pa na ‚zavržen‘ dan, — za-pravda . . (Ondi.)

*) ‚Dies fasti‘ bili so Rimljanom uprav óni dnevi, kedar se je smelo sóditi (oziroma tožiti); ‚dies nefasti‘ pa, kedar se ni smelo sóditi; nefastus, a, um, znači pa tudi sploh nesrečen, čna, o (unglücklich, Unglück bringend).

**) Tako pravijo nesrečnim dnevom tudi v Alzaciji (Elsass). Prim. Schmeller-Fromm. II. 637 p. b ‚schwenden‘ — ‚schwinden oder abnehmen machen,‘ verschwinden machen, zu Grunde richten, vernichten itd.

***), ‚Švabam‘ ‚rekel bi Hrvat ali Srb.

„Dvanajstere noči“ ali „sveti večeri“ (tudi „volčje noči“).

K usodnim dobam spadajo tudi zlasti tako zvane *dvanajstere noči* (Zwölfnächte, „die Zwölfen“), Slovincem in drugim Slovanom po tem imenu neznane, štejejo se po navadi od božiča do sv. 3 kraljev.

Po nekaterih (nemških) krajih zovejo tako onih 12 dni ali noči pred božičem, nekod ónih 12 dni po novem letu itd.

Tej razliki je nekoliko kriv tudi novi (Gregorijev) koledar. Navadni račun se strinja sè starocerkvenim. V tej dobi, (ki so jo Grki imenovali „dodekahemerón“, dvanajsteri dnevi), niso se namreč smeli grško-latinske cerkve kristijani postiti, zato ker so to 12-dnevno dobo slavili (praznovali) kakor kakšen svetek.*)

Temu navzlic kaže vse, da izhaja to slavje do malega iz poganskih časov. Prim. I. 13 in II. 61.

„Dvanajstere noči“ bivale so pri poganskih Germanih v óni dobi, ko so praznovali zimski solnčni kres (Winter-Sonnenwende) a za tega svoje dvanajstdnevno *Julovo* („Jul-Fest“) ter mislili in verovali, da v tej (dobi bogovi obhajajo svet, a posebno njihov glasoviti bog Vodan. Njegovo častje omenjalo se je uže v XII. veku po vsi Nemčiji, — samo po čisto slovanskih krajih ne. II. 16.)

Ta doba ugajala je zato Germanom, in jim ugaja še dan danes, se posebno za usodno vedeževanje in za „čaranje“.

Vsak dan (izmed teh dvanajsterih) določuje ali napoveduje vreme za ves mesec drugega leta.

Ta vera je nekd tudi med **Slovinci**, samo da pazijo Slovinci (ki ne znajo dvanajsterih noči) na vreme onih 12 dni pred božičem t. j. od sv. Lucije (13. decembra) do božičnega večera ter prerokujejo po njih vremenu — vreme za vseh 12 mesecev drugega leta. (Črni vrh. A. Domicélj.)

V tej dobi, a sosebn po noči razsaja, pravijo Nemci, tudi ponočni ali divji lovec („der wilde Jäger“). Nemški učenjaki trdijo, da je ta „divji lovec“ istoveten ž njihovim Vodanom t. j. da se je ta poganski bog v bajki s časom izprevrgel v „divjega lovca“; nemško ljudstvo pa veli, da je to duh nekakega imenitnega moža, ki je tudi ob nedeljah in praznikih hodil v lov ter mora zato hoditi zdaj lovit do sodnega dne.

Strahovitih stvari čitamo v nemških bajkah o divjem lovecu in o „divjem lovu“ („wilde Jagd“, ki ima v nemščini še več drugih imen).

Ponočni lovec — pravijo nemške bajke — nosi širok klobuk in drvi s svojimi psi (po gostem ognjenimi) in z drugimi živalimi (rdečimi, večkrat tronogatimi); spremljajo ga tudi različni duhi,

*) I. 13. čitaš v I. opazki: „Bestimmt schon bei Ephraem Syrus im vier-ten Jahrhundert als Festzeit; dies wurde bestätigt durch das Concil. „Turon“ II. im Jahre 567. Augusti Handbuch der christl. Archäol. I. 542, III. 471.“

(posebno uboge duše nekrščnih otrok), ali pa nekdanji lovci, ki so za živih dni gazili ljudem po njivah žito, tudi čarovnice in druga bitja, ki so včasih brez glave, ali pa vlačijo svoja čreva za sabo, največ jezdiijo (večkrat tudi na kozlih in petelinih) po zraku.

Za tega (tačas) pa se sliši velik krik, pokanje z biči, konjsko rezgetanje in pasje lajanje.

Ponočni lovec sili ljudi, katere sreča, da mu se morajo pridružiti, več milj dalje jih pa telebi z visočine ob tla, ali pa jim zavije vrat ter jih raztrga, — meče na tla tudi konjskih beder (s podkóvami), ali pa tudi mrtvaškege mesa — kos za kosom itd. itd.

Tudi **Slovenci** (štajerski in gorenjski) pripovedajo si o „divjem ali ponočnem lovecu“ dosti zanimljivega. Čitaj v „Črticah“ na strani 91—92.

Uže pod besedo „nedelja“ (str. 127) opozorili smo čitatelje, da so se štajerski Slovenci po vsi priliki te vére v „ponočnega lovca“ navzeli od Nemcev, s katerimi živé v jedni deželi skupaj.

Dobro je znana tudi Gorenjcem, „divja jaga“, to je „velika tropa psov, ki v eno mér tekó. „Za njimi pa teče šepast mož, s sekiro v roki.“ On pse vlada in jim zaukaže, kam morajo teči ali koga raztrgati. Kdor se psom ubrani, tistega mož s sekiro poseka. Kdor „divjo jago“ sreča, (ta) se mora prekrižati in na stran stopiti, ter se ne geniti, dokler ne odhrumijo mémo, pa se mu nič ne zgodi. Pa joj njemu, ki bi začel kričati, ali hotel celó pot zabraniti psom! Razstrgali bi ga na drobne kose.“ (V. Raič. „Pomladansko cvetje“ 1871. 203.)

Koroškim Slovincem je ponočni lovec: „ponočni mož“; ki je strašno velik, da kar goro prekorači; mnogo psov ima za seboj in ga daleč slišijo, kedar kliče pse. Divji lov pa je njim „ponočna jaga“, a ne „divja“ (Pokrče O. R.)

Po **nemški** vraži treba obesiti na hišo, da jej ne naškodi divji lov, volovskih glav z rogovi vred. Od tod navada, da devajo zlasti lovci na svoje hiše radi še dan danes živalskih glav in rogov ali „rogovil“ rekši „zarad lepšega“ . . . ne vedóč pravega uzroka.

Res, da tuja beseda „jager“ oziroma „jaga“ sama po sebi ni še še dovolj dokaza za to, da je tudi vsa ta bajka, oziroma vraža o divjem (ponočnem) lovecu, in o divjem lovu — tuja, kajti priprosto ljudstvo pobralo je po nepotrebnem že mnogo tujih besed, popustivši dobre domače vrstnice.

Če pa premislimo, kako zeló je ta slovenska bajka podobna po bistvu germanski ali nemški; če premislimo, da razun Gorenjcev, štajerskih in koroških Slovencev (ki so jim Nemci bližnji sosedje), drugi Slovenci — drugi južni Slovani — in drugi

Slovani sploh*) — ne znajo niti „divjega (ponočnega) lovca,“ ali niti „divjega ponočnega lova“**), če premislimo vse to: sili nas misel, da so štajerski Slovenci in Gorenjci pobrali to bajko pri nemških sosedih.

Wuttke izvaja početek divjemu lovu iz razsajanja viharjev (,aus dem Toben der Stürme'). Prim. II. 17.

Dobeneck pa misli, da je divji lov***) pri Nemcih [zatrošen] ostanek rimske vere v lovsko boginjo Diano, ki je po noči divjala po gajih in po gozdih.

Bodi resnična ta misel, ali pa óna, — po naši pusti pameti navzeli so se omenjeni Slovenci vere v „divjo jago“ in „ponočnega jagra“ na ravnost od Nemcev, ter jo prestvarili s časom po svoje.

Tako so si štaj. Slovenci na jugo-vzhodnem podnožju Pohorja tujega Vodana ali ponočnega lovca prestvarili v hudobnega duha „Šenta“, a „dvanajstere noči“ v „volčje noči“ — zakaj, priobčil je D. Tk. v „Glasniku“ 1859, II. zvez. 50 in se čita tudi v „Črticah“ na str. 226.

Spomina je vredno, da se prikazujejo posebno ob teh 12 nočéh i (nemški) *volčji pastirji* („Währwölfe“), t. j. ljudje, ki se izpreminjajo radi ali neradi v požrešne volkóve s tako zvanim *volčjim jermenom* („Wolfsriemen“) ali *čarovnim pasom* („Zaubergürtel“) . . . I. 118, in da je volk po germanski bajki *Vodanova* žival („das Thier Wutans“). M. Busch 216.

Po Gorenjski bajki teka za tropo psov šepast mož, s sekiro v rokah. Da je ta šepasti mož tako zvan „šepasti hudič“ vidi se iz omenjene štaj.-slovenske bajke o Šentu, ki tudi šepa (šanta, štaj. „planta“ ali „šentáva“) in ima sekiro v roki, — kakor oni šepasti mož . . . na Gorenjskem.

Vendar se ime „Šent“ znanstveno ne sme izvajati iz „šentovati“ ali „šentávati“, nego je res ista tuja beseda, kakor v imenih „Šent-Jakob, Šent-Peter itd. iz sred.-vis. nem. „sente“ poleg „sancte“, „sante“, „sande“, „sant“, a vse te oblike kakor tudi starofriz. „sent“ in sedanji nemški „sankt“ iz latinskega „sanctus“ (svet), Weig. II. 522. Zastran svetega in nesvetega pomena besede „Šent“ primeri sakrament (= sv. zakrament in — kletev).

Nemci pravijo svojemu „divjemu lovcu“ t. j. Vodanu po različnih krajih tudi: Wode, Wodejäger, Waldjäger (a iz tega je postal menda „wilder Jäger“, skrajšan Waud, Wau itd. — Iz imena

*) Razun Serbov-Lužičanov, ki soz Nemci še tesneje zvezani nego Slovenci. S temi vred mu pravijo sicer samo ponočni lovec (Nachtjäger“, a ne „wilder Jäger“ itd.); bistveno se pa strinjajo njihove bajke o njem tudi — z nemškimi i. Prim. Veckenst. Graz, 1880; 35 (1), 38 (10) itd.

**) Grohm. piše na 3. strani svoje knjige: „Der Aberglaube aus Böhmen und Mähren.“ (Prag, 1864): „Der Glaube an den wilden Jäger ist in allen deutschen Gegenden verbreitet, in slavischen fehlt er gänzlich.“

***) „Das wüthende Heer“, isto, kar „wilde Jagd“ (Dobeneck) I, 56.

„Wau (Wau-Wau)“ postal je naš „bav“ (bav-bav), s katerim neumni ljudje otroke strašijo.

Vzel je pa Vodan s časom na se krščansko obliko, ter postal Nemcem: „St. Niklas und Knecht (hlapec) Ruprecht“, *) **Bartl** ali Krampus; II. 19), to je sv. Miklavž in „parkelj“ (***) — Ta „tujka“ svedoči, od kod se je priselil ta „parkelj“, ****) ki pohaja na Miklavžev večer (5. decembra) z Miklavžem, kot škofom napravljenim, vse hiše ter straši „rožljaje“ z verigami in pobira óne otroke, kateri so hudobni, in óne, kateri nečejo pred Miklavžem moliti ali pa ne znajo, dasi bi uže lahko znali.

Do malega ista navada, kakor pri nas je namreč i pri Nemcih. Tudi pri njih hodi o Miklavževem Miklavž po hišah, in to v dolg, bel plašč ogrnen in s škofovo kapo pokrit, zato da deca poklekujejo in molijo pred njim.

Tako deco daruje potler z orehi in jabolki, hudobne pa tepe s a m sè šibo ali jih pa vtika (tudi sam) v vrečo. Drugod kaznuje takó take otroke pri Nemcih samo hlapec Ruprecht (= Bartl, Krampus, tudi Rumpanz, Klaubauf, Teufel). Prim „Pr.“ 7/12 1884.

Pri nas „nosi“ Miklavž po noči; drugi dan (6. dec.) za rana nahajajo pridni otroci v nastavljenih kapicah ali klobukih, tudi na pladnikih, nekod celó v nastavljenih čizmicah ali škornjicah †) . . . jabolk in orehov, (nekod tudi suhih češpelj, strdí ali meda, potice itd.; Črtice 104), pa i po kakšen novec v jabolko zaboden. Vsako dete dobi za nametek tudi šibo — v svarilo, ako ne bode pridno; — hudobni otroci dobivajo pa samó „brezovo šibo“ nekod v re po zabodeno; Črtice 104). Vse kar čitaš ondi o šibi, velja tudi za kranjske Slovence.

Po večjih slovenskih mestih jemlje Miklavž sabo tudi po enega ali po dva angela.

Nokod jezdari sv. Miklavž na svoj večer med Slovenci celó na „belem konju“. — Fr. Hubad (pri Šum. „Die Slovenen“: „Völk. Oesterr.- Ung.“ X. 104).

Skoraj povse tako biva to óni večer pred sv. Miklavžem tudi po **Češkem** in **Moravskem**, samo da ondož daje Miklavž („Mikuláš“) pridni deci jabolk ali orehov po molitvi, in to po mnogih krajih s a m, vrhu tega jim „naloži“ še po noči — Črt („čert“) nosi vrečo sabo, pa le za strah, a ne pobira dece va-njo. V Česk. Trebovi (Třebové) spremlja Miklavža namesto „črta“ — „s m rt“ (mož v belo oblečen) — brez kake vreče; kajti otroci so tako pametni, da se skrivajo. Zlim otrokom zabode česko-moravski

*) Iz stnem „Hruodperaht“, t j. „Ruhmespracht“, pridevek (Beiname) bogu Wuotanu. Busch. 25.

**) Koroški Slovenci mu pravijo „špic-parkelj“ (O. R. iz Pokrč.).

***) Pomni: parkelj, rod. parkelj-na (a ne: parkelj, — klja: die Klaue).

†) „Der Schuh ist ein frühes Rechtssymbol für Auffassung von Gut, Adoption u. dgl. piše Grimm. Rechtsalterth.“ 156. 379.

Miklavž, tako kakor štaj.-slovenski sem pa tam tudi samo ‚brezovko‘ v repo . . . ali pa v kako podzemljico. (Po ustnih poročilih različnih Čehov in Moravcev.) V vsakem kraju je kaj posebnega, bistvo pa ostaja. Poglavitni dári so povsod jabolka pa orehi, a šiba (po navadi ‚brezovka‘) — za kazen. Iz prva je pa bila taka šiba menda tudi dar; kajti breza, oziroma ‚brezova metla‘ ali ‚brezova šiba‘ bila so in so še bajila, sosebno soper čare. M. Busch-u (23) znači šiba Vodanovo sulico.

Pri **Slovakih** delí Miklavž („Mikulaš“) pridni deci kar iz rok v roke na Miklavžev večer, (dobivši poprej óne dare skrivaj za razdelitev sam . . . od hišne matere). — Po ustn. por. g. Kluch-a iz Zniova. Čitaj tudi pri Dobšinskem str. 178 in 179. Ondi se omenja tudi „Lucka“ (Lucija), ki opravlja nekod Miklavžev posel, kakor pri nemških Korošcih Perhta. Gl. niže! Prim. tudi Grohm. 2. in „Črtice“, 93.

Dobro pаметimo, da je l. 1842 tudi v Novem mestu (na Kranjskem) v neki ‚gosposki hiši‘ na sv. Miklavža večer pridnim otrokom poleg jabolk in orehov . . . tudi sladkih smokev in drugih (na kmetih nenavadnih) sladkarij delil Miklavž iz rok v roke — sam.

Pri **Poljaki** delí Miklavž („Mikolaj“) pridnim otrokom na Miklavžev večer sam po angelu, ki ga spremlja z vragom („dya-blém“) vred; — kodar pa ne pohaja hiš zvečer, ondod deva otrokom darove po noči pod vzglavje.

Pri avstro-ogrskih **Srbih** ne pohaja ‚sv. otac Nikola, hiš zvečer, nego prinaša („prinosi“) vrlí deci samo po noči . . . (Povedal V. B. iz bivše srbske Vojvodine.) Pri Srbih v Srbiji ni tega običaja, kakor ni pri Rusih, niti Malorusih; — pri **Romuncih** na Sedmograškem pa biva — do malega povse tako kakor pri Nemcih. Prim. W. Schmidt: „Das Jahr u. seine Tage in Meinung u. Brauch der Romänen Siebenbürgen.“ Hermanst. 1866; 1. — Tudi nam je znana lepa ‚legenda o sv. Miklavžu‘, kako je v prvi polovici IV. veka v Miri (Myra) po noči na skrivnem daroval tri uboge device iz preblagega namena itd. Vendar se nam dozdeva, da ni postal sedanji običaj vsled tega dejanja; nego da je, — gledé na to, da izhaja najstarše ime Miklavževemu odličnemu hlapcu ali tovarišu, (ki ga legenda ne jemlje v misel), iz grmansko-poganskega imena, in da kolovrati o Miklavževem po Koroškem (po nemški Glinski dolini, ‚Glanthal‘) še zdaj Pehtra-baba („die Percht“ = ‚Perhta‘ ali ‚Berhta‘, starogermanska boginja), ter daruje (nevidna) tudi pridne otroke . . .; prim. A. Schlossarjevo razpravo v „Pr.“ 7/12 1884, — da je, velimo, gledé na vse to, naš sedanji običaj nastal iz kakega poprejšnjega germansko-poganskega, ki mu je pa kesneje modra církev omislila drugo . . . krščansko lice. Primeri tudi to, kar piše M. Busch (25): „Der ‚Schimmelreiter‘ . . . bei den

Kirmsen . . . Norddeutschlands und Schlesiens . . . ist . . . der alte ‚Himmelsriese‘ Wuotan auf seinem weissen ‚Sonnenrosse‘ . . . In dem h. Martin und . . . Nicolaus . . . verbergen sich . . . ehemalige Götter.“

Vrnimo se zopet k **dvanajsterim nočém!**

Rusi pravijo dvanajsterim nočém ali večerom od božiča do sv. 3 kraljev *sveti večeri* („svatye večera“) ali na kratko: *svetki* („svjatki“), ki so tedaj nepretrgan *narodni zimski praznik*. (Iv. Snegirev: „Ruskie prostonarodnie prazdniki i suevěrnye obrjady.“ Mosk. II. [1838], I Prim. tudi „Slovanský Sborn.“ 1885, str. 44.) — Ruski kmetje („poseljane“) mislijo, da hodi ob teh sv. večerih z neba *novorojeni Bog*, in da potuje po svetu; zato se šteje onday vsako delo v velik greh. (Afan. III. 740.)

Vse kaže, da so „sveti večeri“ ruski navzlic temu krščanskemu imenu iz istega vira, kakor „dvanajstere noči“ germanske, kajti i na Ruskem se je pri narodnem praznovanju teh sijajnih praznikov poleg mrvice krščanskih obredov ohranilo mnogo poganskih.

K takim obredom spada brez dvojbe i *vedeževanje*, po katerem bi ljudje (a zlasti neomožene ženske in neoženjeni moški) radi zvedeli svojo bodočnost, t. j. bodočo usodo.

Spominjali se bodemo različnih načinov takega vedeževanja pod napisom: „badnik“ (badnjak, sv. večer), „božič“, „staro leto“, „novo leto“ . . .

Povse neznan je pa Rusom „divji lovec“, ki je vsekako germanska posebnost.

Bádnik ali sv. večer. — Božič.

Bádnik (= sv. večer) je belokranjska beseda za ‚bednik‘ (izr. bǎdnik) = srbohrv. ‚badnjak‘, ‚badnji dan‘ (uprav lat. vigilia *) od stsl. „bǎděti“ ali čuti (vigilare), kar se je pa v poganski dobi godilo t. j. čulo ta večer iz drugega uzroka nego zdaj.

Srbom je „badnjak“**) zdaj samo glavnja, „što se u oči božiča [božični večer] loži na vatru.“ Vuk rječn. — **Hrvatom** znači pa badnjak tudi to, kar ‚badnji dan‘. Dan. rječn. 147; Ilić Luka, „Narodni slavonski običaji“ (u Zagr. 1846), 100.

Božič, ki ga ni najti v „staroslovenski knjigi“ (pogrešamo ga vsaj v Miklošičevem obilem staroslovenskem slovniku), nastal je po ‚zmanjšavi‘ iz imena ‚Bog‘, — hrv. ali srb. ‚božić‘, ki je bil Hrvatom in Srbom iz prva uprav „mali ali mladi bog nezna-božački“. Dan. rječn. 576. Dalje čitaš ondi:

*) Bolg., ‚bǎdni večer‘ Afan. III. 736.

**) Bolg., bǎdnik.

„U narodu se priča, da su Srbi imali neke zasebne *kućanske* [domaće] božiće.*) Milićević, slave 11. — V krščanski dobi preneslo se je ime „božić“ na dete „Isus“ (Jezus**), pa i na Kristovo rojstvo. Mikl. Monum. serb. 23.***)

Res da se nahaja „božić“ po Daničićevi svedočbi v knjigi sto-
prav od 16. veka; a sodèč po njegovih prvih gori navedenih be-
sedah mislimo, da je to ime tudi Slovincem rabilo bajè
uže za poganske dobe, namreč za pomen: „domači božić“ (malik)
= „kućanski božić“.

Ne moremo pa tega trditi za druge Slovane, katerim ta be-
seda zdaj ne rabi.

Bolgari, Slovincem in Srbo-Hrvatom po jeziku najbližji,
pravijo božiču zdaj „kračun ali „koleda“, **Rusi** po domače (po starem)
koročunъ †) = karačun (v Psovsku sobótky), Srbi-Lužičani: „gody“;
Čehi: „vánoce“ (hodý, „světlé ali štědrovicové svátky“); Slovaki:
vjanoe in „kračun“. Primeri rum. „krěčun“ (krěčun), madž.:
„karatsony“. Han. „B. kal.“ 42. i dr.

Gledé korenike imenu „kračun“ . . . ne strinjajo se učenjakom
misli. Nekateri jo izvajajo iz „kratek“, misleč na „kratke ali krače
dneve“, a ne na dolge noči, ki nastajajo o božiču (gl. Mikl. lex. 310);
K. J. Erben iz „krak“ („od krěti, creare) itd. (Čm. 1857, 411 —
412); J. J. Hanuš iz korena „kar“ = rezati, darovati (oběto-
vati“). „Bajesl. kalend.“ 1860. 43. ††); Matzenauer zadnji iz
korena „krak“: „jiti [iti], kračeti [koračiti], ire, gradi srb. krakati
(gradi), . . . kračunъ tedi původně přihod (prihod) adventus,
„Advent“.

Dokazuje se pa z verjetnimi dokazi, da so stari Slovani v
predkrščanski dobi o božiču, in to uže óni večer pred njim (nabád-
nik) praznovali zimski véliki národní svetek: *zimski solněni kres*, †††)
to je čas, ko **počenja dan rasti**, — a létni véliki svetek: *lětni solněni*
kres, ††††) t. j. **početek krajšim dnem**, o našem navadnem kresu
ali Ivanju. Prim. „B. kal.“ str. 7.

Živo nas spominjajo res nekatere božične in kresne navade
oziroma vraže — nekdanjih poganskih običajev, ki so se ohranili,
četudi kolikor toliko izpremenjeni, do današnjega dne.

*) Hausgötzen (Schutzgottheiten des Hauses = Lares et Penates.

**) Dan. ondi. Tedaj je božić v tem zmislu to, kar Nemcem „Christ-
kindlein“. Prim. Vuk srps. nar. pj. I. 115. 116 in 117.

***) Govori se med Jugoslovani tudi o „treh božičih“. — Kri-
stovega rojstva dan je prvi božić, novo leto — drugi, sv. 3 kralji —
tretji. „Mali božić“ zove se pri Srbih osmi dan po božiču, t. j. „mlado
ali novo leto“. (= Vasiljev dan).

†) Znači uprav „eiunium nativitatis domini“ (Mikl. lex. 310 p. b. kra-
čunъ) = štaj-slov. „sv. post“, t. j. „badni dan“.

††) Miklošič molči v lex. 310. o zadnjem dvojem izvajanju ter omenja
samo prvo, rekši: . . . „Derivant a kratkě propter brevitatem dierum.“

†††) Winter-Sonnenwende.

††††) Sommer-Sonnenwende.

Krščanska cérkev bila je namreč tako modra, da je zatirajoč stare poganske bogove (malike), na vse moč vendar odjenjávala novim krščanom ter jim puščala iz prvine stare narodne običaje, kolikor se je le dalo.

Sosebno slavni papež Gregor Véliki ukazal je bil še pred kakimi 600 leti po Kr. r., naj se poganski prazniki s časom pre-
vračajo v krščanske svetke, da pa treba óne kolikor toliko posne-
mati, zato da so se preverjenci laglje privajali nóve vere. *)

Tako je bil stari zimski solnčni kres (vsaj pri nas in pri Srbo-Hrvatih) s časom prekrščen v národni božič ali božic, da si je to ime poganskega postanka, kar smo menda uže dopovedali.

Premda je pa med sedanjimi božičnimi vražami brez dvojbe mnogo poganskih, vendar niso vse poganske, nego jih je priraslo dosti v poznejši (krščanski) dobi; kajti živa domišljava človeku — ne miruje.

Na badnik hodijo dékle v Metliki in po njeni okolici (vsaj no nekaterih hišah) o mraku na dvorišče po drva za v kuhinjo, pa katera prinese v naročaju naglo si naloženih drv (polén) „na par“, ona se vdá — še óno leto. Prim. „Črtice“, 13. Pri Serbih-Lužičanih je ta običaj na staro leto. Veckenst 439.

Na sv. večer *lijejo* (Iijó) ali vli v a j o — kakor med štajerskimi Slovenci, **) tako i po mnogih drugih krajih slovenskih, dekleta ***
raztopljen svinec v mrzlo vodo, ter prerokujejo po svinčenih podobah, „kakega stanú“ bóde radovedne vlivalké žénin. (Po različnih poročilih biva tako po vsem Gorenjskem, Vipavskem, Notranjskem (A. Št.), Koroškem pri Slovencih (O. R.) . . .

Ta običaj, ki ga pogrešamo na Dolenjskem med Belimi Kranjci, Srbi in Rusi, nahaja se tudi pri slovanskih **Moravcih** (v Trebiču in po okolici; poved. K. P.); pri naših **Rusinih** in **Poljaki**h v Galiciji, samo da se pri poslednjih dveh narodih ne ovršava na badnik, nego oni večer pred sv. Andrejem, in da vlivajo rusinska in poljska dekleta „po kmetih“ namesto svinca v mrzlo vodo tudi raztopljen vosk, po mestih pa z voskom vred tudi svinec. (Levov, Złoczow, Rzeszow itd. po prijateljskih poročilih.)

Slovenci rabijo nekod namesto svinca tudi jajca: v Mali Pristavi „na Notranjskem“ „zlivajo“ na sv. večer (predno gredó k polnočnici) jajca v kozarec vode; zjutraj gledajo podobe in „pre-
rokujo“ iz njih (Zapisal Žvab).

*) Prim. „Biblioth. d. Unterh. u. d. Wiss.“ 1884. V. 200. Osw. Heim: „Neujahrsgebräuche“.

**) „Črtice“ 11.

***) Vendar nekod tudi dečáki („fantje“) in za šalo tudi mladi gospodje. „Ljubljanski Zvon“ 1885, str. 100.

Tudi **slavonske** devojke vlivajo iz istega namena v vodo raztopljen **svinec** ali pa **jajca** (Ilić 101); tako tudi **češko-slovenske**.*) Mednyánsky Sammlungen abergläub. Mär. br. 50.

Srbske devojke vlivajo nekod sam jajčji beljak, in to oni večer pred Ivanjem (kresni večer), pa stopram na Ivanj dan v jutro ugibljejo, bodo li se skoro vdavale (Vuk, rječn. 216); nekod pa n. pr. v nekdanji 'Srbski Vojvodini' pa samo „olovo“ = svinec, in to z Nemci vred — na svoje staro leto. (Poved. V. B.)

Ista navada in narodna vera ali vraža je do malega tudi po vseh **nemških** deželah, — pa ne na badni dan, nego oni večer pred sv. Andrejem, pred sv. Tomažem ali pa na staro leto. Nemcem, a zlasti radovednim Nemkam, in to: ne samo prostakinjam, nego tudi gospodičnam in gospam rabi za vlivanje svinec, cink ali pa jajca; vendar največ svinec.

Razlagajo si nevdane ženske svinčene in druge podobe tako, kakor pri nas; žene (oziroma gospe) in moški (oziroma gospodje) tolmačijo si pa podobe vsak po svoje gledé na svojo bodočnost. Nekateri razlagajo takim podobam pomen — po njihovi senci, ki se vidi pri luči na steni. —

Vsi **Slovenci** (kranjski, **) štajerski, koroški, goriški . . . tudi 'hrvatski' ali 'Kajkavci' (***) verujejo, da govori živina na badnik („sv. večer ali to noč“) zlasti o polnoči, ter se pogovarja „o bodočih zgodbah v domači hiši“, oziroma tudi o svoji bodočnosti. Po navadi mislijo Slovenci pri tem na vole in krave, po Štajerskem in Koroškem, — menda . . . zaradi ravnopravnosti tudi na konje. — **Hrvatski Slovenci** pa velé, da govore na badnjak o polnoči vse štirinogate „živine“ i „znado, kaj se bude dogodilo v buduće“. (M. Valj. ondi.)

Neki Semičar mi je pravil (1884), da govori živina vsa k dan o polnoči, samo da je ne slišimo.

Kdor hoče slišati in vedeti, kaj govori živina to noč, mora imeti sabo praprotovo seme, ki cvetè in zorí na Ivanovo noč, ter iti poslušat (skrivaj) v hlev ali pa nad hlev. †) Nekod pa ni trebá za to praprotovega ali stelnega semena, nego samo . . . zdravih ušes. (Metl.) Prim. str. 159 pod besedo: **Poljaki**; dalje „Kres“ 1881, str. 241—242, in razpravo o kresu, kedar pride na vrsto.

Ta národna vera je (brez praprotovega semena) tudi med **Hrvati** oziroma **Slavenci**, ki mislijo, da se razgovarja živina

*) Slovak bi rekel na ravnost „slovenske“; kajti prilog „slováški a, o“ jim ne rabi. Da ne bode dvoumja, pišemo „češko-slovenski“ (skrajšano „č.-sloven.“)

**) Gorenjci, Notranjci in Dolenjci z Belimi Kranjci vred.

***) Vsaj v Varaždinu . . . M. Valjavec, „Slov. Glasn.“ 1859, str. 86

†) Prim. „Črtice“ 11. — Poročali so nam: za Gorenjsko in Kras gg. Žvab (Kranj, Dutovlje); za Koroško O. R. Pokrče; za različne dolenjské kraje česar nismo vedeli poprej sami, različni prostaki iz Ribniške okolice, Velikih Lašč, Strug, Semiča itd. itd.; za Notranjsko pa A. Št. na Dunaju.

(„marva“) za polnočnice, in to, samo med povzdigovanjem . . . tudi človeku „razumljivo“. L. Ilič 100. — Med **Srbi** menda ni te narodne vere; pogrešam je vsaj pri Miličeviću („Glasn. srps.“; zv. 22 in 37); pri Vrčeviću v „Srbad.“ 1876 . . .

Po **česki** narodni véri govoré na sveti večer („štědrý večer“) o polnoči vsa goveda (z vso prirodo vred); ali gorjé ónemu, kdor se predrzne poslušati jih; ne ujde nesreči Čěm. 1854. 550.

Moravci se strinjajo z Belimi Kranjci. (Trebič. — Povedal K. P.) Prim. še niže — poljsko narodno vero.

Pri **Slovakih** govoré na sveti večer konji. (E. Černý. „Slovenska čitanka“. 1864. I. 12.)

Po véri **Serbov-Lužičanov** govoré „sv. noč“, živali; pa samo tak človek, kateri se je rodil v nedeljo, umé njih govorico. Veckenst. 437.

Poljaki pravijo, da kedar gospodar na badnik („w wilię Bożego Narodzenia“) po večerji živino, a seobno vole, nakrmi z ostanki od večerje („szczątkami zebranymi po uczcie z wieczerzy“), nadrobivši vmes hleba in soli, potlej govoré voli o polnoči — po človečje, ter prerokujejo, kako se bode njihovemu gospodarju godilo drugo leto. Osk. Kolberg: „Lud, jego zwyczaje“ itd. Kraków 1883. XVI. (Lubelskie) 101.

Med istimi **Poljaki** pripoveduje se (kakor med **Slovenci**), kako se je bil radoveden gospodar na badnik po večerji skril v hlev — oziroma po poljski pripovedki — v jasla, naslušal, ter slišal, da mu prerokujeta vola — smrt. — Poljski „vol“ govori v granesih (verzih):

„Leż gospodarzu w żłobie,*
a wkrótce będzie po tobie“ (a v kratkem bóde po tebi).

Res je, pravijo, da je ta gospodar umrl ne dolgo potém. (Kolb. XVI. 101.)

Ta pripovedka sluje tudi pri **Malorusih**, samo da pravijo oni, da se razgovarja živina „na novo leto“, t. j. po noči pred novim letom. Dragom. 3.

Jako je tej pripovedki podobna ta šaljivo-žalostna pripovedka **moravska**:

Povedal je bil namreč gospodar pred družino, da pojde na badnik poslušat v hlev, kaj bode govorila živina. Zmenita se nagajiva hlapca ter skrijeta pod jasla.

Ko prileze praznovérski gospodar v hlev, veli hlapec hlapcu z izpremenjenim, debelim glasom: „Čemu si pa klavern nocoj?“ — „A kako ne bi bil klavern“, odgovori mu óni — „voziti nama bode letos gospodarja vùn na . . . (zdaj izreče ime mestnemu pokopališču)“. Tako pretresejo te volovske besede ubogega gospo-

*) V jasliah.

darja, da hudo zbolí od prevelikega straha in umre res na naglem. (Povedal K. P. iz Trebiča.)

Francozi po nekaterih krajih verujejo, da se razgovarjajo na badnik pred polnočjo in popolnoči do poldne konji, krave, voli, biki in osli, — pa brez prerokovanja. Še poprej nehajo govoriti, ako ima človek, kateri jih streže, kák smrten greh na sebi. — V Šampanji (Champagne) pa ní te vére. (Po ustn. por. Prim. tudi Grim. III. 485.)

Tudi po **južno-nemški** (tirolski in koroški veri) znajo ,krave' na sv. večer govoriti in to od 11tih do polnoči. I. 15. Tako i po dolnji Avstriji voli, krave in konji. Nekod pravijo, da se razgovarjajo v isti dobi vse živali. (Pressbaum. Po ustn. por.) Znana je ondi tudi šaljiva pripovedka, podobna nekoliko mora vski. Posnemaje ,konjski' glas, očitala sta zvita hlapca, skrita pod jasli poslušajočemu gospodarju skopost (pri družinski in živinski hrani), rekši, da se utegne poboljšati; pa sta se na žalost — prevarila. Druga dolnje-avstrijska pripovedka (Busch, 30) podobnejša je slovenski, nego tej. Pri severnih **Nemcih** se pa pomenjajo goveda in konji na staro leto, t. j. o polnoči med stari in novim letom, tudi óno noč pred sv. 3 kralji. I. 14.

Po tem takem se **Kočevarji**, ki imajo sem pa tam (vsaj stari ljudje, a posebno ženske glave) tudi še to vero, ne morejo izgovarjati, da so se je nalezli od kranjsko-slovenskih sosedov. (Črni potok. Po ustn. por.) Še jedenkrat bodi povedano, da tudi naš mladi zarod, ki mora hoditi v šolo, nima več toliko vraž in praznih vér, kakor so jih imeli in jih še imajo stari ljudje, a zlasti ženske glave.

Slavni Valvasor pripoveduje v svojem slovečem delu „Die Ehre des Hertzogth. Crain“ 1689 II.; 7 knj., 476 str.) o znameniti vraži, praznoverski navadi, ki se je vršila na badnik še za njegove dobe na Kranjskem. V Istri („Histerreich“ zdaj „Istrien“), ki je spadala nekdaž k deželi kranjski, bila je namreč ondaj taka navada, da je prinesel na badnik vsak gospodar domov velik panj, ter ga vrgel v hiži na ogenj; kajti v Istri — veli V. — imajo po sobah povsod ognjišča („Kamine“), a ne peči. O večerji dajali so tlečemu panju vsake jedi po žlico ali po kosček, opominjaje ga, naj samo jé.

Sodil je Valvasor (ter se menda ni varal), da je ta navada ostanek nekdanjemu poganstvu, ko so naši predniki žrtvovali (darovali) še domačim malikom.*)

Na vso moč — pripoveduje Valv. na dalje — zatirala je naša duhovščina to malikovavsko navado, grajaje jo hudo v cerkvi, ter jo tudi zatrla — nekoliko. Mnogi kristijani se pa vendar niso

*) Ueberbleibsel des heidnischen „Hausgötzenopfers“, veli Valvasor, ki nam pa ni priobčil, kako so Istrani zvali ta kranjski „panj“ (Klotz) ondaj v izvirnem jeziku.

dali prevériti povse, nego ostali trdovratni, izgovarjaje se, da ne bi imeli vse drago leto ni „zvezde“ ni „sreče“,*) ako bi popustili staro navado.

Naj se je pa s časom ta prvotna navada zatrla v Istri (zahman smo vsaj popraševali po njej znancev in prijateljev, kateri so živeli v Istri), ohranil se ji je vendar sled do današnjega dne.

„Glava“ (= glavnja) ali „cok“ (= „čok“) pravijo zdaj Istrani v Pazinu božičnemu panju, ki ga še zdaj palijo vso božično noč, a ne dajó mu več pokušati nikake jedi. (Povedal D. Nemanič 17/1. 1885 na Dunaju.)

Še vedno devajo tudi **goriški Slovenci** na sv. večer tak panj ali čok po imenu „božič“ na ogenj, ter ga zažigajo namesto navadnega „vzglavnika“. — Sedeč okoli ognjišča, molijo Boga, prepevajo svete in posvetne pesmi, ter ponujajo „božiču“ vina iz majolike, a na to ga tudi polivajo ž njim („Arkiv“ 1854. 280.), pa ne vedó več, zakaj.

Ista navada s čokom „božičem“ je na sv. večer tudi še na Krasu (vsaj na Goranskem); vendar mu tam ne ponujajo zdaj vina, nego ga samo polivajo ž njim. Če pa „božič“ (ki gori vso noč na ognjišču), pregori do drugega dne tako, da mu se vidi zgoraj „luknja“, pomenja to, da se omoži dekla pred letom. (Povedal K. Štrekelj.)

Srbi velé takemu panju „badnjak“, ki mora biti usekan iz suróvega „cerovega“ lesa. Mnogi Srbi sekajo „badnjake“ pred solncem, a predno jih posekajo, posujejo jih sè žitom ter pozdravijo vsakega, rekši: „Dobro jutro i čestit ti badnji dan“.

Onega, kateri prinese „badnjak“ (zvečer, kedar se uže zmračí) v hišo, posuje pa „domaćica“ sè žitom „u kome je preko dan stajao (stal) prvi iver od badnjaka.“

V Risnu (v Dalm.**) ovenčajo Srbi badnjake z „lovoriko“. — V Crmnici (v Črni gori) nazdravi jim óni, kateri jih prinese v hišo, z majoliko vina, in napivši se sam, „napoji“ tudi njih, t. j. polije jih z vinom. (Vuk, „rječn.“ 11—12 in p. b. „polazajnik“ 533.) Nekateri domačin črnogorski polije badnjak potém, ko se na ognjišču (ali v peči) razgori, z vinom in oljem ter vrže v ogenj „prgišč“ moke in soli . . . Afan. (III. 735.)

Potém se (v Srbiji „u Paračinskoj“) badnjak dene na ogenj tako, da mu deblji kraj prilično premaši „preko vatre“ (ognja) . . . „A koji prvi ugleda, kad taj kraj badnjaka pregovori i padne, obećaju mu dati ovcu ili jagnje.“ (M. Dj. Milićević: „Život Srba seljaka“. „Glasn. srps.“ XXII. (1867. 122.)

V Črni gori tli badnjak „v peči“ do novega leta. (Vès ta čas ne jemljó jestvin sè stola.) Vsak gost, kateri pride o božičnih praznikih v sobo, privzdigne badnjak proti zadnji strani, a

*) „Weder Stern noch Glück“ — piše Valv.

**) „Na mesta“, tudi v Črni gori. Afan III. 735.

dokler letajo iskre, govori: „Toliko bodi našemu domačinu dece, krav, ovác, ali novcev“ . . . Afan. III. 736. — Prim. tudi „Srbad.“ 1876, str. 12 (V. Vrč.), ki pa govori samo o tako zvanem „polazniku“, t. j. naprošenem gostu, ki pride na božič prvi v hišo. (Malo drugače ovršáva ta običaj ‚z iskrami‘ bolgarski hišni gospodar. Afan. III. 737.)

Tudi **Hrvati** palijo ‚na badnjak‘ — ‚badnjake‘ ter polivajo tak silo velik panj z vinom, predno ga porinejo v peč. (Starè, „Kroaten“ gl. ‚Völker Oesterr. Ung.‘ 10. zvez. II. 125.)

Da mečejo badnjake na ogenj i **Hrvati** (‚katoliki‘) po Dalmaciji, svedoči Vuk n. n. m.

Ohranil se je ta starodavni običaj tudi pri **Jugoslovanih** na **Laškem** (v južni Italiji^{*)}. Ondi mora hišni oča na bádnik zapaliti toliko glavno, kolikoršno more vzdigniti, in to veliko poleno, (ki mu pravijo tudi ‚badnjak‘), mora goreti dotle, dokler ne zgori do kraja. — Istega večera zažigajo omenjeni Slovani butarice smrečja pred hišami svojih glavarjev (‚principalov‘), nevest in prijateljev, ki jih pa morajo zato pogostiti in napojiti. (V Makušev . . . „o Slavjânahъ Malizkago grafstva vъ južnoj Italii.“*) Akad. naukъ XVIII. 1870. — J. Baudouin de Courtenay. „Slovanský Sbornik“ 1884, str. 20.

Pri **Bolgarih** mora ‚búdnik‘ neprenehoma tleti od bádника do sv. 3. kraljev. Po nekaterih bolg. krajih pogasé na bádnik po vsi vasi stari ogenj, ter si napravijo iz suhega lesa nov ogenj, ki mu pravijo: božji ali sveti (= živi) ogenj, ter zažigajo ž njim drva na domačih ognjiščih. Afan. III. 737.

Znamenito je, da se páli ‚božič‘ ali ‚badnjak‘ o božiču še dan danes tudi pri nekaterih **Nemcih** n. pr. Meklenborcih (Mecklenburger), ki mu pravijo ‚jul-block‘, pri **Angležih**, ki ga zovejo ‚yule-clog‘ (Han. ‚B. kal.‘ 20), ‚Christmas-lop‘ pa v Londri, kder ga zažigajo na sam božič, in to pred vsemi domačimi ljudmi [kakor Srbi]. ‚N. fr. Pr.‘ 2¹/₁₂ 1882, str. 2. — L. 1585 (tedaj pred 300 leti) zažigali so Angleži ‚yule log‘ slovesno z ‚lanjskim ogórkom‘ (ostankom), na sam bádnik Nič dobrega pa ni značilo, ako se je kdo dotikal goreče glavne, predno so odvečerjali. Dr. R. Rost: „Freya“ 1866., str. 297. — Primeri temu i to **jugoslovansko** vero: „Pošto se badnjak na vatru, u večé, naloži, ne smije ga nikakova ženska ruka taknuti u kući, niti uljesti [priti] koji u kuću . . ., pa ni niko muški prije polaznika, da ne bi izkobilâ muške“, t. j. da bi se v oni hiši rodili (‚radjali‘) sami dečki (‚djetići‘), a ne deklice (‚djevojke‘). „Srbad.“ 1876. 12 (gl. tudi 13).

Francozi velé badnjaku ‚souché de noël‘, t. j. božični panj. Grim. ‚D. Myth.‘ 4. izd. (1878) III. 485.

^{*)} V treh vaseh, ki se jim veli: Acquaviva Collecroce, San Felice Slavo pa Monte Mitro — okolo „Termoli“ ob jadranskem morju, v okraju (distretto) Larinskem.

Ondi čitamo v izvirnem jeziku te zanimljive vrstice: „Le 24. decembre, vers les six heures du soir, chaque famille met à son feu une énorme bûche [poleno, čok], appelée, souche de Noël. (On défend aux enfans de s'y asseoir, parsqne, leur dit on, ils y attraperaient la gale [garje, srab]). Notez, qu'il est d'usage dans presque tout le pais, de mettre le bois au foyer dans toute sa longueur, qui est d'environ 4 pieds et de l'y faire brûler par un bout.“ Prim. tam tudi na 486. strani, br. 28. — Vse to nam je potrdil neki Francoz iz Šampanje (Champagne) — razun onih besed v oklepu (—). Tako se godí tudi slovenskim in drugim vražam. Tù se kateri kaj pristríže, a tam pritakne; jedro pa vendar ostane.

Stari **Skandinavci** imenovali so zimski solnčni kres jol ali joli ter ga slavili z jul-blokom'.

Stari **Germani** kurili so o tej dobi po gorah in hribih kres, ali so pa takali ž njih goreča (lesena ali iz šibja spletena) kolšca — podobe solncu; metali tudi goreča kolesca k višku.

Ta poganski običaj ovršavajo Nemci nekod n. pr. v Švajci*) še zdaj, samo da so ga prenesli na pustni večer.**)

Razvidno je iz vsega tega, da so si vsi ti prestari običaji rod, in da izhajajo iz predkrščanske dobe, ko so — ne samo naši pradedi, nego i drugi narodi evropski, oziroma indoevropski, zažigajoč velike panje ali glavnje itd., praznovali zimski solnčni kres o božiču“, ko se je po narodni bajki rodilo solnce.

Srbi mislijo še dan danes, „da se **sunce radja** (rodi) o božiču. (Gl. Vukov posmrtni spis: „Život i običaji naroda srpskog.“ str. 6.)

Jako se pa motijo óni, kateri sodijo s Hanušem po besedah srbske národne pesmi koledniške:

„Za staroga za badnjaka,
za mladoga za božiča —,“

da je bil ‚Badnjak‘ tedaj kakšen bog, najbrže Perun. „B. kal.“ 21. „Badnjak“ ni drugega, nego skrajšek iz in za „badnji dan“ ali „badnji panj“, kakor je n. pr. srb. ‚bezbožnik‘ ali ‚bezbožnjak‘ skrajšek iz dveh besed („bezbožni čovjek“).

Da se je ‚badnjak‘ s časom v srbski národni pesmi izprevrigel v nekakega boga, pripetilo mu se je tako, kakor ‚koledi‘, ki jo je ruska narodna pesem izpremenila v božico ali boginjo, ter premamila celó letopisce in zgodovinarje, dasi ni ‚koleda‘ po mišlih novih učenjakov nič drugega, nego . . . latinska beseda ‚kalendae‘. Prim. Krek „Einleitung in die slav. Literaturgesch.“ 311; M. Zabylin, „Slovanský Sborník“ 1885, str. 45.

*) V vasi Matt (v kantonu Glaruškem). Busch, 43.

***) Kočevarji mečejo goreča kolesca k višku še po starem o kresu. (Po ustn. por.)

Kakor se je nekatera ‚sveta beseda‘ s časom izprevrgla . . v grdo kletev,* — tako se tedaj mrtva (obredna) stvar ali tako (obredno) dejanje, ‚naopako‘ izpremeni včasih celó — v božanstvo, kedar zábi preprosto ljudstvo kaki besedi pravi koren ali pomen.

Dozdeva se nam, da znači v navedeni srbski koledi ‚stari badnjak‘ (namreč po krivih mislih pevčevih**) starega boga, v katerega so verovali Slovani tudi za poganstva; — ‚mladi božič‘ je pa = novi bog, t. j. ‚dete Isus‘ = božji sin.

Tej misli naši pritrjuje, kakor je bilo uže povedano, tudi učeni Daničić; velimo: ‚pritrjuje‘; kajti sodili smo tako, še predno smo čitali ta ‚nazor‘ v njegovem ‚rječniku‘.

Jako lepo pripadajo temu zmyslu tudi naslednje besede v isti srbski pesmi:

„Božič baje po svem svetu“,

t. j. ‚nóvi ali mali Bog‘ = sin božji čara (dela čudeže) po vsem svetu, namreč: z nóvo vero. Primeri temu srbski izrek: „Bože i Božiču“***) . . . in nemško národno vero, uže na str. . . v opomnji navedeno: „Der *Samstag* gehört dem *alten Herrgott*, der *Sonntag* dem *jungen*“.†)

Da pa izhaja — kakor ime božič, tako i ‚badnjak‘ = ‚badnji dan‘ iz poganske dobe, utegne posvedočiti ‚narodno bdenje‘ ponočno, ki biva o božični dobi††) pri vseh naših jugoslovan-skih bratih (Bolgarih, Srbih in Hrvatih) še dan današnji — zdaj res da stoprav „u oči bogojavljenja“ (óni večer pred sv. 3. kralji, tretjim božičem); pa preradi se menjajo taki bajeslovni ali praznovérski dnevi, t. j. da prehajajo običaji na druge dneve . . . večkrat zbog novega ‚koledarja‘, kar smo uže slišali. Pa vselej to ne pripada. — Poslušajmo!

„Što ljudi naši sad misle, da u oči ovoga blagdana otvara se nebo, te neki po ljutoj januarskoj zimi noćuju na polju, nebi [li] to vidili i očima ugrabili, — a neki prije sunca u jutru kupaju se u mrzloj vodi; ono je preostatak velikoga narodnega bdenja, gde se očekivalo jarko sunce. . .“ (Tako piše prof. N. Nodilo v „Nar. listu“ 1885, br. 7.) — Prim. tudi Ilić, 108; Milić. „Glasn. srps.“ 22, 128; Vuk: „Živ. i obič.“ — Vrč. „Srbad.“ 1876, str. 33.

*) Komur ne zadoščujeta ‚šent‘ pa ‚sakrament‘, óni naj premišluje tuje (laške, francozke, madžarske) kletve. ‚Sakrament‘ rabi za kletev tudi Nemcem, ki so ublazili to kletev s časom v ‚saprment‘, ‚saprment‘, ‚saprplot‘, ‚sakrplot‘. . . . Vse to so pobrali tudi Slovenci.

**) Zmisli se tega, kar smo malo poprej povedali o ‚boginji Koledi‘ v ruski narodni pesmi. Tako so tudi Istrani za Valvazorja, palč božični panj ali ‚cok‘ in pitaje ga z različnimi jestvinami, mislili menda res na kakega poprejšnjega malika.

***) Pri tako zvanem ‚sjakanju‘. Vuk, „Život i običaji naroda srpskoga.“ 1867, 5; „rječn.“ 35.

†) Ni dvojbe, da je ta ‚mladi Bog‘ = Kristus ali ‚Krist‘; (vsak čitatelj vé, zakaj praznujemo kristijani namesto sobote — nedeljo.)

††) Mislimo tù na vse ‚tri božiče‘ ali: na dobo ‚svetih (12) večerov.“

Vse kaže, da se je starim Slovanom iz prva v dobi ónih (12) „svetih večerov“ po dvakrat na leto odpiralo nebo, ter zato i po dvakrat bivalo „narodno bdenje“, in to: 1. s početka óne dobe, to je: o (prvem) božiču, a 2. koncem iste 12dnevne dobe, to je: o bogojavljenju ali o naših sv. 3. kraljih. — S časom so si pa nekateri narodiči — bodi si po kakem mogočnem vplivu ali pa ne — izbrali in ustanovili samo prvo — a nekateri samo poslednjo noč te 12dnevne dobe za omenjeno národno slavnost.*) Mnogi kranjski in štaj. Slovenci verujejo, da se odpira nebo „božično noč“ o polnoči, oziroma po polnoči. („Vedež“ 1849, I. polov., str. 192.; „Kres“, str. 241; „Črtice“, 14); — nekateri štaj. Slovenci pričakujejo pa tega čudeža — s Hrvati, Srbi in Bolgari vred o „sv. 3. kraljih“. („Črtice“, 73; Karav. pri Afan. III. 741; prim. tudi tu niže p. b.: „**Bolgari**“, ki se tudi zastran „polnočne dobe“ strinjajo z ónimi „nekaterimi“ štaj. Slovenci.

Da ovršavajo „pravoslavni“ to „narodno bdenje“ samo o (prvem) božiču, a katoličani samo o sv. 3. kraljih, ondaj bi se smelo reči, da je tej razliki kriv nóvi koledar, ki je preskočil 12 dni, tako, da so pravoslavni toliko dni zaostali za katoličani. V tém slučaju biva pa to (do malega) baš narobe. —

„**Beli Kranjci**“ hodijo [nekod] na bádnik pred polnočnico izpod streh,“ zato da bi videli, kedaj se nebesa odpró; kajti kdor bi to videl, česar bi poželed, vse bi dobil. („Kres“ ondi.)

L. 1849. slišal sem v béli Ljubljani praviti to pripovedko, ki sem jo znal uže poprej od mladih nog: Bila je uboga žena, ki je tudi to slišala in gledala z okna ter molila glavo skozi okno, čakaje, kedaj se odpre nebo. — Ko se je to zgodilo, hotela je naglo reči: „Bog mi daj debelo kravo“, pa se ji zareče v naglici, in veli: „Bog mi daj debelo . . . glavo. Pri tej priči ji naraste glava, kakor škač. Treba je bilo lep kos zida odbiti oknu, da je mogla ž njo v sobico nazaj. Kolika nesreča namesto sreče! — Do smrti jo je nosila debelo „bučo“. Prim. „Vedež“, 1849, I. polov., str. 192.

Znamenito je, da se pripoveduje ta prečudna „zgodba“ malo drugače tudi pri vseh drugih Jugoslovanih; samo da se je „pri njih“ nesreča „z debelo glavo“ pripetila ono noč pred sv. 3. kralji (pred „bogojavljenjem“), in to nekemu spohotnemu možu. **Hrvat** (Slavonec) je na naglem hotel reči: „daj mi Bože čabar [čeber] blaga“; pa izblekne v naglici: „daj mi Bože čabar glavu!“ L. (Ilić, 108) . . . **Srbin** hoče reči brzo: „daj mi Bože blaga punu mericu“ [vaganico, mernik]; pa mu se zareče ter veli: „daj mi

*) Da so tudi stari, uže prevérjeni Nemci ob „dvanajsterih nočeh“ po svoji nekdANJI poganski navadi po dvakrat na leto prečuli vso noč, in to: 1. o božiču, a 2. po novem letu. — svedoči (29) M. Busch, ki zove to: „das Verwachen der Christ- und Neujahrsnacht“. — Zdaj se jim odpira nebo samo še o novem letu.

Bože glavu kao mericu!⁴ — ‚Res‘ je temu mahom narasla glava kakor (srbska) ‚merica‘, ónemu pa kakor (hrvatski) ‚čeber‘. Vsak je moral nositi svojo do smrti — kakor spohotna Slovenka svojo ‚debelo bučo‘. (Prim. „Glasn. srps.“, 22; 128.)

Bolgari, — ki pravijo, da se je to pripetilo óno noč baš o **polnoči**, in da česar pravičen („praveden“) človek zaželi, kedar se odpre nebo, da to tudi dobi, — pripovedajo isto tako, da je gledal óno noč z okna ubog, pa pošten mož, ki bi se bil rad obogatil na naglem. Ko se je pa odprlo nebo, zaplete mu se jezik, in namesto: „daj mi Bože šinik zlato“^{*} (vaganico ali mernik zlata), reče naglo: „daj mi Bože šinik glava!“^{**} Zgodilo se je res in njemu tako, kakor ubogi slovenski ženi itd. (Povedal Bolg. I. Nestorov l. 1885.)

Starim **Čehom** odpiralo se je nebo po štirikrat na leto: o **božiču**, na vzpomlad („na jaře“), o kresu ali Ivanju in o sv. Mihalu, pa ne vsakemu, nego samó vérniku, kateri se je poprej postil in tako nastal vreden te sreče. Han. „B. kal.“ 63. Sedanji Čehi ne znajo te vere. Prim. dalje: **Slovaki**.

Niti **Moravcem** se ne odpira več nebo na sv. večer, nego zakladi („poklady“), ter ostajajo odprti, dokler ne mine polnočnica. Treba si torej naglo nagrabiti novcev, pa ondaj pête brusiti brez zamude; kajti po polnočnici zapró se zopet vsi zakladi, in če zamudiš pravi čas, zgrne se zemlja nad tabo in te zasuje živega v grob. (Povedal K. P. iz Trebiča.)

Slovaki („v Zvoleni“) pravijo, kedar koli vidijo severni žar („žar severnou“), da je nebo odprto, in kdor bi tam pod-nj stopil [„po den“^{***} stanul“], da bi ga potegnilo k višku („že by zhuru byl vytažen“). Han. „B. kal.“ 193.

Ista vera je med **Čehi**. Čém. 1854; 547. — Tudi kedar se bliska, mislijo prostaki, da odpira Bog kako okno ali vrata nebeška. Čém. 1853; 490.

Nemcem se odpira nebo zdaj nekod samo še na staro leto o polnoči. Če stopi človek v isti dobi na razpotje, vidi vse, kar se bode godilo v nóvem letu. I. 14; Busch 34.

Kdor vzame k polnočnici sabo tri zrna pisanega ‚graha‘, t. j. fažola, in tronogat stolec iz deveterega lesa, ter se posadi na-nj pred cerkvena vrata, vidi in spozna vse čarovnice. Metl. Prim. „Vedež“ 1850, str. 384.

Tù ni določena doba, kedaj se mora ta stolec delati in dodelati.

Štajerski Slovenci v Pavlovcih določili so pa tako: „Če si kdo začne na god sv. Lucije pred svitom stolec delati in to delo do božiča ob jutrih pred svitom nadaljuje, pa si stolec k ‚polnoči‘ zanese in med sv. mašo na njem kleči, vidi med po-

^{*}) ^{**}) Bolgari ne sklanjajo imen.

^{***}) To je „poden“ nsl. pod-nj.

vzdigovanjem vse copernice, vse imajo namreč proti vratom obrnene obraze. Vendar mora paziti, da iz cerkve hitro pod kap uide, da ga copernice ne dobé, ki bi ga sicer na drobni prah raznesle.“ („Črtice“ 93.)

Ista vraža, ki smo jo zaradi lagljega priméranja nalašč ponovili — vso, sliši se (s tako določenim poglavitnim časom za izdelávanje tega preimenitnega stolca) tudi po mnogih kranjsko-slovenskih krajih, povsod kolikor toliko drugače, a bistvo ostaja isto.

Štejejo pa povsod od sv. Lucije (13. decemb.) do božiča oziroma do sv. večera (24. decemb.) *dvanaest* dni.

V Črnem vrhu (pri Idriji) velé, da treba **po** sv. Luciji, t. j. po začetku tega dela še 11 dni pridevati, in to vsak dan po kosček drugega lesa; vendar ondi ni treba človeku za to vstajati pred svitom, niti mu se je bati, da bi ga, ako ne pobegne . . . hitro pod kap, čarovnice raznesle „na solnčni prah“ (kakor pravimo kranjski Slovenci). Zapisal A. Domicelj.

Po Kompoljski veri mora biti ves les za tak stolček „on“ (t. j. moškega spola) n. pr. hrast gaber itd.), a ne „ona“ (t. j. ne ženskega spola; n. pr. breza, bukev itd.). Po ustn. por.

V Banji lóki (na Kranjskem blizu hrvatske meje) treba za tak stolec samo *trojega* lesa: orehovega, črešnjevvega pa jelóvega. Oni, kdor ga zdeluje, ne sme izpregovoriti ni besedice. — Mojega svedoka stric, delal je tak stolec pred kakimi 15 leti (če računaš namreč od l. 1883 nazaj). Dan za dnevom hodile so . . . čarovnice popraševati, čemu ga dela. On pa ni „črnil“, ter videl potlej res . . . pri polnočnici s tistega stolca vse čarovnice, ki so se obračale pri povzdigovanju nazaj. Silile so do njega, pa mu niso mogle do živega, zato ker se ni mahnil s stolca, ter . . . poznal potem vse. (Po ustn. por. l. 1883.)

Leto poprej pravil mi je neki kostonjar iz Strug (blizu Ribnice), da je bil i njegov brat (mizar) napravil tak stolček in ga res tudi rabil t. j. pokleknul na-nj pri polnočnici med povzdigovanjem; ali malo da se mu ni od strahú pripetilo nekaj „strašno neprijetnega“, ker je videl, kako so lazile čarovnice . . . kar po steni. — „Če se pa vrže“ — dodal je mož — v cerkvi v posvečeno vodo drobtin od „župnika“, *) ne more nobena čarovnica iz cérkve, dokler jih ne pobere cerkovnik.“

Tako (kakor pri štajerskih in kranjskih Slovencih) dela se v isti namen „stolec na tri noge“ . . . 12 dni pred božičem i med **hrvatskimi Slovenci** v Dobri (onkraj Kolpe), in to iz deveterega

*) Božičniku, poprtniku ali poprtnjaku pravijo nekateri Slovenci ob južni in zapadni kočevski meji celó do Planine „župnik“, ribniški „župnik“, (prim. koč: „sipling“, iz „sip“ = sieb, tedaj „ein siebgrosses Brot“. Schröer, Sitz. - Ber. der k. Ak. d. Wiss. 65; (1875) 477 p. b. „sipling“; (§ = ž). Priprosti Kočevjarji izrekajo tudi „schüpling“ ali „žüpling“; na Črnem potoku (Schwarzenbach) pa „Schplitzen“.

esa („deveterih drv“). — Vsa drva pa morajo biti „moška“, a nijedno „žensko“ vmes, kar uči z drugimi besedami tudi kranjsko-slovenska (Kompoljska) véra.

Ali predno poklekneš na ta stolec pri polnočnici, moraš zakuriti pred „cerkvo“, ter po polnočnici hititi (zalučiti) ga mahom v pripravljeni ogenj. Ondaj nimajo čarovnice nikake moči do tebe; drugače bi te raztrgale „na cempere“.

Mojega poročevalca o č a zdelaval je uže tak stolec, zaželevši poznati vse čarovnice svojega kraja, — pa je prišla nekakova . . . zapreka vmes, da ga ni dodelal za časa. —

V R a t j u (pri Žužemb) pa trdijo, da mora óni, kdor hoče videti čarovnice na sv. večer v cerkvi, k polnočnici sabo vzeti butaro „luči“, natesane iz v s a k e g a lesa, ter sestri na njo. (Po ustn. por.)

V S e m i č u spozna čarovnice pri polnočnici lahko vsak, kdor vrže v cerkvi v blagoslovljeno vodo tri kamenčke, ki jih je pobral na „razkrižju“, ter jih vzame potém zopet v roke ali k sebi (zato ker obračajo čarovnice o povzdigovanju glavo k vratom). Po ustn. por.

Prim. štaj.-sloven. vražo: „Kdor k polnočnicam prvi v cerkev pride, vidi vse coprnice, če v večno luč krajcar dene“. Črtice 11.

V Kostelu (na Kranjsk.) „dejo“, da se mora človek v isti namen obleči ves „napak“, ter stati pri polnočnici pred oltarjem (brez kakega „stolca“), a pred povzdigovanjem naj se obrne, pa ugleda vse čarovnice, ker obračajo pred povzdigovanjem oltarju hrbet. (Po ustn. por.)

O čudotvornem „stolcu“ iz *deveterega* lesa napravljenem, pripoveda si i **hrvatski** narod — vsaj v Slavoniji. Na njem človek pri polnočnici s e d i ali pa s t o j i. Da čarovnice ne raztrgajo takega predržneža, mora vzeti dosti pšenice sabo, ter jo na povratku raztresati po potu. Dokler pobirajo čarovnice pšenično zrnje, odnese on srečno péte. Ilič 93.

Tudi na **Moravskem**, in to „moravskim Vlahom“ *) znan je óni „stolec“. Kdor hoče vedeti, katere žene so čarovnice („bosorkyně“), početi ga mora delati isto tako o sv. Luciji ter dodelati ga uprav „na božjega rojstva“ dan.

Vrhu tega mora si pa dobaviti iz mrtvaške rakve kos deske, iz katere je izpala hrga („krkoška“, č. suk), sestri za oltar na „stolec“ ter gledati skozi „luknjo v deski“ po cerkvi.

Katera ženska je čarovnica, ima vsaka golido ali kablico („hrstek“) na glavi. (F. Bartoš „Osvěta“ 1880. I. 455.)

V glavnem strinja se, zlasti z jedno slovensko vražo, tudi **češka**, ki uči tako:

*) Njihov jezik ima v sebi mnogo j u g o s l o v a n s k i h besed, predma so jim po Miklošiču bili pradedi . . . R o m u n c i. Popisal jih je vrlo in zanimljivo Bartoš, „Osvěta“ 1880 I. str. 369 i. d.

Kdor o polnočnici (jitřní) sedi ali kleči na stolcu, iz deveterega lesa (na stoličce z devatera drvívi sestavené), spozna vse čarovnice, katere so v cérkvi; stojé namreč z hrbtom (zády) obrnene k oltarju. Čm. 1854. 550; Han., B. kal. 41.

Znan je ta čudodelni stolček iz deveterega lesa tudi Nemcem po Solnogradskem in Tirolskem (Čm. 1854; ondi), pa i po gorjenji Avstriji in v Kočevju. (Po ustn. por.)

Povsod se nareja in postavlja iz istega znanega nam namena; samo način je nekoliko različen. Tu ga postavljajo pri polnočnici pred vrata ali z a vrata, a tam na božični dan pri rani maši — za oltar (kakor moravski Vlahi).

Zdi se nam, da se je ta čudotvorni stolec nekaj iz Nemčije selil in preselil v slovanske dežele; kajti med tako zvanim deveterim lesom („neunerlei Holz“), iz katerega so nekdanji Nemci delali tudi živi ogenj (Nothfeuer), nahaja se zgoli tak les, ki je v staronemškem bajeslovju značil ali pomenjal kaj posebnega („bedeutsame Bäume“); n. pr. bezeg („Hollunder“, sambucus nigra), črni glóg („Kreuzdorn“, lat. rhamnus cathartica), tisa („Eibenbaum“, taxus) itd. In še dan danes rabi deveteri les po mnogih nemških krajih prostakom za bajilo (pomoček), s katerim se čuvajo zlih čar, pa tudi oddeljujejo ž njim. (Prim. I. 96—97).

S časom so nekateri Slovenci pomnožili prvotni deveteri les — na dvanajsteri, nekateri zmanjšali na troji les, ter izumili . . . premodro, da mora biti ta les . . . zgoli on, a ne ona; kajti mož je . . . močnejši od ženske; tedaj tudi stolec iz samega moškega lesa — močnejše bajilo. — Drugi pa izmodrovali in razglašali nauk, da ne bi ta stolec . . . kar nič koristil, ako bi bil samo kos ženskega lesa vmes!!

Videli smo, da ta novi nauk ni padel — na kamenit svet.

Kakor prerokujejo štajerski Slovenci po 12 dnevih od sv. Lucije do božiča — vreme za vse leto t. j. za vseh 12 mesecev drugega leta z 12 platiči ali polovicami iz šest lukov*) razpolavljenimi in nekoliko s soljo potrošenimi (dalje gl. v „Črt.“ 11), — tako si prerokuje nekod tudi kranjski Slovenec, in sicer brez čebule itd. . . vreme za novo leto. Kakoršno vreme je namreč ónih 12 dni od sv. Lucije do božiča, tako vreme bóde vseh 12 mesecev novega leta. — Dvanajsteri dnevi pomenjajo tedaj „mesece“. (Črni vrh pri Idr. Priobčil A. Domicelj.)

Taka vera je tudi pri Slavoncih, ki velé ónim 12 dnevom „brojanice“. Ilič, 104.

Skoraj na isti način, kakor štajerski Slovenci, prerokujejo si vreme za novo leto tudi Serbi v gornji Lužici (Oberlausitz), toda na „staro leto“. I. 49.

*) T. j. čebul, a ne bukev, kakor se čita zbog tiskovnega greha v „Črticah“ na 11. str.

Taka navada je na bádnik tudi pri severnih **Nemcih** (I. 49), pri Nemcih na Českem, in nekod tudi pri južnih Nemcih oziroma v dolenji Avstriji (v Mödling-u blizu Dunaja. Vernaleken *) 340; (prim. Busch 31).

Če gre človek na sv. večer na razpotje; če naredi ‚ris‘ z leskovo palico, ki je bila blagoslovljena na cvetno nedeljo; če poklekne potlej sredi risa in zavižga, pride hudič, pa če ga vpraša človek za kakšen zaklad, pové mu zanj. Ali tisti človek mora imeti seboj ‚črne bukve‘ ter mu brati iz njih.**) Dokler pa bere, sliši strašno grmenje in treskanje, ter vidi okoli sebe grozovitnih reči. Ako se ne da zastrašiti, in prebere iz bukev vse, — dobi zaklad; če se pa da zastrašiti ter skoči iz risa, — vzame ga hudič. (I g. Po ustn. por.)

Nekoliko drugače si to pripovedujejo štajerski Slovenci. Prim. „Črtice“ 12—13. Po **Nemškem** se vzdigujejo o tej dobi pogrezneni z akla di sami ob sebi . . . a po noči cvetó t. j. goré s plamenom I. 16. — Taka vera je tudi pri Romuncih na Sedmogradskem. (W. Schmidt: „Das Jahr u. seine Tage“ . . . in pri **Francozih**: „La veille de Noël pendent la généalogie qui se chante à la messe de minuit, tous les trésors cachés s’ouvrent.“ Grim. ‚D. Myth.‘ 485 (4).

Serbi-Luž. imajo pa to posebno vero: da cvetó óno noč pred božičem cvetice pod snegom. Veckenst. 437. — Ista vera je tudi nekod med Slovenci. (Fr. Hubad pri Šum. „Die Slovenen“ X. 95.)

„Ako bi kdo na bádnjak o polnoči, kedar se sv. maša služi, med povzdigovanjem tripot obletal cerkev ‚na okolo‘, videl bi na vratih številke napisane, óne naj v loterijo postavi, pa bode dobil.“ (Varaždin. M. Valj. „Glasn.“ 1859 I. 86.)

„Če je na sv. večer človek sam kde pod milim nebom in če strel čuje v zraku, znači to Slovincem (Belim Kranjcem), da bode vojska, a če čuje, da režejo („žagajo“) deske in skoblajo pod nebom, napoveduje to hudo bolezen in mnogo smrt.“ (L. Gojko, „Kres“, 1881, str. 241.) Prim. „Ark.“ 1863. 315.

Na Igu blizu Ljubljane hodijo ljudje na sv. večer v družini pod milo nebo („na gmajno“) molit, in če se jim zdi, da slišijo streljanje v zraku ali pa grmenje, mislijo tudi, da bode vojska. (Po ustn. por.) Malo drugače Fr. Hubad pri Šum. 96.

Primeri tem vražam **nemško** vražo pri Buschu, ki piše na 30. strani, da hodijo nekateri (Nemci) na božično noč poslušat na razpotja in k menjikom,***) in če se jim dozdeva, da slišijo,

*) „Alpensagen, Volksüberlieferungen aus der Schweiz, Voralberg, Kärnt., Steierm. u. Oesterr.“ Wien 1858.

**) Iz ‚črnih bukev‘ se bere tedaj lahko tudi v temi. Kdor pa ne zna brati, mora se poprej naučiti, ako hoče namreč zaklad dobiti.

***) Tako i ‚hrvatski Slovenci‘ okoli Skrada, pa na ‚staro leto‘.

kako žvenkečejo meči ali rezgečejo konji, ondaj prerokujejo, da bode vzpomladi v novem letu vojska.

Serbi-Lužičani: Ako greš prvi božični dan na kako njivo (,Saatfeld⁴) in tam poslušaj, slišal bodeš, kaj se bode godilo v prihodnje. (Veckenst. 437.)

Maloruske (podoljske) deklice tekajo na badnik poslušat pred sosedova vrata, ter si prerokujejo [bodočnost] iz ulovljenih besed. (Lucija grofica Stadnicka. „Slovansky Sbornik“ 1883 str. 433.) Drugod hodijo poslušat pod okna.

Če hoče kdo ,znati‘, bode li kdo umrl v kateri hiši, naj gre ves ,naopak‘ (narobe) oblečen k oknu, kedar se vrši polnočnica, pa naj pogleda skozi okno ,naopak‘ t. j. ,nazaj čez glavo‘, pa bode videl, če bode komu umreti v óni hiši, — rakev (,trugo‘). Tako hrv. Slovenci v Dobri. (Po ust. por.)

Drugače se to pripoveduje med štaj. **Slovenci**, ki so ustanovili tudi znak za možitev. (Prim. „Črtice“, 11.)

Moravska: Na kmetih okoli Trebiča hodijo na sv. večer gledat od zunaj skozi okno v sobo, kdo izmed domačih ljudi je bled, a kdo ne. Kdor je bled, ónemu bode umreti pred letom; drugi ostanejo živi. (Poved. K. P.)

V istem mestu polagajo predno, odhajajo k polnočnicam (zdaj k rani maši), na dvojce razkalana polena (,polinka⁴) na gorko krušno peč (,na pekarnu⁴) za vsakega človeka v hiši po jedno polovico t. j. po jeden platič, in to tako, da je skorja zgoraj, ,gola‘ stran pa zdolaj. Čigar polence (,polinko⁴) leži narobe, kedar pridejo iz cérkve, óni bo pred letom mrtev.

Prim. temu . . . način sè žlicami*) pri **Srbih**. Milić. „Srps. Glasn.“ 22. (1867). 123.

Slavonska: Čim začno Slavonci na ,badnji večer‘ večerjati, ,upuhne‘ (upíše, prižge) gospodar tako zvano ,trojstvo‘, t. j. tri tanke voščene svečice.

Troje izmed družine izbere si vsako po svečico in verno pazi, katera komu najprej ugasne, ónemu bode isto leto umreti. Ilić, 95. **)

Slovenska: Če ugasne na sv. večer brez uzroka luč, gotovo bode to leto mrlič v hiši. (Zapisal A. Hudovernik). Isto tako: Komur se na sv. večer, kedar pride duhoven v hišo, (***) vidi na steni senca brez glave, ónemu bode umreti pred letom. (Črni

*) Kašike = žlice.

**) „Jedinstvo“ t. j. debelo svečo, v krpo zamotano, utrne gospodar sam s prsti. Vse te sveče, blagoslovljene o posebnem času (,na svétlo Marínje‘) v cerkvi stojé o setvi v ,bisagah‘ med semenom; [zato, da bi ga obilo pomnožil božji blagoslov. Pis.]

***)) Nekod po Kranjskem hodijo (kakor za Valvasorja) duhovni še zdaj po hišah kropit in kadiť: 1. na sv. večer, 2. óni večer pred novim letom in 3. pred sv. kralji. Prim. „Vedež“ 1848; str. 204. — Po Dolenjskem opravljajo to ljudje (menda povsod) sami. —

vrh. Zapisal A. Domicelj.) Prim. „Črtice“ 12: „Ako se komu na sv. večer, kedar luč v hišo prinesejo, od glave nič senca na steni ne vidi, bo prihodnje leto umrl“.

Srbska: „Kad se u večer[r] stanu [začnó] moliti Bogu, onda zapale božičnu voštanu sveću, pored „žiže“ ili lojane sveće, pa starešina [gospodar] a i ostali glede, kojemu se od čeljadi [družine] ne vidi senka, prema toj božičnoj sveći i za ono drže, da će te godine umreti“. (Milić. „Glasn. srps.“) 22. 123.

„Još se u oči Božića rastopi masti u tiganju (ponjvi), pa se svi ukućani nad njom ogledaju, i na kome ne bude glave, drži se, da će te godine umreti.“ (Ondi.)

„Če sv. večer vrata na senici ali kde drugde loputajo ali cvrlikajo, znači to, da bóde mrlič v hiši, predno mine leto dnij.“ (Bel. Kr. L. Gojko. „Kres“ 1881, str. 241.) — Meklenoborški **Nemci** (ponemčeni **Slovani**) velé: Kdor v „dvanajsterih nočéh“ jako zaloputne vrata, bati mu se je, da trešči drugo leto strela va-nj. Busch, 27.

Na sv. večer izvira iz studencev srebro in zlato. Ako prideš o pravem času pred polnočnico k studencu, lahko postaneš srečen. Pravijo, da je bil nekdaž tako srečen neki mož, ki je prišel o pravem času „na studenec“ vode pit; ko pa zajme, bila je kupica — polna zlata in srebra. (Okoli Zatičine. Zapisal A. Hudovernik.) Prim. Grohm. „Sagenb.“ 1. 262: Verwandlg. des Wassers in Silber.

Istega večera se voda v potokih izpremeni v najboljšo vino. (Dobje na Štaj. „Kres“ 1882 str. 269); pa ostane izpremenjena samo nekoliko trenutkov. (Na Dolenjskem „Glasn.“ 1863, 146.)

Neznana je — žalibog! — ubogim Slovincem prava doba, da bi se napili zahpane sladke kaplje ter napolnili sode ž njo.

Pa tolažimo se s tem, da niti **Nemci** niso na boljem. Kaj jim pomaga, da vedó, da se vrši to božično noč baš o polnoči, a njihova véra pravi: „gorjé pa ónemu, kdor bi si zajel tega vina; — bilo bi mu na nesrečo!“ I. 15. Prim. gledé nemške vraže še malo dalje.

Tudi **moravsko-vlaška** vera uči tako, da se uprav o polnoči (isti trenotek, ko se je rodil Izveličar) odpre nebo, a „na zemlji“ se vsa voda izpremeni v vino. Uvériti se pa o tem, t. j. kušati ga, te sreče bivajo deležni samo prepobožni ljudje. Grohm. 44 (279). Prim. Grim. „D. Myth.“ 551.

Po **maloruski** národni veri se voda izpreminja v vino na osvetek sv. 3 kraljev *) Dragom. 144. — To velja tudi za **Nemce** v česk. kraljestvu. Grohm. 44 (280).

Po **češki** veri biva to o polnoči pred sv. Filipom in Jakopom; pa samo óni, kdor ima praproto cvet, natoči si lahko vina, kolikor hoče, iz vodnjakov, ali si ga pa zajme iz rek; kajti to

*) Mrus: „bagatij večir“, rus: „kanun krščenija“ ali „bogojavljénija“.

uro se vsa voda izpremeni v vino. „Kvėty“ 1846; str. 523; prim. Grohm. 44. (281).

Kakor so po Valvasorjevem poročilu na Gorenjskem pred 200 leti hodile na sv. večer zvedljive deklīne*) gledat v studence, misleč, da se jim prikaže v vodi namenjenega žėniha (žėnina) podoba,**) — tako se godi to po Gorenjskem še dan danes.

Zato poje miločutni pesnik:

„Čula je ko je še dete bila,
Kaj nocoj se čuda vse godí,
Dobro vé in ni še pozabila,
Kaj zvedó dekleta o polnoči
Vsaka onega zagleda v vodi,
Ki ji v zakon rad roko bi dal,
Ki odmenjen ji je po osodi,
In kedaj si bode jo izbral.“

(Gr. Krek:***) „Na sveti večer o polnoči.“ 1863; 9).

Ta vera je nekod tudi po Dolenjskem, vsaj v Zatičini. (Zapisal A. Hudovernik.)

Da je znana i goriškim Slovencem, utegne potrditi mlajši rahločutni pesnik, ki popeva:

„Pod góro gre dekletce mlado,
Ko svet obhaja sveto noč
Spoznalo bi v potoku rado,
Kaj višja jej namenja moč.“

(S. Gregorčič †) „Poezije“ 1882 in 1885.)

Za Valvasorja ni smelo radovedno deklē pri studencu nì k višku pogledati, nì izpregovoriti, in to, po njegovih mislih zato ne, ker bi utegnilo tako deklē o taki priliki izreči . . . bo žje ime, ki pa preseda hudiču, snovaču in pomagaču pri vseh čarah (?!?)

(Sedanji razsvetljeni učenjaki razlagajo ‚molk‘ pri mnogoterem ‚čaranju‘ — povse drugače. Ta razlaga pride na vrsto v razdelku B, kder bodemo govorili o tako zvanem dejanskem čaranju.)

Drugačen način slovenskih deklet (kako si prerokujejo to ‚s črevljem‘) zvemo v razpravi o **starem letu**.

Srbske devojke vedežujejo v ta namen po navadi óni večer pred mladim petkom in pred mlado nedeljo („u óči mlada petka i nedjelje“) itd. Prim. „Devojačka vračanja u Srijemu, šta treba raditi, da se sudjenik u snu vidi.“ Vuk: „Život i obič.“

*) Valvasor piše nemški: ‚Mägde‘ [= dekle, ‚dečve‘].

***) Prim. Valv. „Die Ehre des Hertzogth. Crain“ 1689. II. 7. knj., 476. (S. podobo).

****) Rojen v Četeni na Gorenjskem (1840).

†) Rojen v Vrsnu na levem bregu Soče (1844).

323—327. Na poseben način vedežuje pa drugde domačin o božiču za najstaršo devojko pri hiši z ,ražnjem'. (V. Vrčević „Srba-dija 1876, str. 12 (4).

Pri **Poljaki**h (na Poznanjskem, Posen) hodijo na badnik („w wilię Bożego Narodzenia“) po večerji dečaki in deklice na ulice v vasi in lučajo star črevelj z nogo na višek in prerokujejo po tem, da pride namenjenik ali namenjenica („narzeczony lub narzczona“) z óne strani, na katero pade črevelj s prednjo stranjo. Kolb. IX (1875), 116. Deklice imajo pa še drugih náčinov, po katerih zvedó tudi to, bode li namenjenik lepe ravne rasti, ali pa — grbast. (Prim. ondi!)

Ruske oziroma **maloruske** deklice hodijo o tej dobi zvečer ali pa po noči iz hiše ter vprašajo stoječ pri vratih mimo hodečih moških, v Podolji ruskem pa prvega moškega, katerega srečajo, kako mu je ime misleč, da bode tako ime tudi njihovemu ženihu — in da bode tudi tako — lep. Nekod kličejo . . . sè zobnjakom *) na glavi. („Slov. Sborn.“ 1885 str. 49—50 in 1883 str. 433.)

Česka deklica zakoplje na sv. večer po večerji ribje kosti pod kako drvo ter pazi, kdo pojde prvi mimo ali okoli tega drevesa. Kakoršnega stana je človek, takega (stana) bode i njen ženih. (Han. „B. kal.“ 32; 4. odst., kder se čita uprav pred tém náčinom še drugačen.)

Štaj. **Slovenci** pravijo: „Kdor [hiteč od ,polnočke' domov] s potem pade, bo prihodnje leto umrl.“ „Črtice“ 11.

Skandinavci (Švedci) dirjajo pa na božič vjutró od ,vélike maše' proti domu na vso moč, misleč, da bóde srečen óni, kateri priteče prvi v domačo vas, ter ondi strelí. Zlasti si mislijo, da pospravi on drugo leto tudi prvi svojo letino. („Freya“ 1866, str. 298.)

„Ko pridejo [štaj. Slovenci] od ,polnočke' domov, zbudijo vso živino, tudi kokoši in svinje. Potem dadé konjem in govedom jesti, in pred kravjim hlevom z ,blagoslovljenim' smodnikom ustrelijo, da nimajo *copernice* moči do krav“. „Črtice“ 11.

Tudi kranjski Slovenci dajó živini nekod (n. pr. v Ponikvah in Strugah pri Ribnici) po polnoči, v „Hrvačah“ pri Ribnici **) uže o polnoči, — in to brez streljanja — detelje.

Na moje vprašanje, zakaj, odrezal se je ,Hrvačan' tako: „Zato da se ne bi živina, ki se pogovarja to noč, . . . tožila, da strada.“

Stružanec mi je pa odgovoril, da pravijo nekateri [vrnivši se iz cerkve in pokladaje živini]: „Naj ima tudi živina del sv. maše.“

*) Zobnjak (r. ,belená', po domače tudi ,sv. Apolonije trava' (hyoscyamus niger ,schwarzes Bilsenkraut').

**) Moj svedok izgovarjal je razločno ,Hrvačé'; Pet. Kozler piše ,Horvačé' [Krobatsch].

Po mnogih slovenskih krajih, ne samo kranjske dežele (po Dolenjskem celó do hrvatske meje), nego tudi po Koroškem (v Pokrčah, povedal O. R.); po Goriškem i. dr. dajo živini o božičnih praznikih *božičnika* ali *drugega belega božičnega kruha*, nekod pekó pa živini z božičnim kruhom vred, poseben hlebec. V Ločniku blizu Gorice pravijo takemu, o božiču iz vsakoterega žita umešenemu, *testu* tudi, *božič*. „Arkiv“ 1854. 280.

Kodar načenjajo božičnik (poprtnik ali župnik) uže na božič,*) ondi ga dadó živini pokusiti uže istega dne zjutraj, kodar pa stoji na mizi vse tri božične praznike (tri božiče, t. j. na božič, novo leto in sv. 3. kralje) ter ga načenjajo stoprav na sv. 3 kraljev dan, ondod ga dajo živini pokušati še le tega dne.**)

Drugi (n. pr. Semičarji) dajo živini božičnega kruha po trikrat: 1. na božič, ali na „sveto rojstvo“; 2. na novo leto; 3. na sv. 3 kraljev dan. (Poved. G.)

Ob istih dnevih dajo tudi v Dutovljah na Krasu živini ónega njej namenjenega posebnega hlebca. (Po zapisku Ž v a b o v e m.)

Koroški Slovenci v Pokrčah (kder ne pekó božičnika), dajo živini [tudi konjem] navadnega *belega kruha* in *posvečene soli*, pa ne o božiču, ampak na novo leto in na sv. 3 kralje. (Pokrče. Povedal O. R.) V ta namen nosijo sol na novega leta in sv. 3 kraljev dan poprej nalašč v cerkev, kder se posvečuje po stari navadi. Kateri pa imajo še *lanjske* posvečene soli, dajo živini kruha ž njo vred uže óni večer poprej.

Čemu ali zakaj se pa daje živini o tej dobi božičnika, *božičnega* ali *drugega kruha* (nekod, kakor smo slišali malo poprej tudi soli), — tega ne zna zdaj več živ krst. —

„Stara navada“ — to ti je navadni odgovor, če povprašuješ po uzroku.

Pa glej prve *bele vrane*, ki je priletela z Dolenjskega k nam! Neki Dolenjec nam je povedal, da v njegovem kraju ljudje živini dajejo božičnega kruha, (nekod velikonočnega) zato, *da se živina potlej bolje redi*.

Ta navada je tudi v Kranju na Gorenjskem. Zapisal Žvab.

Nekateri modrujejo tako: „*Ker se o božiču vse veseli, naj se veseli tudi živina, ter dobi o tolikih prazniki kaj boljšega!*“ „Res, jako lepa misel! Vemo, da se je mnogim čitateljem prikupila na prvi mah! — Nam pa ne ugaja, da povemo po pravici, ni ta ni óna.

Po naših mislih izhaja i ta navada iz ónih časov (poganških), ko je bil ubogi nevedni človek v vednem strahu, da ne

*) Tako se je godilo vsaj v naši domači hiši.

**) V Kopoljah in Ponikvah (na Kranjsk.) načenjajo božični kruh, uže na božič in pekó župnik za sv. 3 kralje posebej; v Vélikih Laščah stoji pa župnik, vse tri božične praznike na mizi. Načenjajo ga tedaj še le na sv. 3 kraljev dan, ter dajo živini po kosček.

bi zlobni ,besi' (hudi duhi) in v kesnejši dobi zle čarovnice naškodile njemu, njegovi družini, njegovi živini, in njegovemu imetku sploh.

Zato so menda sôseb o svojem vélikem prazniku, zimskem solnčnem kresu, toje o božiču, odganjaje sovražne bése in čarovnice, z navadnim ali pa tudi smradljivim kadilom kadili*) in z blagoslovljeno vodo**) kropili po hišah in po hlevih itd., ter rabili še drugih ,bajil' soper bése in čarovnice.

Med taka bajila spada tudi **kruh** in **sol**; obojemu se je nekđaj pripisovala ter se še dan danes pripisuje čudotvorna moč.

V popisu **srbskih** običajev, kakor jih je popisal Miličević, čitamo v „Glasniku srpsk.“ 22, 125: „Česnica***) se iznese vruća na ručak, po gornjoj kori namaže se medom, pa se na nju sune jedna kašika **sol**i. — To se posle izreže i ostavi.“ — Srbi mislijo namreč, da je ta sol koristna za ,marvu' (živino) i lekovita za „boles[t]nike“ t. j. da ima bajevno ali čudotvorno moč. —

Nekoliko dalje (na str. 140) pripoveduje nam ista knjiga tako:

„Polazeći na noćne sastanke momci uzmu za pojas [pás] po glavicu bela luka, po koru **hleba**, koju pospu **solju**; jer se drži (misli), da u te vesele dane svaka nečista sila dobije oblast.“

Tu je sicer govorjenje o ,beli nedelji'; ali bajevna moč navedenih bajil [česna, kruha in soli] soper vsako nečisto silo, ni navezana na belo nedeljo, nego velja o vsaki priliki.

Kako krepko bajilo je kruh (,dar božji') českemu narodu, kaže nam ta českonárodna vera:

„Če kaj najdeš, pljuni na to trikrat, predno vzdigneš, sicer bi utegnila biti stvar začarana in ti naškoditi na zdravju. — Samo **hleb** smeš brez straha (,směle') pobrati in jesti, kajti do božjega dara (,nad darem božím') nima moči ni hudobni duh (,zlý duch'), niti njegova drhal (,soudruhové jeho'). Ččm. 1854 534.

Vsak vidi, da je tu v mislih navaden (neblagoslovljen, neposvečen) hleb ali kruh.

Čehi dajó živini, in to uže na sv. večer božičnega **kruha** s **soljo** potrošenega (ki mu pravijo „vánocní pletenice“), ter kadé z navadnim **kadilom** samo po hlevih — tudi . . . brez znanega uzroka.

Nijedno izmed tega trojega ni blagoslovljeno. (Iz. Čes. Třebove po ust. por.)

*) Nekateri Srbi (v Srbiji) kadé, da jim ne bi ,nahudile' čarovnice (,veštice'), sobo, sežigaje zdaj na žrjavici . . . staro obučo, kar strašno smrdi. „Glasn. srps.“ 22; 140—141.

**) Da je blagoslovljena voda rabila tudi poganom, svedoči Teofrast, popisujoč svojega praznovérca v omenjenem spisu (str. 118).

***) To je ,čestnica', božičen kruh, na poseben bajevan način mešen in v žrjavici pečen. Ž njim se tudi vedežuje. Prim. ondi na str. 124.

Temu priterjuje tudi nov znanec K. H. iz Budějovic (Budweis), kder dajó živini o božiču orehove ‚pletenice‘ (Strützel mit Nüssen gefüllt) in kruha sè soljo. — Vsega trojega pa vržejo tudi v vodnjak, zato da voda ne usáhne to leto.

Na **Nemškem** devajo nekod detetu pred krstom v plenice **kruha** in **soli**, zato, da ne bi imele čarovnice do njega moči (I. 197 §. 346).

Če vtakne mati hčerki v obleko drobet kruha in soli ne more je nikdo uročiti („schützt ihre Tochter vor dem bösen Blick“). Grohm. 156.

Nekod pripisujejo **Nemci kruhu** še zdaj večjo bajevno moč nego **soli**:

Priprosta Nemka iz Heinfelda (v dolnji Avstriji) pravila mi je, da tam dajó živini na sv. večer na vadnega belega **kruha**, **soli**, po 3 mačice in po 3 šipke ali srbovke („Hetschepetsch“), baš zato, da ne bi mogle živini naškoditi . . . čarovnice.

Menil sem, da se pripisuje čudotvorna moč najbrže ‚mačicam‘, na cvetno nedeljo v cerkvi blagoslovljenim in potlej shranjenim.

Na moje vprašanje, katera izmed teh stvari je pri tem poglavitna, odgovorila mi je pa ženica pri tej priči: „**kruh**“; — „soli pridevajo samo zato, da bi živina rajši použila vse skupaj.“

(V Gablitz-u pri Dunaju dajó pa živini, „zato da se ji ne bi kaj zgodilo“, — na sv. večer kruha v posvečeno vodo pomočenega in sè soljo potrošenega; po hlevih s tako vodo tudi kropé in z navadnim kadilom kadé. V obližji: v Dombachu, v Purkersdorfu, v Pressbaumu . . . pa po hlevih samo še kadé, a ne kropé ter ne dajó živini na sv. večer nikakega kruha — morda uže kakih 100 let; za ljudi se pa peče po teh krajih o božiču tak krhljak (Klötzenbrot‘), kakor n. pr. po slovenskem Štaj., Prim. „Črtice“ 16. *)

Da pripisuje priprosto **moravsko-vlaško** ljudstvo navadnemu (neblagoslovljenemu) **kruhu** bajevno moč, dokazuje nam ta vraža: Pri moravskih Vlahih se mora živina na badni dan (na štédry den‘) postiti z ljudmi vred; samo krave dobivajo na tešče (na hladno‘) po kosek ‚osuha‘ t. j. ‚presnega, nekvašenega hleba‘ [‚proste pogače‘, rekel bi Beli Kranjec], zato, da jim ne bi prihodnje leto škodile . . . čarovnice, niti prijemale se jih bolezní (‚upece‘ č. choroby). „Osvéta“ 1880. I. 453.

*) Nismo mogli zvedeti, da tudi kranjske Slovenke o božiču kde pekó ali da so pekle kedaj ‚krhljak‘ — ali pa tako zvani ‚kuc-kruh‘, ki ga pekó še štaj. Slovenke o božiču. Gl. „Črtice“ 12, a zlasti 13, kder pa treba v 34. vrsti namesto ‚Valjavec‘ — čitati: Davorin Trstenjak. — Je li ta ‚bajevni kruh‘ znan i ogerskim Slovincem? — Prim. tudi Mikl. lex. 325 (kucija, kutija).

Naj pripisuje zdaj katero koli ljudstvo n. pr. božičnemu kruhu posebno ali bajevno moč samo zato, ker je ta kruh na mizi stal na sveti večer; na božič, ali oziroma vse tri božične svetke . . . ter se mu zdi zbog tega „tako rekoč“ blagoslovljen ali posvečen; — temu navzlic trdimo z dokazi, da se je iz prvine pripisovala taka moč kruhu ‚samemu na sebi‘ — tako tudi soli, ki se še dan danes v mnogih krščanskih cerkvah ne posvečuje, kakor se to godi na pr. na sv. 3 kralje nekod po Nemškem; („Illustr. Welt“ XXIII. str. 218), — na Štefanovo tudi na dolnjem Štajerskem („Črtice“, 233), o novem letu in sv. 3 kraljih na Koroškem (gl. na str. 175) in drugod.

‚Blagoslovljenega ali posvečenega kruha‘, ‚posvečene soli‘ itd. (razun posvečene vode), začela je tedaj vraža zahtevati za bajila stoprav v poznejši — krščanski dobi. Tako ima pri štajerskih Slovencih četveroperesna detelja bajevno moč osédobi samo tedaj, „ako so jo komu mašnik blagoslovili.“ — Pri vseh drugih Slovencih in drugih narodih ima taka detelja bajevno moč tudi — brez mašnikovega blagoslova. Ta vraža je vsakako starejša od óne (štaj.).

Mislimo, da je zdaj uže dosti veljavnih dokazov za našo trditev.

Tu naj vpletemo še to, da pogrešamo omenjene navade (da bi se dajalo o božiču, o novem letu ali o sv. 3 kraljih živini kakega kruha in soli) pri vseh „pravoslavni“ (Rusih, Malorusih, Srbih . . .), pa tudi pri Rusinih, Poljaki, Hrvatih, Francozih . . . Z dotičnih knjig molkom strinjajo se tudi ustmena poročila. — Zatrta se je ta navada tudi pri mnogih dol.-avstr. Nemcih zlasti okoli Dunaja stoprav v novi dobi; v ‚rajhu‘ živo-tari menda samo še med . . . Švabi, pri katerih se posvečuje (pa samo o sv. 3 kraljih) tudi kruh in sol za ljudi in živino. („Illustr. Welt“ XXIII., str. 216.)

Koračimo dalje! — Nekateri Slovenci po Kranjskem devajo na sv. večer poleg božičnika na mizo tudi opravo (obleko) . . . in posej (otrób*), ki se potlej spravijo in kedar zbolí kako svinjče primeša se jih prgišče (pest) oblojam, ali se jih pa da nekoliko povžiti domači svinji, kedar ima mlade, zato da ne more nič naškoditi mleku. (Semič. Po ustn. por.)

Prim. „Črtice“ 12, kder se čita, da položi štaj. Slovenka poleg ‚stalnika‘ [božičnika] v bel prt zavitega, molek in velik pisker ‚pšeničnih otrobov,‘ in da so ti otrobi baje dobri ‚za bolečine v zobeh in soper grizo‘.

*) Beli Kranjci velé: ‚otrobe‘ [ž. mn.] otrob; tako tudi ‚prgišče‘ (ž.) a ne prgišče.

Kočevarji devajo na bádnik k božičniku na mizo vsakoterega žita, ključe, žlice, nože . . . in jarem in to, jarem zato, da se voli redijo in da ne cepajo. Za druge naštete stvari moj svedok (mlad dečko) ni znal uzroka; samo za nož je rekel: Kdor ima sabo tak nož, ni mu se treba bati nikake čarovnice. (Mlaka = Moos, blizu Kočevskega mesta — na jug.)

Kdor bi se na badnik ali kesneje, dokler je božičnik na mizi, naslonil s komolcem na mizo ali pa celó sédel na njo, izhitili bi mu se po komolcu ali pa po . . . životu tvori (Metl.).

Če božičnega dne kak stranski človek prvi pride v hišo (pravijo mu „gost“), mora vsaj na nekoliko časa sesti, zato da je potlej dosta piščancev pri hiši. (Bel. Kr. — L. Gojko. „Kres“ 1881, str. 241.)

Hrvati velé takemu gostu „polražaj“ tudi „poležaj“ (sic). ki mora (vsaj v Slavoniji) stopiti najprej v kuhinjo in sesti k ognjišču. Gospodinja mu prinese v rešetú „žitka“, ki ga da on živadi! Nekod posujejo tudi „poležaja“ sè žitkom. (Ilić 100.)

Srbi pravijo takemu gostu (nalašč naprošenemu) „polaznik“, „polražajnik“, tudi „polražajnik“, ki mu pa, posajaje ga, izpodmikajo „stolico“, da séde na tla, ako se da . . . prevariti. Ogrinjajo ga s „ponjavó“ (debelo odejo, Bettdecke), zato da bi se delala tako debela smetena po mleku. Čit. dalje v „Glasn. srps.“ 22, 126.

Hrvatski Slovenci na božič ne vidijo radi, če pride v jutro najprej ženska v „hižo“; kajti če pride moški, ondaj bode tisto leto dosta „pipličev“ (piščancev); ako pa pride ženska, ondaj ne bode „pipličev“, nego sekire rade „zvaljujejo“, t. j. krhajo se tako, da se izvali (odleti) kósec ostrine. (Dobra. Po ustn. por.)

Angležem značilo je še l. 1585. nesrečo (ogenj itd), če je na božič kakšna ženska prva stopila na hišni prag, srečo in blagoslov pa, če je stopil nanj (prvi) kakšen mož. („Frey“ 1866, str. 297.)

Naj priobčimo kot zvršetek božičnim vražam še nekoliko starih slovanskih in tujih praznoverskih običajev, kakoršnih pa, kolikor je nam znano — ni po Slovenskem; če se je pa kaj takega vendar ohranilo v kakem slovenskem kotu, — pride morda vsled tega na dan tako, kakor so prišli „ponavljevalni glagoli“ stopram po naši razglašeni dvojbi — pred 25 leti. „Glasn.“ 1860, str. 44.

Rusi, Rusini, Bolgari, Hrvati, Srbi in Slovaki*) razstljajo na božični večer slame ali sena v sobi . . . po mizi ali pa po tleh ter imajo pri tem posebne praznoverske običaje.

Rusi na Ukraj[i]ni in v „béloruskih krajih razstljajo snop slame po tleh (v prednjem kotu), a sena po mizi — pod prt. Pri večerji potezajo po nekoliko bilek sena izpod prta ter pre-rokujejo po njihovi dolžini, kako visok bode lan; ali pa izpulijo

*) Tudi **Potjaki**. Prim. Kolb. XVI. 101—102; Szujski, 35; B. kal. 15.

iz snopa slamko: če je ‚s polnim klasom‘, bode drugo leto rodovitno, če pa ‚s praznim‘, — nerodovitno. (Afan. III. 743. *)

Do malega tak običaj imajo **Hrvati v Slavoniji**.

Čim se na ‚badnjak‘ zmračí, nosijo v sobo same slame ter jo razprostirajo ‚po stolu‘ (mizi) — ‚pod stolnjak‘ (prt), ali pa pod ‚vrečo‘.

Kateri izvleče pri ‚obedu‘ izpod ‚stolnjaka‘ ali pa izpod vreče najdaljo slamko (‚slanjku‘), oni bode najdalje živel. (Ilić med 94. in 101. str.)

Srbi imajo drugačen običaj: „U oči Božića, pošto se badnjaci unesu u kuću i nalože na vatru, uzme domaćica slame i kvočući (a za njom djeca pijučući) prostre po sobi ili po kući, ako nema sobe.“ (Vuk: „Život i obiĉ. 3.) — V Srbiji biva vse tako, samo da se ‚unosi‘ slama zvečer še pred ‚badnjakom‘ (panjem). „Glasn. srps.“ XXII. 122.

„Veĉeraju na vreći, a ne na trpezi (mizi)“. — Vuk piše ondi (4) tako: „Na Božić se obiĉno ruĉa s vreće (prostre se prazna vreća mjesto ĉaršave ili po ĉaršavi) i ‚sofra‘ (miza) se ne diže (niti se kuća ĉisti) za tri dana.“ Prim. „Glasn. srps.“ XXII. 123 in 127.

V ‚Boci‘ (Boki) pa jedó s ‚slamnice‘ od badnjega dné do maloga Božića. Vuk ondi, 5. — Uzrokov nam ne pravi.

„U Gruži (v Srbiji) ono uže (povreslo), v kom je doneta slama, da se pospe po kući u oči Božića ne dreše, nego slamu izvuku iz njega, a njega ra[z]šire, oko vreće, na kojoj veĉeraju pa sutra mame kokoši u njega i nahrane, da bi one dobro nosile jaja i ne raznosile ih po mahali.“ („Gl. srps.“ 22, 123.) Drugod pa: od božitnje (sic) slame gdekoji nose na njive, da bi bolje rodile. Gdjekoji udaraju rogom od božitnjega pečiva [peĉenke] voćku nerotkinju** govoreći: „Ja tebe rogom, a ti mene rodom.“ *** Vuk ondi.

Nekateri Srbi se po trikrat zagroze drevesu sè sekíro (‚sje-kírom‘), t. j. jeden zamahne, a drugi ali žena mu reĉe: „ne si-jeci rodi[t]će!“ Tako trikrat zapored; a nato veli, da bóde rodilo. — Vuk ondi 5—6. Vrĉ. „Srbad.“ 1876, str. 12 (6).

Morasvki Vlahi se pa drevesu ne groze, nego ga . . . lepo prosijo. Čim namreĉ (uhožnejša) gospodinja umesi testo za božični kruh, gré na vrt in boža drevo z obema rokama, (katerih se drži še testo), in pravi: „Stromeĉku, obrod‘, obrod‘!“ (Kulda 102; Bartoš „Osvĉta 1880, I. 454.)

Meklenoborški **Nemci** pa nerodovitno drevo celó darujejo, vtikaje mu (na staro leto) v razpoko kakšen novec. (Busch, 108.)

*) Nekoliko drugaĉe biva to pri Rusinih in Poljakih v Galiciji. „B. kal.“ 15.

**) Fonetično t za d: (nerodovitno sadno drevo).

***) T. j.: a ti [obdaruj] mene z rodovitnostjo.

Bolgarka natrese na bádnik (búdnik⁴) pred večerjo po sobi čiste slame, pogrne mizo z belim prtom ter dene na vse 4 ogle po nekoliko bilek slame in po toliko glavíc česna, kolikor je družine v hiši, na sredino pa pest pšenice, s kádilom pomešane. V nekaterih krajih puščajo slamo (kakor Srbi) po tri dni na tleh; potlej jo skrbno zberó ter podlagajo perotnini, da bi se bolje redila. G. Czirbusz. „Die süd.-ung. Bulg.“ („Völk. Oesterr.-Ung.“ XI. 1884; 372—373.)

Poljaki (na Poznanjskem) jemljó lepe slame k polnočnicam („na jutrznie⁴) in k rani maši [„na pastoralka⁴“]. S to slamo obvezujejo potém sadno drevje v sadonosnikih („drzewa owocowe w sadach⁴“), zato da bi bolje rodilo.

Tako obvezujejo po večerji, sè senom iz snopa, prinesenega v hišo pred večerjo, drevesa na vrtu („w ogrodzie⁴) . . ., zato, da se ne bi gosenice zalegle na njih. (Kolb. IX, 115—116); — na Lubelskem pa obvezujejo tudi s povresli („powrosłami ze slomy⁴) iz prvega (navadnega) uzroka. (Kolb. XVI 102*.)

Slovaki (v Trenčinski in Turčanski stolici) puščajo lepo, dolgo slamo po goli mizi razstlano in pogrmeno s prtom — vse božične praznike na njej. — Potem jo odnesó ter obvezujejo ž njo sadno drevje „zato da bi jim obrodilo.“ („Mednyánski Horm. Taschenb.“ 1829. Prim. Ilić 103.)

Tudi **Nemci** obvezujejo ob tako zvanih „dvanajsterih nočeh“ oziroma o božiču ali pa na staro leto skoraj povsod („fast all-gemein⁴) sadno drevje sè slamo ali s povresli (Strohseile) I. 14; Busch, 108. — To potrjuje R. Schulz s tem, da pripisujejo germanski narodi slami še zdaj veliko važnost, a Skandinavci (Švedi) oplodno in celilno ali zdravilno moč, ter potresajo zato o božiču (Juel-fest) vse sobe ž njo. Na Nemškem so — piše isti pisatelj — potresali nekđaj sè slamo celó tla po cerkvah, dokler ni bila ta . . . , poganska navada⁴ prepovedana.

Serbi-Lužičani stresajo sadno drevje o polnoči, kedar se zvoní k polnočnici tudi samo zato, da bi jim lepo obrodilo. Han. „B. kal.“ 31. — Obvezujejo ga iz istega uzroka tudi sè slamo. Veckenst. 437.

Čehi, „tresejo“ sadno drevje na sv. večer, kakor bi ga hoteli prebuditi iz zimskega spanja. Potlej vodijo roditelji deco — pred solncem na vrte, in kličejo tako: „Stromečku [drevesce] vstávej, ovoce (sadje) dávej, dnes je štědrý den.“

*) Drugi božični dan hodijo v Kujávah („Kujawy⁴) gospodarji, opasani s povresli v cerkev. Vračaje se domóv narejajo iz njih „drobna“ povreslica („powroselka⁴) ter obvezujejo drevje iz prvega in drugega uzroka. (Kolb. III. 92.)

Ponavljaje to pesmico, mečejo roditelji na drvo jabolka, a deca pobirajo*) vesela te dare, pojoč pri tem: „Stromeček vstával, ovoce dával, že je štédry den.“ Han. „B. kal.“ 31, kder razlaga to tako, da hočejo deca navzočo Morano [smrt, zimo] v drevesih prebuditi v bodočo Živo [= vzpomlad].

Znamenito je, da so hodili nekda j tudi **Nemci** (v Turingiji) o božični dobi, t. j. o „dvanajstarih nočeh“ sadnih dreves stresat (aufrütteln) ter budít, govoreč: „Bäumchen, schlaf nicht, Frau Holle [= Erdgöttin itd.] kommt.“ Busch. 23 in 29.

Po stevni **Nemčiji** in po **Sileziji** zdaj celó streljajo v dreve (med veje), in to na staro leto po noči, zato da bi sadje obrodilo v novem letu. I. 14.

Slišali smo (na str. 174), zakaj štaj. **Slovenci**, kedar pridejo od polnočnice domóv, pred kravjim hlevom, in to z „blagoslovljenim“ smodnikom ustrelijo.

Tud **Srbi** streljajo o božiču, pa z navadnim (neblagoslovljenim) smodnikom na sam „božíc, 1. u jutru rano, kad ustanu“; 2. „prije nego sjedu za ručak (obed), izbace po nekoliko puške“. Pa **Vuk** („Život i obič.“ 4) ni dodal uzroka. Prim. „Gl. srps.“ 22. 124.

Da se strelja vélikemu svetku božiču na čast in slavo, kakor si misli zdaj morda i narod, to brez dvojbe ni prvotni uzrok. Učenjaki trdijo, da so pogani z velikim ropotom (pokanjem z biči itd.) preganjali „bése“ (zle duhe), misleč, da se ga bojé. (Prim. Fr. Hubad „Letop.“ 1878 na str. 14, zlasti 2. opombo.)

Pokanje z biči, ki se ni zatrló še povse**), izpremenilo se je v streljanje še le v krščanski dobi, potém ko je bilo namreč izumljeno mnogo silnejše „ropotalo“ — strelni prah ali smodnik, ki je rabil potlej, ter rabi še dan danes, (pójáčan s cerkvenim blagoslovom), tudi po nekaterih slovenskih krajih — zlasti soper čarovnice, ki so po praznoverskem nauku zlemu dubu vérne služabnice in družabnice. „Česar se pa bojí zli duh, — tega se bojí gotovo tudi njegova drhal.“ — tako se menda modrovali nevedni ljudje v oni mračni dobi. — „Quod erat demonstrandum.“ Prim. tudi Fr. Hub. pri Šum. „Die Slovenen“ (X. 96).

Dodatki.

Na stran 130 (4. razst.): Da je **ponedeljek** ruskemu národu res nesrečen dan, potrjuje tudi Afanasjev III, 252 (3. op.). „Vb ponedélnjnik ne dolžno, načinat' déla i vyézzat' na dorogu“

*) Beli Kranjci rabijo (s Hrvati in Srbi vred) glagol za imenovalnik „deca“ zmérom v množini; neki Slovenci pa le v jednini. — Oboje je pravilno. Prim.: „Gospoda se šeta“ in „gospoda se šetajo“; „družina dela in — delajo“. To o tej príliki samo zato, ker je nekdo pred nekoliko leti razglasil pravilo, ki zameta našo staro národno rabo, pa po krivici. Kriva (nenárodna) raba je pa „decam“ (pravo: „deci“) kaj dati itd. — Pis.

**) „Črtice“ 64.

[hoditi na pót]. „Posej v^o ponedeljnik^o, budeš^o bezhlébnik^o“ — pravijo kmetje „Rjázanjske gubernije.“ — A zaka^j pravi ruski národ, da je ponedeljek nesrečen dan, tega nam ni priobčil nì Afanasjev. —

Na str. 133. (1. razst.): Da je pa ruskemu národu i **sreda nesrečen** dan, o tem molči Afan I. 242, ponavlja je ondi samo pripovedko o (zlobni) „Sredi“ iz Hudjakova veliko-ruskih pripovedek.

Na str. 178. (5. razst.): Po drugem ustnem por. dévajo nekateri Semičarji k božičniku tudi pšenice, ključ^e in nož, — pšenice (menda) zato, da bi obrodila v novem letu, a nož zato, ker pravijo, da kdor ima sabo ták nož, da mu ne more naškoditi nobena moč. Za ključ^e mi pa moj poročevalec ni znal povedati nikakega uzroka.

(Dalje drugo leto.)

Popravki:

Čitaj na str. 118. (v opazki): . . . caragus, carajus [= sortilegus];

125. v 3. vrsti: . . v usodo;

Na str. 131. 27 ostalo je: „v Beči“ namesto: v Beču . . . in še nekoliko takih „slučajev.“

133. 30: spánf;

— 135 7: ПАТЕНЪ, petzka;

142 (v 2. op.): . . častili Merkurja najbolj, ter mu itd.;

152. 3: štajerski in koroški Slovenci in Gorenjci;

156. 13: kračun, kolad^o ali koleda;

156. 28: (na badnik);

166 (v 1 op.): Bolgari ne sklanjajo imen *popolnoma*;

170. 6 (od zdol.): mejnikom;

171 (v 2. op.): . . . v c^erkvi, — stojé itd.

Namesto: „česki, a, o“ čitaj povsod dosledno: češki, a, o (po domačem preglasju).

Iz važnega uzroka priporočamo starejšo (tudi srbo-hrvatsko) rabo, da bode *jedinost* večja v pisavi *slovenski* in *jugoslovanski* sploh.

Pisatelj.

